

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

РИБАЧОК ОЛЕГ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК [021 + 930.25 + 069]:004(100) «198/201»

ДИСЕРТАЦІЯ

**МІЖНАРОДНІ ІНТЕГРОВАНІ ЦИФРОВІ РЕСУРСИ
ДОКУМЕНТАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ АРХІВІВ, БІБЛІОТЕК, МУЗЕЇВ:
ЕТАПИ СТВОРЕННЯ, СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ
(80-ті роки ХХ – 10-ті роки ХХІ ст.)**

27.00.02 – Документознавство, архівознавство
(27 – Соціальні комунікації)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело. _____ О. М. Рибачок.

Науковий керівник
Онищенко Олексій Семенович,
академік НАН України,
доктор філософських наук, професор

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

Рибачок О. М. Міжнародні інтегровані цифрові ресурси документальної спадщини архівів, бібліотек, музеїв: етапи створення, стратегії розвитку (80-ті роки ХХ – 10-ті роки ХХІ ст.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 27.00.02 «Документознавство, архівознавство». – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київ, 2018.

Об'єктом дослідження є міжнародні цифрові інтегровані ресурси документальної спадщини, що представлені у відкритому доступі в мережі Інтернет на засадах корпоративної інтеграції різних за видами документів, які зберігаються в архівах, бібліотеках, музеях (АБМ). Документ у даному випадку сприймається в його широкому значенні як засіб закріплення різними способами (документуванням) на відповідному матеріальному носії інформації про факти, події, явища об'єктивної дійсності та розумову діяльність людини. В архівній справі – архівний документ, у бібліотеках – бібліотечний документ, у музейній справі документ є часткою «музейних предметів».

Предметом дослідження є стратегії, передумови та етапи формування міжнародних і національних ресурсів у галузі інтегрованих цифрових ресурсів документальної спадщини АБМ як важливої складової частини культурної спадщини та джерельного ресурсу історичної науки.

З'ясовано діяльність ЮНЕСКО в сфері культурної спадщини та розвиток понять «документальна спадщина», «унікальна документальна спадщина» в контексті терміносистеми «культура», «культурна спадщина» та «культурні цінності», визначено їхню спільність і відмінність, що має значення для практичної діяльності АБМ. Розглянуто зміст цих понять, які використовуються в міжнародному праві та українському законодавстві. Стверджується, що вони не є однозначними і потребують спеціального уточнення в таких науках, як документознавство, архівознавство,

книгознавство, а також під час підготовки Державного реєстру національного культурного надбання України.

Розкриваються етапи та стратегії створення Європейської цифрової бібліотеки (Європеана) як інтегрованого електронного європейського простору культурної спадщини, що зберігається в АБМ, інших установах культури європейських країн. Європеана розвивається в рамках загальної стратегії інноваційного економічного та соціального розвитку Європейського Союзу, але має свою специфіку та соціальну спрямованість. Основна стратегія цього проекту – створення розподіленого документального ресурсу європейської культурної спадщини країн Європейського Союзу на узгоджених методичних та технологічних засадах і стандартах, включення її в загальноєвропейську пам'ять та індустрію культури, а також організація вільного доступу до інформації.

Головні національні бібліотеки і архіви США, Канади та Австралії оцифрували майже всі фонди мультикультурної документальної спадщини своїх країн, – це було пріоритетним завданням, що фінансово підтримувалося урядами, професійними товариствами та благодійними організаціями. Розкриваються основні особливості проектів цих країн з великим відсотком емігрантської складової, що створювалися як тематичні та видові колекції джерел: книги, архівні документи, рукописи, карти, аудіо- та відеоматеріали тощо. Основне орієнтування проектів спрямоване на збереженість спадщини та доступ до інформації урядовців, освітян, усіх громадян, які цікавляться історією. Успіх був гарантований упровадженням єдиних технологій та стандартів, що відразу створювалися як міжнародні, що надало широких можливостей для прискорення обміну інформацією та розширення мережевих користувачів.

Основні принципи створення цифрових ресурсів з урахуванням розробки міжнародних стандартів у США були апробовані під час створення міжнародного ресурсу «Пам'ять світу» та національного інформаційного ресурсу «Пам'ять Америки», а також започаткування реєстру та переведення в цифровий формат не лише друкованих матеріалів, але й архівних

документів та сучасних електронних документів. Нова стратегія Бібліотеки Конгресу США, проголошена в 2016 р., присвячена процесам, що характеризують еру глобального та швидкісного обміну інформацією та взаємозв'язку світу через мережевих користувачів.

Розкриваються міжнародні та національні стратегії, відомчі й регіональні ініціативи європейських країн у галузі оцифрування, онлайн доступу і цифрового збереження культурної спадщини, які розгортаються в європейських установах культурної спадщини, зокрема в АБМ, інших установах культури. Характеризуються координатори проектів та установи, задіяні у формуванні ресурсів цифрової спадщини, специфіка доступу, прогрес у засобах збереження спадщини та захисті авторських прав, відзначається, що поки ще цей процес вирізняється фрагментарністю.

Історія формування інтегрованих цифрових ресурсів культурної спадщини пройшла три етапи, позначені тенденціями розвитку суспільства в напрямі формування глобального інформаційного суспільства та суспільства знань. У 1980-х роках склалися *передумови* процесу інтеграції документальних ресурсів у базах даних національних АБМ, що почали розвиватися завдяки новим інформаційним технологіям та розвитку глобальної мережі Інтернет, коли стали виникати різні види програмного забезпечення та відбуватися перші спроби уніфікації опису і каталогізації джерел, створюватися національні проекти баз даних.

Розуміння потреби спільних дій у цьому напрямі починається з Декларації Всесвітньої конференції в Мехіко з політики у сфері культури (1982) і завершується глобальним проектом реєстрації культурної спадщини, розробленим міжнародною програмою «Пам'ять світу» (1992), де передбачається розвиток зусиль міжнародної спільноти щодо уніфікації електронних форм збереження, обміну та доступу до спадщини АБМ.

Перший етап відкриває програма ЮНЕСКО «Пам'ять світу» (1992) у напрямі розвитку інтегрованих цифрових ресурсів документальної спадщини; цей етап позначений появою перших національних цифрових бібліотек. Лідерами в створенні цифрових бібліотек стали США, Канада,

Австралія, які розпочали цей процес та оголосили політику мультикультуралізму, за ними йдуть Велика Британія, Японія, Чехія, Фінляндія тощо. Формально цей період продовжується до кінця 1990-х років – початку XXI ст., коли був накопичений досвід підготовки національних та відомчих цифрових ресурсів документальної спадщини. Саме тоді виникає усвідомлення необхідності засвоєння принципів європейської культурної ідентичності та розуміння значення соціальної компоненти і розвитку науки для економіки, суспільства і формування європейської колективної пам'яті. Процеси глобалізації та інтеграційні тенденції в галузі створення цифрового ресурсу культурної спадщини породили потребу вироблення спільної політики оцифрування.

Другий етап пов'язаний з лідерством Європи, яка вийшла на новий концептуальний рівень у створенні інтегрованого міжнародного ресурсу, що асоціюється з прийняттям та розвитком стратегії науково-технічного розвитку Європи на перші десять років – від 2000 до 2010 р., та особливим місцем у ньому цифрових стратегій ЄС (Лісабонська стратегія), «Хартії про збереженість цифрової спадщини», прийнятої на XXXII Генеральній конференції ЮНЕСКО (2003), та проекту Електронної Європи (eEurope). В цей період оформлюються інтегровані міжнародні цифрові ресурси історико-культурної спадщини, зокрема Європейська бібліотека (TEL) (2004), Манускрипторіум (2002), за ініціативою Бібліотеки Конгресу США створюється Світова цифрова бібліотека (СЦБ) (2006), формуються цифрові ресурси документальної спадщини університетів, наукових установ, окремих АБМ. Започатковується Європеана (2008).

Третій етап пов'язаний із функціонуванням Європеани, її визнанням головною європейською цифровою бібліотекою та загальноєвропейським інтегратором цифрових культурних матеріалів, та СЦБ як провідного агрегатора світових культурних пам'яток. Він починається з Рекомендацій ЄК з питань мереж зв'язку, контенту і технологій (2011) з оцифрування, онлайнового доступу до культурних цінностей і збереження цифрової спадщини в рамках європейської стратегії до 2020 р.

Європеана та СЦБ доповнюють одна іншу, проте мають певні відмінності. Хоча принципи організації ресурсу є сумісними, стратегії – різні: Європеана орієнтується на широкий контекст європейської культури країн-членів ЄС, надає партнерам більше можливостей для відбирання документів з акцентом на європейське походження. Ресурс Європеани є розподіленим і зберігається в установах, які його створюють. У СЦБ вимагаються більш суворі критерії для визначення документальної пам'ятки світового рівня, централізація ресурсу, а також СЦБ відрізняється від Європеани розширенням пільг у використанні авторських прав, визначених законодавчо.

В Україні перспективи загальнонаціонального проекту оцифрування спадщини лише почалися, хоча проект Державного реєстру національного культурного надбання був прийнятий у 1992 р., але не знайшов остаточного оформлення. Сьогодні АБМ, зокрема національні, створюють цифрові ресурси спадщини за власною ініціативою. Найбільший ресурс представлений Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського, де сформований великий цифровий контент національної культурної документальної спадщини «Електронна бібліотека «Україніка». Прийняття Міністерством культури України Довгострокової стратегії розвитку культури–стратегії реформ в 2016 р. відкриває можливості прискорити цей процес.

Ключові слова: ЮНЕСКО, культурна спадщина, документальна спадщина, цифрові інтегровані ресурси документальної спадщини, програма «Пам'ять світу», Європейська цифрова бібліотека (Європеана), Європейська бібліотека (TEL), цифрова бібліотека Манускрипторіум, Світова цифрова бібліотека (СЦБ), культурне надбання, національні цифрові бібліотеки, цифрові колекції архівів, бібліотек, музеїв.

ANNOTATION

Rybachok O. M. International Integrated Digital Resources of the Documentary Heritage of Archives, Libraries, Museums: Stages of Creation, Development Strategies (the 80s of the XX – 10th years of the XXI c.). - Qualification scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for the degree of a Candidate of Historical Sciences (Doctor of Philosophy) with a specialty 27.00.02 “Documentation, archival studies”. – V.I. Vernadsky National Library of Ukraine Kyiv, 2018.

The objects of the study are international digital integrated resources of documentary heritage, publicly presented on the Internet on the basis of corporate integration of all types of documents in archives, libraries, and museums. The document, in this case, is perceived in its broad sense as means of various ways of consolidating (documenting) information on the relevant material about facts, events, events of objective reality and intelligent activity of man. In archival matters it is referred to as an archival document, in libraries – a library document, in the museums it is a part of "museum objects".

The subjects of the study are the strategy, preconditions, and stages of formation of international and national resources in the field of integrated digital resources of the documentary heritage of archives, libraries, and museums as an important component of the cultural heritage and source of historical science.

The results of the study are formulated in the main conclusions.

The author explains the significant activity of **UNESCO** in the field of cultural heritage, the notions “documental heritage” and “unique documental heritage” as its part in the context of a term system “culture”, “cultural heritage” and “cultural values”, as well as their commonness and discrepancy, which is of importance in the practical activity of archives, libraries and museums. These terms are used in different areas of humanitarian knowledge and professional activity of archives, libraries, and museums. The author also reviews the meanings of these terms, which are used in the international law and Ukrainian legislation. It is stated that they are not monosemantic, as they require further specification in

such fields of science as Documental Studies, Archival Studies, Book Studies, and during the composition of the State Register of National Cultural Heritage of Ukraine.

The stages and strategy for the creation of a **European Digital Library** (Europeana) as an integrated electronic European area of cultural heritage that is stored in libraries, archives, museums and other cultural institutions of European countries are revealed. This project develops within the framework of the general strategy of innovative economic and social development of the European Union but has its specificity and social orientation. The main strategy of Europeana is the creation of a distributed documentary resource of the European cultural heritage of the European Union countries within agreed methodological and technological principles and standards, its inclusion in the pan-European memory and the culture industry, and the organization of free access to information.

The main national libraries and archives of the United States, Canada, and Australia have digitized almost all funds of their country's multicultural documentary heritage. This was a priority task that was financially supported by governments, professional societies, and charitable organizations. The main features of the projects of these countries with a high percentage of the emigrant component are exposed, as thematic and specific collections of sources were created: books, archival documents, manuscripts, maps, audio and video materials, etc. The orientation of the projects is aimed at preserving the heritage and access to the information of government officials, educators, and all citizens interested in history. The success was guaranteed by the use of unified technologies and standards that were immediately set as the international ones, which provided a wide range of opportunities for accelerating the exchange of information and expansion of network users.

The basic principles of creating digital resources in the light of the development of international standards in the United States have been tested during creation of the international resource "Memory of the World" and the national information resource "Memory of America", the creation of a register and the digitization of not only printed materials, but also archival documents and

electronic documents of the new generation. The new Strategy of the Library, announced in 2016, focuses on processes that characterize the era of global and rapid exchange of information and the interconnection of the world through the intermediation of network users.

The international and national strategies, departmental and regional initiatives of European countries in the field of digitization, online access and digital preservation of cultural heritage deployed in European cultural heritage institutions, in particular libraries, archives, museums, and other institutional cultures, are revealed. The coordinators of projects and institutions involved in the development of digital heritage resources, the specifics of access, progress in the preservation of heritage and copyright protection, noted that this process has been marked by fragmentation, reflecting the potential of the interest of different countries.

The history of the formation of integrated digital heritage resources advanced through three stages were determined by the tendencies in the development of society in the direction of the formation of a global information society and knowledge societies. In the 80s, the *preconditions* were created for the integration of documentary resources in the databases of national libraries, archives, and museums that began to evolve through new information technologies and the development of the global Internet, the emergence of different types of software and the first attempts to unify the description and cataloging of sources and the national database projects.

Understanding the need for joint action in this direction began with the Declaration of the World Conference on Culture Policy in Mexico (1982) and culminated in the Global Project on the Registration of Cultural Heritage, which was provided by the international project Memory of the World (1992), which envisaged the development of efforts the international community to unify electronic forms of storage, exchange, and access to the legacy of the information.

The *first stage* opens UNESCO's Memory of the World Programme (1992) in the development of integrated digital documentary heritage resources and marks the first national digital libraries. The leaders in the creation of digital libraries

were the United States, Canada, Australia, who began the process and announced the policy of multiculturalism, as well as a number of countries, the United Kingdom, Japan, the Czech Republic, Finland, etc. Formally, this period lasted until the end of the 90's and the beginning of the XXI century. At this time there was accumulating evidence of the preparation of national and departmental digital resources of documentary heritage. During this period, there was a rise in awareness to the need of development of the principles of European cultural identity and the importance of the social component and the development of science for the economy, society and the formation of European collective memory. The processes of globalization and the integration trends in the creation of the digital resource of cultural heritage have created the need for a common digitization policy

During these *second stage*, related to the leadership of Europe, which has entered a new conceptual level in the creation of an integrated international resource associated with the adoption and development of the European research and technological development strategy for the first ten years, from 2000 to 2010, and a special place in the European Digital Strategy (Lisbon Strategy) and *the Charter on the Preservation of the Digital Heritage*, adopted at the XXXIII General Conference of UNESCO (2003), e-Europe project (Europe) is created. During this period, integrated digital resources of the historical and cultural heritage are being developed, including the European Library (TEL) (2004), Manuscriptorium (2002), the World Digital Library (WDL, 2006) which is being created at the initiative of the Library of Congress, and the digital resources of universities, academic institutions, archives, libraries, and museums are being formed. Europeana was founded (2008).

The *third stage* is related to the functioning of Europeana, its status as the main European digital library and a European digital cultural material integrator, and The World Digital Library as the main aggregator of world cultural monuments. It starts with the EC Recommendations on Communications, Content, and Technology (2011) on Digitization, Online Access to Cultural Property and the Preservation of the Digital Heritage in the framework of the European Strategy

until 2020.

Europeana and the World Digital Library are complementary to each other and yet have some differences. Although their principles of resource management are comparable, their business strategies are different: Europeana focuses on the broad context of the European culture of the Allied Union countries and gives its partners more opportunities to select diverse documents of a European origin. Europeana's resources are distributed and stored in the institutions that form it. The WDL requires much stricter criteria for the identification of a world-class documentary, the centralization of the resource, and also differs by the extension of the privileges for the use of copyright, which is legally defined.

In Ukraine, the prospects of a nationwide heritage digitization project only emerging just now, although the draft State Register of National Cultural Property was adopted in 1992, but did not find its final design. The adoption of the Long-term Strategy for the Development of Culture in 2016 opens the opportunity to accelerate this process. Today archives, libraries, and museums, in particular, national ones, create digital heritage resources on their own initiative. The largest resource is presented by the V.I. Vernadsky National Library of Ukraine, where a large digital resource of the national cultural documentary heritage, a Digital Library "Ukrainka" is formed. Adoption of a Long-term strategy for the development of culture in 2016 by the Ministry of Culture of Ukraine opens the opportunity to accelerate this process.

Key words: UNESCO and documental heritage, cultural heritage, digital resources of cultural heritage, European Digital Library (Europeana), The European Library, Manuscriptorium, World Digital Library, multicultural digital resources, national digital libraries, the archives, libraries and museums digital collections.

Список публікацій здобувача

Праці у фахових виданнях, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Рибачок О. М. Європейський досвід формування електронних ресурсів історико-культурної спадщини // Рукописна та книжкова спадщина України. К., 2016. Вип. 20. С. 478–487.

2. Рибачок О. М. Стратегія Бібліотеки Конгресу США в галузі створення Національної цифрової бібліотеки // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2016. № 4. С. 44–50. Збірник зареєстровано в міжнародних науково-метричних системах: Google Scholar; Research Bible, Polish Scholarly Bibliography, BASE, Російський індекс наукового цитування (РІНЦ)

3. Рибачок О. М. Європейська цифрова бібліотека (Європеана): створення та пріоритети розвитку (2000–2020) // Бібліотечний вісник. № 1. 2017. С. 8–16.

4. Рибачок О. М. Мультикультурні цифрові ресурси США, Канади та Австралії // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2017. Вип. 46. С. 196–208.

5. Рибачок О. М. Документальна спадщина як складова культурних цінностей і культурної спадщини // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2017. № 2. С. 81–91. Збірник зареєстровано в міжнародних науково-метричних системах: Google Scholar; Research Bible, Polish Scholarly Bibliography, BASE, Російський індекс наукового цитування (РІНЦ)

6. Рибачок О. М. Діяльність ЮНЕСКО в галузі розвитку міжнародних проектів цифрової документальної спадщини // “Тілея: науковий вісник”: Збірник наукових праць. К., 2017. Випуск 126. С. 136–141. Збірник входить до міжнародних баз: Google Scholar; Index Copernicus (Польща); EBSCO Publishing, Inc. (USA); SIS (Scientific Indexing Services) (USA); РІНЦ (Росія), Info Base Index (Індія).

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Рибачок О. М. Євроінтеграційні тенденції електронних ресурсів бібліотек, архівів та музеїв в інформаційну епоху та перспективи України // Наукова молодь в умовах розвитку соціокомунікаційної сфери : збірник матеріалів IV Міжнародної наукової конференції молодих учених (Київ, 16 травня 2013 р.) / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. К., 2013. С. 35–38.

8. Рибачок О. М. Інтеграційні проекти бібліотечних та архівних ресурсів: європейські програми, українські здобутки // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів : матеріали Міжнародної наукової конф. (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. наук. б-к та інформ. центрів-членів МААН. К., 2013. С. 35–36.

9. Рибачок О. М. Архів ЮНЕСКО: специфіка формування, склад та розвиток // Сучасні інформаційні технології в бібліотечній справі : збірник матеріалів V Міжнародної наукової конф. молодих учених (Київ, 15 травня 2014 р.) / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. К., 2014. С. 110–112.

10. Рибачок О. М. Документальна спадщина як складова культурних цінностей і культурної спадщини // Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек» (Київ, 3–5 жовтня 2017 р.) / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. К., 2017. [Електронний ресурс]. URL:<http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1202>.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	16
ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1	
ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	25
1.1. Історіографія та джерельна база дослідження	25
1.2. Методологічні засади дослідження	48
РОЗДІЛ 2	
КУЛЬТУРНА, ДОКУМЕНТАЛЬНА І ЦИФРОВА СПАДЩИНА В МІЖНАРОДНОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ.....	56
2.1. Діяльність ЮНЕСКО в галузі розвитку проектів цифрової культурної спадщини	56
2.2 ЮНЕСКО та міжнародне законодавство в галузі поняттєвого апарату культурної спадщини і культурних цінностей	65
2.3. Українське законодавство та правові засади реєстрації і збереження культурної й документальної спадщини	80
РОЗДІЛ 3	
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ МІЖНАРОДНИХ ІНТЕГРОВАНІХ ЦИФРОВИХ РЕСУРСІВ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ.....	96
3.1. Створення європейського інформаційного простору, стратегії та шляхи формування цифрових ресурсів історико-культурної спадщини	96
3.2. Європейська цифрова бібліотека (Європеана, Europeana) («Електронна Александрійська бібліотека») та Європейська бібліотека (TEL): етапи та стратегії розвитку (2000–2020)	115
3.3. Світова цифрова бібліотека	134

3.4. Цифрова бібліотека Манускрипторіум (Manuscriptorium)	138
---	-----

РОЗДІЛ 4

НАЦІОНАЛЬНІ ЦИФРОВІ ПРОЕКТИ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ, ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ.....	151
--	------------

4.1. Стратегія Бібліотеки Конгресу США в галузі створення Національної цифрової бібліотеки в 1995–2017 рр.	151
---	-----

4.2. Формування національних цифрових мультикультурних ресурсів у США, Канаді, Австралії	164
--	-----

4.3. Стратегії провідних країн світу в створенні національного ресурсу історико-культурної спадщини і перспективи України	173
---	-----

ВИСНОВКИ.....	198
----------------------	------------

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	204
--	------------

ДОДАТКИ.....	241
---------------------	------------

Додаток А. Список наукових публікацій здобувача за темою дисертації	241
---	-----

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ІФЛА	– Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ (IFLA)
МААН	– Міжнародна асоціація академій наук
МРА	– Міжнародна рада архівів (ICO)
НАФ України	– Національний архівний фонд України
НВІ	– Національна бібліотека Ізраїлю
НБУВ	– Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
НПБ	– Національна парламентська бібліотека України ім. Ярослава Мудрого
НТУУ «КПІ»	– Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ОУНБ	– обласна універсальна наукова бібліотека
СЦБ	– Світова (Всесвітня) цифрова бібліотека
ЮНЕСКО	– United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO
AACR2	– Anglo-American Cataloguing Rules
AIATSIS	– The Australian Institute of Aboriginal and Torres Strait Islander Studies
ATHENA	– Accessto cultural heritage networks for Europeana
BRICKS	– Building Resources for Integrated Cultural Knowledge Services
CCO	– Cataloging Cultural Objects: A Guide to Describing Cultural Works and Their Images
CDWA	– Categories for the Description of Works of Art
DCMI	– Dublin Core Metadata Initiative, DCMI

DG	– Directorate General for Communications
CONNECT	– Networks, Content & Technology
EAD	– Кодований архівний опис
EBLIDA	– European Bureau of Library, Information and Documentation Associations
ENRICH	– European networking resources and information concerning cultural heritage
ERA	– European Research Area
ERA-NET	– European Research Area Network
ERA	– Electronic Records Archives
eEurope	– Electronic Europe
FRAD	– Functional Requirements for Authority Data
FRSAR	– Functional Requirements for Subject Authority Data
ISBD	– International Standard for Bibliographic Description
ISAD (G)	– International Standard for Archival Description (General)
LAC	– Library and Archives Canada
NDLP	– National Digital Library Program
ICA	– International Council on Archives
ISAD(G)	– International Standard Bibliographic Description
IFLA	– International Federation of Library Associations and Institutions
IMPACT	– некомерційна організація «Вплив», що складається з державних і приватних установ
LIBER	– Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche Association of European Research Libraries
MARC	– Machine Readable Cataloguing
METS	– Metadata Encoding and Transmission Standard
MICHAEL	– Multilingual Inventory of Cultural Heritage in Europe
MINERVA	– Ministerial Network for Valorising Activities in

	digitisation
MODS	– Metadata Object Description Schema
MSEG	– Member States expert group on digitisation & digital preservation
NDLP	– National Digital Library Program, European Research
NDLP	– National Digital Library
OAIS	– Open Archival Information System
PREMIS	– Preservation Metadata – Implementation Strategies
RDA	– Resource Description and Access
TDR	– Trusted Digital Repository
TEL	– The European Library
UNESCO	– United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (IOHECKO)
USTC	– Universal Short Title Catalogue
WDL	– World Digital Library

ВСТУП

Обґрунтування теми. Сучасний розвиток документознавства характеризується вступом у нову реальність цифрового суспільства і супроводжується розробкою інтегрованих документаційних систем цифрового покоління та їхнім представленням у глобальній мережі Інтернет. Ця інтеграція є об'єктивною потребою для подальшого розвитку інформаційного суспільства, вона включає в себе створення ресурсів культурної спадщини, відбувається на засадах поєднання комплексу спеціальних джерелознавчих, археографічних, бібліографічних та інформаційно-технологічних методик, що описують і репрезентують документальні джерела архівів, бібліотек, музеїв (АБМ). Основним напрямом процесу створення міжнародних інтегрованих цифрових ресурсів є стандартизація всіх процесів описування (каталогізація), оцифрування, забезпечення збереженості й організації доступу до документної інформації. Упродовж останніх тридцяти років над напрацюванням організаційних заходів, методології та фінансової підтримки працювали міжнародні організації, зокрема ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури), МРА (ІСА – Міжнародна рада архівів) та ІФЛА (IFLA–Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ), Європейський Союз, уряди провідних країн світу, корпорації та наукові товариства, що забезпечили участь провідних фахівців у широкому обговоренні цієї проблеми на конференціях і семінарах та, відповідно, в створенні взаємопов'язаної стратегії, концепцій системи та методичних і технологічних засад інтеграції джерел. Отже, етапи створення ресурсів та стратегії їхнього розвитку – це актуальна тема для сучасного українського документознавства, джерелознавства та історичної науки, які адаптуються до нових реалій розвитку суспільства, вдосконалюють управління процесами створення інтегрованого цифрового ресурсу національної культурної спадщини та його використання. Передовий зарубіжний досвід є важливим для України, яка поки ще не вийшла на міжнародний рівень представництва

в світовому співтоваристві і не посіла гідного місця в європейському культурному просторі в питаннях створення загальнонаціонального проекту цифрової документальної спадщини, що зберігається в АБМ.

Тема дисертації в такій постановці питання досі не ставала предметом спеціального дослідження: відсутні праці щодо комплексного аналізу історії формування і стану міжнародних цифрових ресурсів культурної та документальної спадщини, досвіду передових країн. Окремі статті є фрагментарними і мають інформаційний характер. Більш детально про це йдеться в першому розділі дисертації.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах науково-дослідної роботи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) «Розвиток електронних інформаційних ресурсів рукописної та книжкової спадщини України» (2013–2015) (номер державної реєстрації 0113U001088).

Мета дослідження полягає у вивченні історії створення міжнародних інтегрованих цифрових електронних ресурсів документальної спадщини, що зберігається в АБМ різних країн і має значення культурного факту меморіального характеру.

Для реалізації зазначеної мети дослідження передбачається вирішення таких **завдань**:

встановити стан розробки теми та джерельної бази, методичний апарат дослідження теми;

розглянути діяльність ЮНЕСКО та інших міжнародних організацій у галузі культури, освіти, науки, розробки питань документальної культурної спадщини та інформаційно-комунікаційних процесів у соціумі та у формуванні суспільства знань, що супроводжується виникненням цифрової культури;

з'ясувати передумови інтеграції документальних ресурсів у базах даних національних АБМ в контексті формування глобального інформаційного суспільства та суспільства знань;

визначити етапи створення цифрових інтегрованих міжнародних ресурсів документальної спадщини та стратегій провідних бібліотек, надати характеристику кожному етапу, з'ясування хронологічних меж, змісту кожного етапу та його стратегій;

охарактеризувати найбільш потужні європейські інтегровані ресурси документальної спадщини, що створювалися в рамках стратегії ЄС щодо пошуків європейської ідентичності, передусім Європеани, Європейської бібліотеки (TEL), Манускрипторіуму;

встановити концепції і стратегічні напрями, спільне та відмінне у розвитку Європеани і Світової цифрової бібліотеки;

зробити огляд національних стратегій провідних національних бібліотек світу, передусім Бібліотеки Конгресу США, Канади, Австралії та інших західноєвропейських та східних національних бібліотек, розкрити їхню специфіку;

окреслити перспективи України в створенні національного цифрового ресурсу документальної спадщини АБМ та приєднанні до світових ресурсів.

Об'єктом дослідження є міжнародні цифрові інтегровані ресурси документальної спадщини Європи та світу, що представлені у відкритому доступі в мережі Інтернет.

Предметом дослідження є стратегії, передумови та етапи формування міжнародних і національних ресурсів у галузі інтегрованих цифрових ресурсів документальної спадщини АБМ як важливої складової частини культурної спадщини та джерельного ресурсу історичної науки.

Хронологічні рамки дослідження. Нижня межа – 80-ті роки ХХ ст., на які припав процес започаткування та створення цифрових ресурсів, напрацювання науково-методичних та інформаційно-технологічних підходів у формуванні спільних міжнародних ресурсів, стандартизації наукового опису, збереженості, організації вільного доступу та представлення ресурсів у міжнародній корпоративній мережі. Верхня межа дослідження – 10-ті роки ХХІ ст., коли завдання створення міжнародних цифрових інтегрованих ресурсів було вирішене і почався новий етап інтеграції – об'єднання

існуючих баз даних та ресурсів культурної документальної спадщини в глобальному інформаційному та культурному просторі, зокрема в мережі Європеани та СЦБ.

Методологічною основою дослідження є загальнонаукові принципи наукових досліджень, зокрема принципи об'єктивності, системності, достовірності, історизму. Системно-структурний, порівняльний методи застосовані для аналізу інтегрованого ресурсу цифрової спадщини як системи документальної спадщини, що складається з багатоаспектних за походженням та проблематикою видів документів, які зберігаються в АБМ як установах національної пам'яті, порівнянні принципів побудови різних міжнародних систем та їх завдань. Проблемно-тематичний метод використано для осмислення основних проблем, вирішення яких розвиває створення цифрових ресурсів, організацію спільної та скооперованої роботи міжнародних організацій. Хронологічний метод дозволив простежити етапи створення ресурсів та розвиток основних стратегій. Інформаційно-комунікаційний та джерелознавчий методи застосовувалися для аналізу широкого кола методичних документів у комунікації міжнародних організацій, проектів, матеріалів, оцінки як джерельної складової ресурсів та тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації вперше:

розкрито джерельну базу, визначено стан розробки теми та комплексний методичний апарат дослідження;

встановлено роль ЮНЕСКО та інших професійних міжнародних наукових організацій у галузі культурної та документальної спадщини в розробці стратегій, концепцій та в методичному забезпеченні уніфікації діяльності для формування інтегрованих ресурсів в глобальній мережі, розробці термінології та поняттєвого апарату;

визначено історичні передумови та три етапи створення ресурсів документальної культурної спадщини й інтеграції в міжнародних цифрових ресурсах у масштабах ЄС та СЦБ на засадах розробки спільних підходів та

технологій у галузі розуміння змісту культурної спадщини, структурування та стандартизації в галузі описування, оцифрування, репрезентації, зберігання, надання доступу;

охарактеризовано особливості національних проектів і стратегій передових країн у галузі створення цифрових ресурсів, встановлено склад і зміст національних ресурсів, ув'язаних зі специфікою історичного розвитку країн;

визначено характер інтенсивного розвитку цифрових ресурсів, що формуються в рамках стратегії ЄС, передусім Європеани, Європейської бібліотеки (TEL), Манускрипторіуму, критеріїв відбирання документів у цілому та пріоритети на сучасному етапі оцифрування документальних колекцій;

з'ясовано, що стратегії формування цифрових джерел виходять з цінності культурної спадщини, необхідності збереження документальної пам'яті народів та постійної підтримки форматів в умовах зміни технологій, удосконалення обміну, забезпечення вільного доступу до інформації суспільного надбання;

доведено, що в усіх державах, які створили ресурси, сьогодні стратегії розвитку пов'язані з підвищенням якості ресурсу та управління ним, прискоренням обміну та вирішенням питання вільного доступу до джерел АБМ як суспільного надбання, пом'якшенням умов авторського права.

Дістали подальшого розвитку:

ідеї щодо перспективи створення національного інтегрованого цифрового документального ресурсу України на засадах створення нової об'єднаної концепції подальшого розвитку методичних засад Державного реєстру національного культурного надбання та цифрового ресурсу Україніки, з урахуванням міжнародних положень та стандартів, пов'язаних з оцифруванням документальної спадщини.

Особистий внесок здобувача. Усі результати дисертаційного дослідження отримані дисертантом особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертації були представлені на міжнародних наукових конференціях: «Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів» (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.); «Наукова молодь в умовах розвитку соціокомунікаційної сфери» : IV Міжнародна наукова конференція молодих учених (Київ, 16 травня 2013 р.); «Молодь. Наука. Інновації» : V Міжнародна наукова конференція молодих учених (Київ, 15 травня 2014 р.); «Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек» (Київ, 3–5 жовтня 2017 р.).

Публікації. Головні теоретичні та методичні положення і результати дисертації відображені в 10 наукових публікаціях. Серед них – 6 статей у наукових журналах і збірниках наукових праць, включених у перелік фахових видань МОН України, тези доповідей на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях. Три видання зареєстровані в міжнародних бібліометричних базах даних.

Структура й обсяг дисертації визначені її метою, змістом та поставленими дослідницькими завданнями, логікою послідовності викладу матеріалу з окремих комплексів досліджуваних питань. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 242 стор. основний текст – 186 стор. (9,0 авт. арк.), список використаних джерел – 336 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія та джерельна база дослідження

Сьогодні в професійному середовищі архівів, бібліотек, музеїв активно обговорюються принципи та стратегія створення цифрового ресурсу різного профілю та змісту (історико-культурного, наукового, документального, книжкового, музейного тощо). Зроблені перші кроки до вироблення національних проектів цифрової документальної спадщини України. Цьому присвячені монографії, статті, конференції та семінари.

Провідна роль у зазначеному питанні належить національним бібліотекам, що мають документальні ресурси рукописної, книжкової та архівної документальної спадщини і комплексно вирішують питання створення інтегрованих цифрових ресурсів як у концептуальному, так і в технологічному аспектах. Такий підхід об'єднує можливості напрацювання інтегрованого ресурсу документальної культурної спадщини, що зберігається в АБМ. Конференції й семінари відіграють значну інтегруючу роль в об'єднанні фахівців та опрацюванні наукових підходів до вирішення цієї проблеми, мають особливе значення у випадках публікації наукових праць за результатами цих заходів. Серед низки конференцій, семінарів та круглих столів, які так чи інакше стосуються даного питання, варто відзначити міжнародні наукові конференції, зокрема з тем «Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів» : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, жовтень 2013 р.); «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору» (Київ, жовтень 2014 р.); «Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору» (Київ, жовтень 2016 р.), проведені з ініціативи НАН України передусім академічною Національною бібліотекою

України імені В. І. Вернадського, Асоціацією бібліотек України, Радою директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів – членів МААН (Міжнародної асоціації академій наук) [174].

У доповідях представників вітчизняних і зарубіжних бібліотек, науково-інформаційних установ, ВНЗ тощо актуалізуються проблеми наукового, нормативно-методичного, технологічного, кадрового забезпечення бібліотечно-інформаційної діяльності в епоху цифрового суспільства; вирішуються питання формування та інтеграції бібліотечно-інформаційних ресурсів, взаємодії бібліотек та інформаційних центрів; обговорюються науково-методичні аспекти біографістики, розвитку історико-культурних фондів бібліотек та ін.

Значну роль відіграють також спеціальні заходи, присвячені, наприклад, питанням переведення в цифровий формат документальної спадщини України, такі як науково-практичний семінар «Оцифроване надбання: збереження, доступ, репрезентація», що проходив у 2014–2016 рр. з ініціативи НБУВ, Державного політехнічного музею при НТТУ «КПІ» та зібрав низку фахівців з різних установ [273, 218].

На сайтах АБМ з'являються тематичні цифрові ресурси й матеріали, які свідчать про накопичений досвід цих установ пам'яті в галузі створення різних цифрових джерел, в тому числі й тих, що належать до історико-культурної документальної спадщини; це дозволяє оцінити ступінь процесу в оцифруванні національної спадщини в загальному процесі цифрового документального ресурсу.

Комплексний підхід, обраний в нашій дисертації як один з основних, пояснює залучення до нашого дослідження праць, в яких розглядаються напрями за проблемним принципом. Було розглянуто декілька напрямів, що характеризували різні аспекти репрезентованого нами питання.

Перший напрям в опрацьованій нами історіографії – визначення понять сфери культурних цінностей та культурної спадщини як національного надбання, якими оперують фахівці в галузі культурних цінностей і культурної спадщини, історія становлення терміносистеми.

Найбільш опрацьованим є правовий аспект міжнародного законодавства щодо визначення поняття культурних цінностей та культурної спадщини, ролі міжнародних організацій, зокрема ЮНЕСКО, ІФЛА та МРА, у розробці правових засад понятійного апарату та ціннісної оцінки культурної спадщини, її охорони. Серед таких фахівців – В. І Акуленко, Ю. Д. Древаль, Т. Г. Каткова, О. Р. Копієвська, С. І. Кот, С. Ю. Кузьменков, В. В. Литовченко, І. Ю. Слюсаренко, Г. М. Шаповалова, Ю. С. Шемшученко та ін. Основний список зазначених праць станом на 2015 р. представлений у монографії В. І. Акуленка, дослідження якого вважаються найбільш авторитетними [170, с. 567–599]. У цих студіях аналізується законодавча база, що була напрацьована ЮНЕСКО як провідним лідером у міжнародній культурній діяльності, та вітчизняна законодавча база в галузі культурних цінностей та національної культурної спадщини, аспекти її охорони в законодавстві та культурній діяльності, класифікація на рухомі та нерухомі, історико-культурні та природні культурні цінності; також висвітлена думка про культурну спадщину як сукупність усіх матеріальних і духовних культурних досягнень суспільства, його історичний досвід, соціальний капітал в арсеналі національної пам'яті.

О. А. Кравцова розглядає певні аспекти нормативної діяльності ЮНЕСКО в галузі архівної справи та її інформатизації, в тому числі й у галузі документальної спадщини та її оцифрування [240].

У статтях В. Ю. Степанова порушуються питання філософії та соціології культури як галузі людської соціокультурної діяльності, елемент соціальної інфраструктури в сучасному соціокультурному просторі. На думку вченого, у визначенні національного культурного надбання культурні цінності і культурна спадщина є його змістовними складовими [301].

Т. Г. Каткова репрезентує культурну спадщину у відповідності до законодавства як природні, природно-антропогенні або створені людиною рухомі і нерухомі об'єкти, що донесли до нашого часу цінність з антропологічного, археологічного, естетичного, етнографічного, історичного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою

автентичність: споруди (витвори), комплекси (ансамблі), їхні частини, пов'язані з ними території □ чи території □ під водою, визначні місця, об'єкти науки і техніки, а також предмети та документи [210].

У системі визначення культури виокремлюється проблема мультикультуралізму як культурологічного, соціологічного та політологічного фактора, яка вивчається багатьма дослідниками в контексті спеціальної уваги до етнонаціонального питання розвитку держави в Україні. Для предмета нашого дослідження важливими є праці Л. М. Хрящевської [319] та А. Ф. Колодій [230], А. В. Рибаківа та Д. А. Квон [286], М. Т. Степико [302].

В. В. Добровольська розглядає стратегічний розвиток культури в Україні, спрямований на створення *інтегрованих інформаційно-документальних систем*, охорону національної культурної спадщини та напрацювання електронного ресурсу пам'яток, об'єктів матеріальної та духовної культури. Вона відзначає ускладнення культуротворчого процесу в Україні, повільність його входження до європейського простору [190, 191].

Загалом практично всі дослідники розходяться в розумінні співвідношення культурної спадщини, культурного надбання та культурних цінностей. У їхніх працях не розглядається поняття документальної спадщини, немає заглиблення в проблему місця та ролі культурної спадщини в національній культурі.

Роботи вище вказаних вчених-правознавців мають важливе значення для аналізу понять «культурні цінності» та «культурна спадщина» як таких, що є основами і чітко окресленими термінами в правових стосунках держав, зокрема стосовно претензій держави та приватної особи на повернення культурної власності. Визнається пріоритетне значення використання в міжнародному законодавстві терміна «культурні цінності». Такі підходи правознавців спонукають до більш детального вивчення понять «культурні цінності» та «культурна спадщина», «історико-культурна спадщина», «культурне надбання» та «пам'ятка культури», «документальна спадщина» та «документальна пам'ятка», «унікальний документ», а також до

визначення принципів їхнього розподілу та експертизи під час створення документальних ресурсів.

Інший напрям розглядає роль та інтеграційні тенденції АБМ як національних інституцій, покликаних збирати, зберігати та надавати доступ до фондів документальної спадщини, в тому числі з допомогою створення цифрового ресурсу. Фахівцями з цієї проблематики є Л. А. Дубровіна, С. Г. Кулешов, Г. І. Ковальчук, І. О. Коханова, К. Т. Селіверстова, О. С. Онищенко, С. А. Чукут, С. О. Шемаєв та ін.

О. С. Онищенко відзначає інтеграційні функції бібліотек та архівів у галузі створення національного інформаційного ресурсу для доступу до історичних та сучасних знань [272]. Важливий аспект бібліотечної діяльності сьогодні – постійна конвергенція документальної спадщини в бібліотеках, створення інтегрованого фонду книжкових, архівних та музейних колекцій та, передусім, відмова від принципу профілю комплектування, уніфікації наукового опису документів друку, рукописних та архівних джерел, коли йдеться про національну спадщину та створення спільних науково-інформаційних ресурсів. Під його керівництвом розробляються концепції інтегрованих цифрових ресурсів у бібліотечній справі та їхня реалізація в НБУВ.

Значна кількість статей, попри досить промовисті назви, дуже поверхово розглядає добре знайомі професійному середовищу ідеї та процеси, наприклад, стаття І. Коханової «Бібліотека як засіб спадкоємності культурного надбання» (2010) [237]. У ній розкрито аксіологічні та соціокультурні підходи вчених до поняття матеріальної культури та духовних цінностей, де за основу цінності або ідеального приймаються об'єктивовані результати людської діяльності. Авторка вважає бібліотеку, її документальний спадок та книжкову культуру ядром спадкоємності культурного надбання та засобом формування тих чи інших цінностей.

Дуже сумнівним є висновок ученої, що «найважливішим завданням бібліотек у майбутньому може стати не надання інформації, а її вибір. Намагання збирати усе підряд не лише неможливе, а й практично

малокорисне» [237, с. 2]. Така позиція означає обмеження соціальних функцій бібліотеки лише функцією збереження документальної культурної спадщини та управління нею, ігнорування бібліотеки як інституції, що має відображати розвиток суспільства в цілому, адже не дарма існують поняття «архівного примірника» та «обов'язкового примірника», різні види і типи бібліотек, де застосовуються різні принципи відбирання документів та формування галузевого ресурсу.

Спільне і відмінне в системі інституцій національної пам'яті, зокрема АБМ, досліджується Л. А. Дубровіною, О. С. Онищенком, А. М. Киридон, І. Б. Матяш. Дані науковці наголошують на значенні бібліотек не лише як установ пам'яті, але й інтеграторів документальної спадщини бібліотечного, архівного та музейного зберігання. Ними акцентується увага на ролі бібліотек як збирачів усієї опублікованої людством інформації та документально-інформаційних масивів оперативного й меморіального характеру, з чого й випливає важлива перевага бібліотек у порівнянні з іншими установами пам'яті та інформаційними центрами [194, 198, 201].

Меморіальні фонди бібліотек є специфічними, – вони створюються як внаслідок збирацької діяльності, так і завдяки внутрішній експертизі обігу та значення книжкових фондів. Коли частина бібліотечного фонду перетворюється на історичні книжкові фонди, триває постійний процес переходу новітніх видань основного фонду з оперативного стану використання до трансформації його у фонд національної культурної спадщини. Л. А. Дубровіною розроблений загальний поняттєвий апарат рукописно-книжкової спадщини, встановлено основні дефініції, критерії цінності за походженням та методологія уніфікованого наукового й реєстраційного опису кодексів. В Інституті рукопису НБУВ, де Л. А. Дубровіна є директором, створена база даних «Кодекс» та виконана значна кількість описань рукописних книг.

Важливе значення для розкриття нашої теми мають праці Г. І. Ковальчук, зокрема її докторська монографічна праця «Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах», студії щодо

визначення книжкових пам'яток, проекту «Пам'ять світу» та книжкового пам'яткознавства, в яких визначаються критерії виокремлення книжкових пам'яток [222, с. 84–108]. Низка її досліджень присвячена рідкісним і цінним книжкам, обґрунтуванню комплексу знань щодо книжкових пам'яток як окремої галузі на межі книгознавства та пам'яткознавства, яка тяжіє до оформлення в самостійну книгознавчу дисципліну (поряд з інкунабулознавством, кодикологією, бібліопегістиком тощо) – книжкове пам'яткознавство, змістом якого є виявлення, вивчення, охорона, облік та зберігання книжкових пам'яток у АБМ, а також питання інформаційного розкриття фондів книжкових пам'яток, їх реєстрація у зведених базах даних державного та світового рівнів. Г. І. Ковальчук бере активну участь у розробці концепції та в створенні ресурсів книжкових пам'яток в НБУВ. Нею не лише визначено дефініції «рідкісна», «цінна», «особливо цінна», «унікальна» книги, «стародрук», «книжкова пам'ятка», але й розглянуто питання щодо критеріїв та функцій експертизи цінності та відбору книжок для Державного реєстру національного культурного надбання (далі ДРНКН). У статтях ученої розглядаються й питання кооперації в галузі збереження документальної спадщини.

Г. І. Ковальчук працює також над розробкою аспектів правової бази України щодо охорони, реєстрації та доступу до книжкових пам'яток як складової національного культурного надбання, **над визначенням** засад Державного реєстру національного культурного надбання України в галузі книжкових пам'яток тощо [220–229].

Варто згадати й теоретичну статтю С. Г. Кулешова, у якій гостро критикується спроба інтеграції архівів та музеїв на підставі виконання ними лише комунікаційної функції у зв'язку із створенням в 2007 р. ВАК України інтегрованого наукового напрямку «соціальні комунікації». У цьому напрямі декларувалося на рівні методологічних засад нове прочитання документознавства як документології та об'єднання його з архівознавством як окремої науки, коли остання втрачає зміст як цілісне соціогуманітарне знання, окремої архівознавчої науки, оскільки за теоретичними

конструкціями науково-практичної діяльності. С. Г. Кулешов наголошує й на специфіці книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства, які разом з архівознавством також умовно можуть бути віднесені до соціальних комунікацій. Теорія соціальної комунікації в такому “прочитанні” дуже далека від видового складу архівів, бібліотек, музеїв та галузей практичної діяльності архівознавства на інших наук, які віднесені до неї. Водночас С. Г. Кулешов вважає необхідним розвивати міждисциплінарні зв’язки між цими науками, в тому числі в інформаційній сфері, підкреслює системний характер зв’язків та необхідність їхнього розвитку [243].

У статтях та дисертаційній праці С. О. Шемаєва розглянуто напрями багатоаспектної спільної діяльності архівів, бібліотек та музеїв, досліджувалися шляхи співробітництва архівів, бібліотек та музеїв, в тому числі й в галузі створення цифрових ресурсів [322].

Отож згадані вище наукові праці є методологічним підґрунтям та практичною базою для формування ресурсу рукописної та книжкової спадщини в системі документальної спадщини.

Важливий напрям досліджень – розгляд питань створення світових національних проектів цифрового ресурсу бібліотек та архівів за кордоном. Низка інформаційних статей та поглиблених досліджень, опублікованих українськими вченими, присвячена окремим питанням досвіду оцифрування в європейських та північноамериканських країнах. Йдеться, зокрема, про студії І. В. Лобузіна (європейський досвід в галузі міжнародних та національних цифрових бібліотечних проектів) [247–249], П. Ф. Стояна (архіви Канади і Австралії) [303–306], Л. Л. Левченко (архівна справа США)[244–245], стислий огляд І. І. Тюрменко (архіви Франції) [316]. Усі ці роботи розкривають специфічні особливості створення національних електронних ресурсів архівів та досвід певних країн у питаннях інформатизації. Про цифрові бібліотеки США публікувалися переважно оглядові статті – Н. С. Редькіної, роботи про систему відкритого доступу в Бібліотеці Конгресу США та діяльність Американської бібліотечної асоціації належать С. В. Пушків [284]. Етапи розвитку Бібліотеки Конгресу США та

питання американської бібліотечно-інформаційної терміносистеми досліджувала Н. В. Стрішенець [307, 308].

Загальний огляд цифрових бібліотек належить А. В. Кочетковій [239]. Роль технологічних аспектів бібліотек у питаннях формування цифрового контенту розкриває О. Ю. Мар'їна. Вона акцентує увагу дослідників на змісті поняття сучасного контенту та подає його класифікацію, обґрунтовує необхідність змін технологій та технологічних інфраструктур у бібліотечній діяльності в боротьбі за споживача, формує стратегію розвитку «свого» нового комунікаційного середовища, разом з тим, досвід створення міжнародних ресурсів не розглядається [261–264].

У дисертації П. Ф. Стояна проаналізовано систему електронної документації Канади і Австралії; процес започаткування та розвитку електронних ресурсів; напрацювання науково-методичних та інформаційно-технологічних засад формування та представлення документних ресурсів; вироблення спільних підходів до наукового опису, пошуку та репрезентації ресурсів у міжнародній корпоративній мережі; процеси інтеграції електронних ресурсів на базі створення та узгодження архівних правил, національних та міжнародних дескриптивних та інших галузевих стандартів; удосконалення науково-пошукового апарату; забезпечення документів тощо [303]. Висвітлена значна роль цих країн у створенні та впровадженні архівних стандартів, ініційованих Міжнародною радою архівів та іншими міжнародними організаціями.

Грунтовним внеском у дослідження архівної справи США є докторська монографія та дисертація Л. Л. Левченко [245]. Дослідниця розглянула історію архівної справи, Національного архіву США та архівів штатів, напрями розвитку американської архівної справи, її законодавчо-нормативне забезпечення, діяльність архівних інституцій, процедуру експертизи цінності, діяльність професійних асоціацій архівістів, архівну освіту, оцінила внесок видатних архівістів, виконання меморіальної функції та публікацію документів, популяризацію документів. Особливу увагу приділено федеральним центрам документації, президентським бібліотекам, Архіву

електронних документів «ERA» та архівним стандартам США, забезпеченню збереженості електронних документів [244].

Наступний напрям – дослідження інформаційно-технологічних аспектів досвіду формування цифрових архівних та бібліотечних документальних колекцій цифрової спадщини в Україні та поза її межами. Інформаційно-технологічний аспект питання, залучений до нашого дослідження, ставить на меті розкриття історії та стану розвитку цифрових ресурсів, однак не є предметом нашого дослідження.

Започаткування та розвиток цифрових ресурсів складаються з таких процедур, як: науковий опис документа та його стандартизація, створення метаданих, каталогізація ресурсів та конверсія в формати обміну даними, напрацювання цифрових копій та страхового фонду, формування цифрових колекцій історико-культурної спадщини, організація доступу до інформації та її використання. Сучасні міжнародні бібліотечні стандарти каталогізації цифрових ресурсів розглядаються багатьма дослідниками, в тому числі К. В. Лобузіню [259], І. В. Лобузіним [252], О. М. Бруй [186, 187] та іншими.

Стислий огляд технологічних аспектів цифрових проектів Європейської бібліотеки, Європеани, СЦБ на різних етапах їхнього розвитку здійснювали К. В. Лобузін [255] та І. В. Лобузін [248]. К. В. Лобузін розкриває функціональні аспекти формування електронних та цифрових ресурсів в галузі історико-культурної спадщини бібліотечного та музейного фонду, створення комплексних цифрових ресурсів історико-культурної та наукової спадщини, формування знаннєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності, створення цифрового ресурсу та цифрової бібліотеки НБУВ [256]. Спеціальне дослідження зарубіжного досвіду напрацювання технологічних рішень для формування цифрових бібліотечних проектів належить І. В. Лобузину [247, 248, 249].

Ці праці є важливим методологічним підґрунтям нашої дисертації, оскільки в них комплексно та доповнюючи одне іншим розглядаються питання основних технологічних засад та реалізації бібліотечних цифрових проектів оцифрування, організація бібліотечних цифрових технологічних

комплексів; а також висвітлений досвід НБУВ у створенні цифрових бібліотечних проектів, охарактеризовані основні та спеціалізовані фонди історико-культурної спадщини, цифрові колекції он-лайн на порталі НБУВ.

Інформаційно-технологічні аспекти каталогізації документальних ресурсів, розширений формат для опису цифрових ресурсів Інтернет – Дублінське ядро метаданих версії 1.1. розглянуті О.В. Волохіним у статтях та брошурці «Каталогізація цифрових ресурсів Інтернет. Дублінське ядро метаданих» (2003). Також ним висвітлені принципи каталогізації ресурсів Інтернет на основі стандарту за допомогою оригінального он-лайнового програмного забезпечення та подальшої конверсії даних у бібліографічний формат обміну даними на магнітних носіях UNIMARC (UKRMARC). Подаються й теоретичні основи конверсії Дублінське ядро – UNIMARC.

Були актуалізовані й окремі аспекти історії розвитку електронних цифрових бібліотек. Так, Лісабонська стратегія розвитку ЄС, що передувала створенню СЦБ та поставила завдання побудувати до 2010 р. конкурентоспроможну динамічну економіку, висвітлена в статті І.В. Ящишиної, присвяченій соціальним орієнтирам інноваційної стратегії євроспільноти в цей період [325]. Огляд розвою загальної стратегії та особливостей стратегії ЄС здійснили Л. Федулова та Г. Андрощук [317].

Окремі питання технології цифрового ресурсу, формування єдиної моделі метаданих інтегрованих цифрових історико-культурних ресурсів у контексті спільного використання стандартів у АБМ вивчала С. Ключок, яка практично займалася створенням цифрових ресурсів спадщини, підійшла до цієї проблематики з огляду на контекст створення в провідних наукових бібліотеках України масштабних цифрових колекцій історико-культурного надбання, спираючись на дослідження українських та зарубіжних фахівців. Вона визначила характерну особливість бібліотечної документальної спадщини – видову, жанрову та хронологічну полідокументність бібліотечних фондів та необхідність інтеграції метаописів різних інформаційних ресурсів, розглянула стандарти метаданих у системі опису об'єктів у бібліотечній, архівній та музейній справі та їхню поступову

інтеграцію в універсальні світові стандарти, що надали різним країнам світу можливість сформувати єдиний мобільний та керований ресурс на основі узгодженої схеми метаданих різних провідних країн. С. Ключок спеціально зупиняється на стандарті метаданих Дублінського ядра, який містить елементи опису, спільні для всіх об'єктів комплексу документної спадщини бібліотека–архів–музей, та на розробці стандартів метаданих у проєкті Europeana – Europeana Semantic Elements (ESE) і Europeana Data Model (EDM), а також на сервісі агрегування і конвертування MINT (Metadata interoperability Service – Сервіс сумісності метаданих). Дослідниця також висвітлила основні підходи НБУВ у цьому процесі [219]. Вона ж розглянула і діяльність низки українських семінарів (2013–2015) під назвою «Оцифроване надбання: збереження, доступ, репрезентація» [216–218].

Ю. В. Яковлєва репрезентує досвід НБУВ відносно її руху до стандартів Європейської бібліотеки (TEL) [323].

Наступна група – аналітичні огляди створення Європейської цифрової бібліотеки – також виокремлюється в самостійний напрям. Серед досліджень з цієї тематики звертаємо увагу на статтю Н. Є. Пелагеші «Європейська цифрова бібліотека: проєкт» [276]. Дослідниця стисло характеризує історію створення цифрового ресурсу в деяких країнах Європи, США та Японії, коли на ранніх етапах, ще в кінці 1980-х років, електронні бібліотеки там були оформлені як інноваційні проєкти класичних бібліотек або як самостійні проєкти організацій, що формують бази знань у своїй галузі. Н. Є. Пелагеша вивчила стартові документи Європейської комісії ЄС щодо організації цієї роботи та стратегічні наміри відносно створення спільного європейського цифрового простору. В іншій своїй статті «Проєкт створення європейської цифрової бібліотеки: можливості для України» вона обґрунтувала необхідність приєднання до цього проєкту нашої країни [277].

Короткий огляд національних цифрових бібліотечних проєктів країн Сходу здійснила Л. В. Коновал у своїй праці «Досвід національних цифрових бібліотечних проєктів країн Сходу у контексті формування електронної бібліотеки «Україніка» (Китай, Японія, Індія)» [231].

Т. О. Ярошенко опублікувала інформацію щодо витоків діяльності СЦБ та участі українських бібліотек у цьому проекті [324].

У реферативному вигляді стратегія Європейці та її впровадження були висвітлені Л.А. Куйбишевим та Н.В. Браккер, які зробили презентацію стратегії координації діяльності з оцифрування культурної та наукової спадщини в Європі [183], виділивши той аспект стратегії, щоб був прийнятий на саміті ЄС в Лісабоні в 2000 р. і реалізовувався в напрямі створення загальноєвропейського наукового та культурного простору. Вони зупинилися також на Лундських принципах координації національних програм представлення культурної та наукової інформації в цифровому вигляді для створення спільної платформи доступу до цифрових ресурсів. Реалізація Лундського плану дій відбувалася через посередництво рамкової програми FP6 (IST) MINERVA 2003–2005, MINERVA PLUS 2004–2005.

Наступний напрям – розвиток інформаційних баз даних і цифрового документального архівного та рукописного ресурсу в Україні. У дисертації висвітлено теоретичну та практичну роботу колективу вчених, зокрема Г. В. Боряка, Л. А. Дубровіної, К. Є. Новохатського, В. І. Ульяновського, С. М. Кіржаєва, зі створення національного банку інформації за документальними джерелами з історії України під назвою «Архівна та рукописна Україніка і Національна архівна та інформаційна система», що відбувалася в 1990-х роках [171]. Вивчення історії цього процесу лягло в основу дисертації А. М. Сукало «Впровадження інноваційних технологій у формування інформаційного ресурсу в архівній справі України (1991–2003)» (2003) [309] та статті Т. Г. Боряк «Формування сучасного напрямку розвитку архівної україніки: розробка академічних та архівних проектів (1992–1998)» [182]. Окремо слід зупинитися на монографії І. С. Корчемної «Система комплектування й обліку архівних фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Створення електронного інтегрованого ресурсу» (2016), що репрезентує інформаційний інтегрований ресурс – базу даних «Електронна справа рукописного фонду», реалізовану на основі інтеграційних технологій наукового обліку, опису фондів особового

походження, а також можливості цифрової репрезентації біографічної довідки про особу та її документи. Цей досвід синтезує діяльність рукописного та інформаційно-технологічного підрозділів НБУВ[234]. Програмно-технологічна сторона питання вирішувалася К. В. Лобузіною – вона розробила технології організації знаннєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності підрозділів НБУВ щодо організації фондів та оперативного контролю за їхнім станом, включаючи ресурси Інституту рукопису. У монографії І. С. Корчемної також коротко розглянуто й етапи інформатизації архівної справи.

Науковому обґрунтуванню зв'язків, спільних методик опрацювання архівних та бібліотечних фондів як інформаційного ресурсу суспільства присвятили свої праці Г. В. Боряк, А. Г. Бровкін, Л. А. Дубровіна, Я. С. Калакура, С. Г. Кулешов, В. А. Кучмаренко, О. С. Онищенко, К. Т. Селіверстова, П. С. Сохань, Н. М. Христова та інші. Ці дослідження відображають певний етап у формуванні загальних підходів до стандартизації наукового та реєстраційного описування документів, що зберігаються в АБМ.

Поширенню ідеї формування спільного електронного архівного та бібліотечного інформаційного ресурсу сприяла діяльність американської дослідниці Патриції Кеннеді Грімстед, зокрема її україномовна стаття «Бібліотека – архів: шлях до інтегрування» [189].

Історія процесів інформатизації в Україні щодо документальної спадщини висвітлена в працях А. А. Кисельової, Г. І. Ковальчук, І. С. Корчемної, С. М. Кіржаєва, К. В. Лобузіної, І. В. Лобузіна, О. С. Онищенка, Г. В. Папакіна, К. Т. Селіверстової, А. М. Сукало, Н. М. Христової, Л. Й. Костенка та багатьох інших. Для ознайомлення з історією цього процесу ми відсилаємо до праць А. М. Сукало [309], А. А. Кисельової [213], І. С. Корчемної [234].

У 1990-ті роки цифрові технології ще не набули панівного значення для історико-культурної спадщини, а подальший розвиток інформатизації в Україні сконцентрувався на створенні системи електронного документообігу

та електронного ресурсу у вигляді веб-сайтів та порталів архівних установ у рамках вимог Кабінету Міністрів України. Водночас стосовно розкриття фондів мала місце значна робота з уніфікації описування та стандартизації опису, були створені системи архівних та рукописних довідників з урахуванням міжнародних правил.

Стандартизацію архівного опису, а також визначення та впровадження європейських стандартів в українську архівну справу досліджувало багато архівістів – Л. Драгомірова [192], О. Загорецька, Л. Кисельова і С. Литвинська [213,214], П. Марченко [265], І. Матяш і Н. Христова [266, 267].

Узагальнююче значення має стаття Г. І. Калінічевої та Р. В. Романовського щодо міжнародних стандартів у сфері архівної справи, керування документаційними процесами та проблем гармонізації в Україні [205]. Л. Ф. Приходько ґрунтовно аналізує всі аспекти архівної теорії та практики роботи з аудіовізуальними документами, в тому числі комунікаційні технології та цифрові формати [285].

Низка статей висвітлює досвід побудови документальних цифрових ресурсів в українських бібліотеках та архівах, зокрема уявлення про роботу урядових порталів України, сайтів наукових та культурних інституцій, університетів, про певні ініціативи громадських організацій щодо реконструкції історичної пам'яті надають спеціальні огляди таких дослідників, як Т. Белякова, Ю. Горбань, С. Дяк, І. Журавльова, А. Зотова, С. Клочок, О. Коханівський, О. Красовська, К. Лобузін, Л. Новакова, Н. Сидоренко, К. Суровцева, А. Ткаченко, Л. Трачук, А. Петренко, Л. Чупрій, Т. Ярошенко.

Що стосується зарубіжних досліджень предмету дисертації, то в такій постановці питання комплексних досліджень також немає. Натомість існує значна кількість методичної та описової інформації, щодо шляхів створення цифрових ресурсів, основні з котрих мають певний історіографічний інтерес, являють дискусії, щодо можливостей конвергенції бібліотек, архівів та музеїв у інформаційному суспільстві у єдині комплекси, створення єдиних методик

опису. Частково ці публікації використовувалися в дисертації як джерела, що відображено у списку літератури. Багато архівістів та бібліотекарів з різних країн, передусім, Австралії, Сполучених Штатів Америки, Канади висловилися щодо можливості такої конвергенції шляхом узгодження технологій та стандартів на рівні методик створення метаданих для обміну ресурсами, однак не наукового базового опису джерел.

Створювалися спеціальні дослідницькі групи у різних системах, які обговорювали складні питання цього процесу. Тут можна, наприклад, посилатися на діяльність Дослідницької бібліотечної групи американської кооперативної організації бібліотечного комп'ютерного інтернет-центру бібліотеки— OCLC RLG(OCLC – Online Computer Library Center), яка з допомогою його бібліотек-членів спільно створює і підтримує WorldCat , найбільший онлайн-каталог суспільного доступу(OPAC) у світі. (<https://www.oclc.org/>).

Дискусійні питання щодо різниці цих інституцій як інституцій пам'яті були зняті пошуком можливостей об'єднання зусиль у галузі інтегрованого доступу до колекцій бібліотеки, архівів та музеїв, які можуть максимально ефективно працювати, тісніше співпрацюючи задля кінцевого результату – задоволення інформаційних потреб споживачів. Визнавалося, що спільні дані, сервіси, технологічна інфраструктура, персонал та експертиза можуть сприяти підвищенню продуктивності використання ресурсів установ, а також створювати он-лайніві дослідницькі середовища, більш відповідні очікуванням користувачів.

Питання створення мінімальних стандартів на досвіді Данії піднімалося датською дослідницею Рут Хедегаард (2013) [327], яка на прикладі Данії бачить можливості мінімального узгодження стандартів для каталогізації та опису з початковою точкою стандартів, вже прийнятих на міжнародному рівні, які надають можливість одночасно шукати матеріали в архіві, бібліотеках та музеях.

Конкретні шляхи співробітництва та спільне й відмінне у діяльності цих установ та можливості веб-технологій розглянуто Терезою Соло [332].

У вступі до збірника, присвяченого цифровій конвергенції, Пол Марті [330] писав, що багато спеціалістів бібліотек, архівів та музеїв оголошували, що бібліотеки, архіви та музеї або повинні співпрацювати або ж зникнути. Це викликало спротив фахівців та небажання зближення цих соціальних інститутів пам'яті, спробу захистити свою об'єктивну індивідуальність та визначальні характеристики, але в даний час це визначається технологічними ініціативами, спрямованими на залучення нових користувачів, що працюють в цифровому режимі. Разом з тим можливості обміну надаються веб-технологіям. Це читання історії LAM та їх поточних проблем викликає стурбованість у зв'язку з тим, що конвергенція - це не що інше, як ребрендинг, в якому архіви здаються уразливими, щоб втратити свої визначальні характеристики [330].

Дж. Вайбел вважає, що інтеграція неминуче буде розвиватися, хоча бібліотеки, архіви та музей й залишаються фрагментарними в реальному світі, але потенційні користувачі сподіваються, що світ інформації буде доступним у мережевому середовищі, але починати треба зі співробітництва у межах однієї організації [334]. Так саме Д. Віте розглядає шляхи створення спільних технологій та конвергенцію архівів, бібліотек, музеїв як невідворотній шлях інтеграції ресурсів [335].

Із розвитком цифрового суспільства дослідники розуміли важливість співпраці на базі єдиних засад опису та стандартів. Канадські дослідниці О.Ярроу, В. Клабб та Дж.-Л. Дрепер визнавали, що хоча існують певні переваги та ризики для співпраці у проектах між бібліотеками, музеями та архівами, однак є й значна користь у об'єднанні ресурсів та спільній експертизі у цих установах, що допоможе як самим установам, так і користувачам сприяти спільному використанню, збереженню та включенню цих ресурсів в суспільний обіг, суттєво прискорити обмін інформації, а користувачам – мати доступ до джерел, не пересікаючи кордонів [336].

Значний внесок у розробку методології, принципів та методів створення цифрового ресурсу культурної спадщини належить архівісту та мистецтвознавцю Рею Едмондсону, який багато років співпрацював у різних

органах та комісіях ЮНЕСКО, був консультантом в галузі аудіовізуального архівування, активно працював у цій галузі, в тому числі є автором «Керівних принципів Програми ЮНЕСКО «Пам'ять світу» [68]. Він довгий час очолював Азіатсько-Тихоокеанський Комітет ЮНЕСКО, працює заступником директора звукового архіву Австралії. І сьогодні він продовжує оновлювати поточні «Керівні принципи», які дещо застаріли з дати виходу у світ в 2002 р., він координував роботу у галузі цифрової спадщини. Йому належить й підготовка праці «Архівування аудіовізуальних документів: Філософія і принципи (Audiovisual Archiving: Philosophy and Principles), яка витримала три видання. Отже, ці публікації мають лише опосередковане значення для теми нашої дисертації.

Загалом різні аспекти теми, якій присвячена наша дисертаційна робота, до певної міри висвітлювалися у фаховій літературі, однак предмет дослідження, а саме – етапи створення інтегрованих міжнародних проектів провідних національних бібліотек та стратегії створення цифрових ресурсів документальної культурної спадщини, комплексно не вивчався, за винятком інформаційно-технологічних аспектів, що згадуються в дисертації, але спеціально не розглядаються.

У роботі було широко використано методологічні підходи та науковий доробок провідних учених щодо культури, культурних цінностей, культурної спадщини, культурних пам'яток, технологічні аспекти створення міжнародних ресурсів, в тому числі стандартизацію, а також напрацювання провідних фахівців світу, що так чи інакше стосувалися розробки методологічних засад формування цифрових ресурсів.

Джерельна база дисертаційного дослідження складається з кількох комплексів, що відображають його основні напрями. Сьогодні для вивчення діяльності провідних бібліотек світу та міжнародних організацій немає інформаційних перешкод, – вони мають потужні портали, де розміщується величезна кількість електронної документації, яка, будучи джерельною базою, розриває всі напрями та дослідження фахівців у цій галузі.

Перший комплекс джерел представлений документами щодо законодавчої діяльності України в галузі архівної, бібліотечної та музейної справи, а також законодавства в галузі культурної спадщини, правових засад збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища – як такими, що виставлені на сайті Кабінету Міністрів України, так і тими, що містяться в збірниках офіційних документів, присвячених розвитку міжнародного законодавства в цій сфері. Дані джерела розкривають стан розвитку культури, архівної, бібліотечної та музейної справи, законотворчої діяльності в Україні та репрезентують нормативні документи стосовно сутності предмета нашого дисертаційного дослідження.

Важливою складовою джерельної бази є документи, опубліковані на сайтах міжнародних організацій у галузі культури, науки, освіти, передусім ЮНЕСКО (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO) – спеціалізованої установи Організації Об'єднаних Націй, що існує з 4 листопада 1946 р. Ця організація сприяє зміцненню миру, створенню гуманітарних підвалин всеохоплюючої системи міжнародної безпеки і стабільності, реалізуючи довгострокові широкомасштабні міжнародні програми і проекти, в тому числі активну підтримку інформатизації різних країн через напрацювання цифрових міжнародних та національних проектів. Членам, комітетам, робочим групам ЮНЕСКО належить значна кількість документів, що фіксують розвиток концепцій, проектів, розробок, міжнародних нарад в галузі культурної та цифрової спадщини, культурних цінностей, ресурсів архівів, бібліотек, музеїв.

На порталах і сайтах ЮНЕСКО, МРА, ІФЛА в електронному вигляді та перекладах виставлені всі дослідження, конвенції, декларації, хартії, доповіді, програми, довідники, рекомендації і публікації, а також документи, що розкривають внесок ЮНЕСКО у розвиток міжнародних цифрових проектів. Спеціальна увага приділяється концептуальним засадам розвитку культури і охорони культурної спадщини в епоху глобалізації та збереженості документальної спадщини, зокрема стосовно формування та збереженості документальної спадщини і концепції цифрової спадщини. Там

відображаються і дискусії, конференції та сторінки історії співпраці бібліотекарів, архівістів та музейників у різних галузях, в тому числі узгодження позицій щодо наукового опису та створення метаданих для цифрового ресурсу.

До дисертації залучені найбільш важливі документи, які репрезентують роль ЮНЕСКО та інших міжнародних організацій, розкривають історію формування сучасного погляду на культуру, культурні цінності, культурну спадщину, розвиток основних принципів культурної політики та сучасний стан інформаційного суспільства та місце культурної спадщини в глобальній мережі.

Це, зокрема: Всесвітня конференція з політики в сфері культури в Мехіко 26 липня – 6 серпня 1982 р. та її декларація; Всесвітня доповідь по культурі, 2000+: Культурна різноманітність, конфлікт та плюралізм (2000); Декларація та Програма дій в галузі культури миру 1999–2000 рр.; Всесвітня доповідь з освіти 2000; Декларація принципів толерантності (1999); Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (1972); Конвенція щодо захисту культурних цінностей на випадок збройного конфлікту (1954); Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003); Конвенція про охорону та підтримку розмаїття форм культурного самовираження (2005); Конвенція ЮНЕСКО про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та переданню права власності на культурні цінності від 14 листопада 1970 р.

Питання інформаційного суспільства відображені в Програмі «Інформаційне суспільство для всіх» (1996), в документах Всесвітнього саміту з інформаційного суспільства (1998), а також у Всесвітніх доповідях «До суспільства знань» та «Інформаційне суспільство для всіх» (1996).

До дисертаційного дослідження також залучені опубліковані методичні матеріали та методичні матеріали у вигляді електронних ресурсів, а також збірники документів. Основоположні документи, наприклад, тексти декларацій, хартії, всесвітні доповіді, опубліковані й перекладені. У нашому

списку джерел наведені документи, що стосуються культури, перекладені українською мовою.

Однією з фундаментальних є програма «Пам'ять світу», прийнята в 1992 р. за сприяння ЮНЕСКО, та методичний poradник «Пам'ять світу. Загальні керівні принципи збереження документальної спадщини» Едмондсона Рея; документи порталу «ЮНЕСКО-Спадщина» (2005).

Значна увага приділена нами матеріалам спеціальних конференцій, хартіям та деклараціям у галузі цифрової спадщини та цифрової культури, зокрема Ванкуверській декларації, прийнятій на конференції ЮНЕСКО «Пам'ять Світу в епоху цифрових технологій: збереження» (Ванкувер, вересень 2012 р.), «Хартії про збереження цифрової спадщини» (2003), «Міжнародній програмі Громадських мультимедійних центрів та програмі ЮНЕСКО з аудіовізуальної спадщини» тощо.

До джерельної бази нашої роботи залучені й закони та нормативні акти України, пов'язані з культурою: Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» (1999); Закон «Про музеї та музейну справу України» (1995), Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» (1993); Закон «Про охорону культурної спадщини» (2000); Закон України «Про культуру», прийнятий 14 грудня 2010 р.; Положення про Державний реєстр національного культурного надбання України (далі ДРНКН) (1992); Наказ Державного комітету архівів «Про затвердження Методики віднесення документів Національного архівного фонду до унікальних» (2008); Програма збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000–2005 рр. (1999) тощо.

Було також вивчено документи Європейського Союзу та його керівних органів, що розкривають процеси створення європейського інформаційного культурного простору, стратегію та шляхи формування цифрових ресурсів історико-культурної спадщини, спільну методологію та технологічні підходи. Це, зокрема: певні документи Європейського Парламенту, Європейської комісії (зокрема рамкові програми), Ради Європи, звіти європейських комісій та декількох конференцій у проекті «Душа Європи», «Лісабонська стратегія

ЄС до 2000», проект «Електронна Європа» (eEurope), в рамках якого може здійснюватися багато програм як усередині країн-членів ЄС, так і на рівні Європейської Комісії. Проект eEurope (план дій eEurope 2002, план дій eEurope 2005, план дій eEurope 2010), а також програма eContent в її варіаціях (eContentPlus) спрямовані на розвиток європейського контенту цифрового ресурсу і зорієнтовані на багатомовний контент для інноваційних онлайн послуг в Європі.

Було розглянуто матеріали конференції ЄС у Лунді, проекти MINERVA і MINERVA PLUS, що стали конкретним механізмом реалізації Лундських принципів, проект BRICKS (Building Resources for Integrated Cultural Knowledge Services) (2004–2007), який виконує роль Європейської цифрової пам'яті, об'єднує проекти цифрових бібліотек, архівів, музеїв та інших установ культури, проект ATHENA (Access to cultural Heritage networks accros Europe) стосовно співробітництва з Європейською мережею цифрових бібліотек, проект MICHAEL (Multilingual Inventory of Cultural Heritage in Europe) (Мультилінгвістична інвентаризація культурного спадку в Європі), проект ERA-NET (European Research Area Network), програма доступу до цифрових джерел ЮНЕСКО PERSIST тощо. Крім того, нами було проаналізовано положення Меморандуму ЄС «Основні принципи, що стосуються доступу до творів поза комерційним використанням», Директиви ЄС щодо інтелектуального права, Звіту Європейської комісії «Культурна спадщина: он-лайнний доступ та цифрове збереження» (2013–2015).

Для глибшого опанування теми ми розглянули також європейські стратегії, зокрема економічного розвитку, на найближчі 10 років – «Європа 2020: стратегія розумного, стійкого і всеосяжного зростання». Цю інформацію ми отримали за матеріалами порталу Європейської комісії з питань мереж зв'язку, контенту і технологій (Directorate General for Communications Networks, Content & Technology – DG CONNECT).

Найбільший масив документів джерельної бази нашої роботи представлений програмами, проектами, стратегіями, документними ресурсами, а також веб-порталами міжнародних цифрових бібліотек, зокрема

Європеани, Європейської бібліотеки, Світової цифрової бібліотеки, Манускрипторіуму – ресурсу рукописів та рідкісних видань (інкунабул). Важливе місце в історіографії питання посідають документи, що розкривають шляхи стандартизації та діяльність міжнародних організацій у цій галузі.

Також нами було проаналізовано матеріали семінарів Асоціації європейських наукових бібліотек LIBER-EBLIDA (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche – European Bureau of Library, Information and Documentation Associations).

В якості джерел залучалися й інформаційні огляди учасників проектів та індивідуальних дослідників про стан цифрових бібліотек та архівів.

Окрему групу джерел становлять документи, що розкривають національні стратегії та концепції побудови національних цифрових проектів провідних країн світу; роль національних бібліотек у створенні інтегрованого ресурсу європейських країн (а також Ізраїлю, США, Австралії, Китаю, Японії, Індії); специфіку змісту контенту мультикультурних країн. Нарешті слід назвати матеріали Міністерства культури України щодо стратегічних напрямів у галузі культури (2016), цифрові ресурси та огляди документальної спадщини бібліотек, архівів, університетських колекцій України, документи щодо Державного реєстру Національного культурного надбання України, використані в нашій дисертаційній роботі.

1.2. Методологічні засади дослідження

Методологічною основою нашої дисертаційної роботи є загальнонаукові принципи наукових досліджень, зокрема принципи історизму, об'єктивності, системності, достовірності. Для їхньої реалізації застосовано проблемно-тематичний, порівняльний, хронологічний, системно-структурний методи та методи класифікації джерел і систематизації матеріалу.

Інтегрований ресурс цифрової спадщини розглядається як система документальної спадщини, що складається з різних за походженням видів документів, які зберігаються в АБМ, тобто в установах національної пам'яті. Проблемно-тематичний метод використано для осмислення основних проблем, вирішення яких розвиває створення цифрових ресурсів, організацію спільної та скооперованої роботи міжнародних організацій.

Значна увага приділяється розвитку термінології стосовно понять «культура» та «культурна спадщина».

У процесі написання дисертації використано емпіричні методики дослідження, зокрема спостереження, опису та порівняння. Застосовувалися також інформаційно-аналітичний, інформаційно-комунікаційний, джерелознавчий та історіографічний аналіз. Залучалися методологічні розробки вчених у галузі архівознавства, документознавства та інформаційної діяльності.

В основу методології нашої роботи покладено концептуальні підходи дисертанта щодо розуміння сутності поняття «документальна спадщина» та його місця в системі культурної спадщини та міжнародного документального історико-культурного цифрового ресурсу як інтегрованого, різновидового та створеного на базі інтегрованих технологій для АБМ.

Інформаційно-аналітичний, інформаційно-комунікаційний та джерелознавчий методи застосовувалися для аналізу широкого кола методичних документів міжнародних організацій, проектів, матеріалів.

Поняття «документальна спадщина» після затвердження програми ЮНЕСКО «Пам'ять світу» (1992) широко увійшло в соціальний обіг і використовується в багатьох наукових дослідженнях як частина загальної культурної спадщини. Відповідно до цієї програми, документом є все те, що документує або реєструє будь-які відомості посередництвом спрямованої інтелектуальної дії. Тому, наприклад, нематеріальна та усна спадщина не стала об'єктом програми «Пам'ять світу» і розглядається в інших проектах та програмах ЮНЕСКО. В Програмі «Пам'ять світу» документальна спадщина пов'язується з АБМ як документована колективна пам'ять народів світу, що репрезентує значну частину всесвітньої культурної спадщини. Спорідненість місії, функцій та об'єктів зберігання цих установ дозволяє їм цілком органічно інтегруватися в загальне поняття «документи» в цифрових ресурсах культурної та документальної спадщини.

Ресурси культурної та документальної спадщини дають змогу простежити еволюцію думки, відкриттів та досягнень людського суспільства [68]. Разом із тим, у багатьох європейських проектах використовується загальна назва «культурна спадщина», що включає в себе й документальну спадщину.

В українському законодавстві (Положення про ДРНКН, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України № 466 від 12 серпня 1992 р.) фігурує поняття *документальні пам'ятки*. Поняття «документ» у сучасному документознавстві, архівознавстві, бібліографознавстві має широкий контекст, різні види, форми, способи відтворення, що продукуються суспільством. Однак практика використання цього терміна в архівній та бібліотечній практиці значно відрізняється одна від іншої, і в одних випадках він номінується як документальна спадщина, в інших – як книжкова, а в багатьох – як сукупне поняття, що охоплює всі види продукції, які зберігаються в АБМ.

На відміну від архівів, у бібліотеках зберігається переважно друкована продукція (хоча деякі бібліотеки також збирають й рукописну та архівну спадщину), як правило, тиражована, що не завжди є еквівалентом або

синонімом поняття «культурна спадщина», яку можливо трактувати як у широкому (в контексті загального матеріального розвитку), так і в вузькому (в контексті змісту духовного світу людини та його проявів) значенні. В свою чергу, лише певна частина документальної спадщини може бути віднесена до «культурної спадщини» та до «унікальних документів історико-культурної спадщини».

Теоретичний аспект цього питання актуалізується в зв'язку з процесом створення Державного реєстру Національного культурного надбання України (ДРНКН), з напрацюванням та накопиченням цифрових ресурсів на документальну спадщину в архівах і бібліотеках, з визначенням кола архівних документів та друкованих видань, що мають бути переведені в цифрову копію з метою охорони та для організації доступу до інформації.

У дисертації розглядаються концепції інтегрованого документального ресурсу, що створюється національними бібліотеками провідних країн, які взяли на себе роль інтегратора ресурсів, та орієнтовані на спільні для АБМ технології опису, обміну, зберігання та використання документів, що відносяться до історико-культурної спадщини, оскільки в бібліотеках сьогодні концентруються всі види та типи документів.

Цифровий ресурс історико-культурної спадщини в її документальній складовій розглядається як упорядкована сукупність цифрових копій унікальних та особливо цінних документів або колекцій документів, що створюються з меморіальною метою, та інтегрований у світову або національну цифрову культурну спадщину в її багатоманітній формі.

Принциповим моментом нашого розуміння історико-культурної спадщини та створення загальнодоступного цифрового ресурсу є його віднесення до категорії *суспільного надбання*, яке можна використовувати відповідно до вимог міжнародного законодавства та Закону України «Про авторські та суміжні права», коли захист авторських прав на твори завершився. Тоді вони автоматично потрапляють у категорію суспільного надбання і можуть бути використані безкоштовно. Тому особлива увага в міжнародних ресурсах культурної спадщини приділяється АБМ, де

зберігається майже 90 відсотків суспільного надбання. Суспільне надбання є сукупністю знань у таких *творчих галузях*, як література, мистецтво, музика та наука, стосовно яких жодна юридична чи фізична особа не має і не може мати виняткових майнових прав. Українське законодавство визначає суспільне надбання як твори і об'єкти суміжних прав, на які закінчився передбачений термін дії авторського права. Тому ми розуміємо такий ресурс як *історико-культурний*.

Підготовка даного ресурсу виходить з необхідності включення історико-культурної інформації в суспільну свідомість націй та світову спільноту в глобальному інформаційному просторі, а також задля збереження інформації на випадок пошкодження чи втрати оригіналів документів і тому має значення страхового фонду культурної спадщини. Цей ресурс є цифровою культурною спадщиною, що системно копіює оригінали культурних об'єктів культурним надбанням держави та сукупним надбанням людства.

На відміну від створення цифрового ресурсу з метою сучасного управління економічними, політичними та соціальними процесами історико-культурний ресурс спрямований на оцифрування унікальної, особливо цінної в історико-культурному контексті спадщини, пам'яток історії та культури, що зберігається в АБМ і пройшла експертизу цінності для репрезентації світового або національного культурного надбання. Оцінка та виокремлення такого ресурсу відбувається на основі експертної оцінки професійними фахівцями, які працюють з документальними пам'ятками.

Створення цифрового ресурсу передбачає підготовку обґрунтованого науково-довідкового апарату та спирається на законодавчу та нормативно-методичну базу документів щодо опису, виготовлення копій (сканування), зберігання їх у машиночитаній формі, доступу користувачів. Для ресурсу світового рівня залучаються міжнародні стандарти та рекомендації щодо підготовки, сканування, обміну, зберігання та доступу безпосередньо до сканів та науково-довідкової інформації. В разі участі в міжнародних

проектах національні стандарти мають бути узгоджені з міжнародними стандартами.

У своїй діяльності АБМ керуються під час підготовки загального цифрового ресурсу декількома аргументами: історико-культурною цінністю документів, рідкістю, інформаційною значимістю, фізичним станом та інтенсивністю використання документа в обслуговуванні користувачів. Одночасно виготовлення цифрових копій розглядається як альтернатива страхового фонду копій та копій користування, коли скануються не лише документальні пам'ятки, рідкісні, особливо цінні та архівні примірники, а й такі, що потребують реставрації, ветхі документи, документи підвищеного попиту, видання, що публікувалися в незначній кількості або такі, що залишилися в бібліотеці чи архіві в обмеженій кількості, а також копії, створені за запитом користувачів.

Було широко використано методологічні підходи провідних учених щодо культури, культурних цінностей, культурних пам'яток, про які згадується в першому параграфі в аспекті теоретичних засад поняттєвого апарату та методології досліджень, пов'язаних із культурною спадщиною в цілому. Методологічні засади та терміносистеми культури, міжнародного та національного законодавства в галузі культури, яке визначає, охороняє та розвиває культурну спадщину, і цифрової культури розглядаються також у другому та третьому розділах дисертації.

Дослідження здійснювалося як за допомогою загальнонаукових підходів та емпіричних методів аналізу й синтезу джерельного матеріалу, що дозволило відстежити коло джерел, що розкривають питання, історію розвитку методологічних засад та принципів, так і із залученням спеціальних методів, зокрема історико-культурологічного, інформаційно-аналітичного, соціокомунікаційного тощо.

Висновки до першого розділу

Сучасні підходи цифрового суспільства надали широкі можливості для напрацювання різнопланових інтегрованих ресурсів, які стали можливими завдяки глобальній співпраці різних держав. Накопичений досвід міжнародної діяльності та досвід передових країн вже описувалися в працях зарубіжних та українських дослідників, присвячених історії створення ресурсів як у міжнародному масштабі, так і окремих держав, але стосовно предмета нашого дослідження – дуже фрагментарно або описово.

Історіографічний аналіз обраної для вивчення теми показав наявність значної кількості досліджень з таких напрямів: 1 – наукові дослідження в галузі культури та культурної спадщини, 2 – визначення *ролі АБМ як національних інституцій* для історії культури та необхідність інтегрованих підходів щодо опису, зберігання, обміну та доступу до документальних джерел спадщини; 3 – розкриття інформаційних технологій та науково-практичних засад напрацювання комплексного та інтегрованого цифрового ресурсу; 4 – розгляд питань створення світових національних проектів цифрового ресурсу бібліотек та архівів за кордоном; огляди історії міжнародних та національних проектів; 5 – розвиток інформаційних баз даних та цифрового документального архівного і рукописного ресурсу в Україні. Разом з тим, комплексного підходу до вивчення питання, поставленого в дисертації, та можливостей охарактеризувати його в сукупності різних аспектів та тенденцій поки немає.

Методологічні засади базуються на загальнонаукових принципах, принципах і методах історичного дослідження із залученням комплексу емпіричних методик та методів науково-інформаційного та соціокомунікаційного аналізу і синтезу. Дисертант використовує методологічні розробки вчених у цьому напрямі – як вітчизняних, так і зарубіжних, передусім тих, хто опрацьовує питання створення ресурсів культурної спадщини та нормативних документів ЮНЕСКО – ініціатора розвитку проектів культурної спадщини, в тому числі цифрової.

Джерельна база дослідження складається з декількох комплексів джерел, основними з яких стали документальні інформаційні та цифрові ресурси, уміщені на порталах і сайтах міжнародних організацій, національних бібліотек, міжнародних цифрових ресурсів, в тому числі ЮНЕСКО, Бібліотеки Конгресу США, європейських бібліотек у створенні інтегрованого ресурсу європейських країн, а також стратегії формування національних інтегрованих ресурсів провідних західних та східних країн світу, зокрема Ізраїлю, США, Австралії, Канади, Китаю, Японії, Індії. Основним джерелом стали документи та ресурси Європеани, Європейської бібліотеки (TEL), Манускрипторіуму, СЦБ. Коротко розглянутий стан створення цифрових ресурсів документальної культурної спадщини України.

Комплекс джерел представлений документами, що розкривають міжнародну нормотворчу діяльність у галузі культурної та цифрової спадщини, законодавчі акти України в галузі культурної спадщини, правові засади збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища.

До дисертації залучалися документи Європейського Союзу та його керівних органів, що розкривають створення європейського інформаційного культурного простору, стратегії та шляхи формування цифрових ресурсів історико-культурної спадщини, спільні методології та технологічні підходи.

В якості джерел залучалися й інформаційні огляди різних учасників проектів та дослідників щодо концепцій і стану цифрових бібліотек та архівів.

Результати цього розділу опубліковано у наступних статтях автора:

Рибачок О. М. Документальна спадщина як складова культурних цінностей і культурної спадщини // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2017. № 2. С. 81–91.

Рибачок О. М. Мультикультурні цифрові ресурси США, Канади та Австралії // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 2017. С. 196–208.

Рибачок О. М. Інтеграційні проекти бібліотечних та архівних ресурсів: європейські програми, українські здобутки // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів : матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. наук. б-к та інформ. центрів-членів МААН.К., 2013. С. 35–36.

Рибачок О. М. Архів ЮНЕСКО: специфіка формування, склад та розвиток // Сучасні інформаційні технології в бібліотечній справі : збірник матеріалів V Міжнародної наукової конференції молодих учених (Київ, 15 травня 2014 р.) / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. К., 2014. С. 110–112.

РОЗДІЛ 2

КУЛЬТУРНА, ДОКУМЕНТАЛЬНА І ЦИФРОВА СПАДЩИНА В МІЖНАРОДНОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

2.1. Діяльність ЮНЕСКО в галузі розвитку проектів цифрової культурної спадщини

Розгляд сучасного стану розвитку цифрових ресурсів у світі та в Україні неможливий без спеціальної акцентуації на видатній ролі ЮНЕСКО в міжнародному визначенні культурних цінностей та культурної спадщини, на питаннях охорони культури та розвитку її цифрових ресурсів.

Діяльність ЮНЕСКО *в галузі культури* охоплює такі сфери: збереження та відродження матеріальної і нематеріальної культурної спадщини; розвиток мистецтв; сприяння розвитку сучасних культур; сприяння поверненню втрачених культурних цінностей країнам їхнього походження; поширення книг і читання шляхом сприяння розвитку книговидавничої справи; розвиток індустрії культури та розробка політики в галузі культури; захист авторських і суміжних прав; аналіз взаємозв'язку між культурою та розвитком, врахування культурного фактора в розвитку суспільства; розвиток культурного плюралізму та міжкультурного діалогу [71].

У галузі *комунікації та інформації* ЮНЕСКО покликана сприяти вільному поширенню інформації, розвитку плюралізму та незалежності засобів інформації, зміцненню та модернізації інформаційних інфраструктур і служб документації (бібліотек, архівів) у країнах-членах, застосуванню нових інформаційних і телекомунікаційних технологій, підготовці кадрів у цій галузі.

Загальновизнаною є інтеграційна діяльність ЮНЕСКО як провідного центру міжнародного діалогу між експертами та інтелектуальними колами, спрямована на розробку спільного розуміння розвитку культури, діяльності

культурних закладів, АБМ та інших інститутів пам'яті. Важливою функцією ЮНЕСКО є її нормотворча діяльність та узгодження правових аспектів діяльності різних країн у галузі її директивних функцій, в тому числі в галузі культури, діяльності АБМ, інформаційних центрів. Організацією розроблено 22 міжнародні конвенції та багатосторонні договори, а також 34 рекомендації і декларації, що регулюють міжнародну діяльність у сферах освіти, науки, комунікації, обміну та збереження культурних цінностей [48, 70].

ЮНЕСКО – організація, що має свою інфраструктуру та представництва у кожній із 193 держав-членів [70]. Мережа країн-членів ЮНЕСКО передбачає, що в кожній з них існують національні комісії, офіційно створені при урядах та міністерствах іноземних справ. Статистичний інститут ЮНЕСКО, розташований у Монреалі, розповсюджує інформацію з всіх напрямів діяльності ЮНЕСКО, щорічно видає статистичний звіт за рік [74].

Велику інформаційну значимість має портал ЮНЕСКО, який дозволяє повністю представити ту багатофункціональну діяльність, що її виконують ЮНЕСКО та її представництва, ознайомитися з усіма офіційними документами, які вона продукує, а також організовувати зв'язок між архівними, бібліотечними та музейними товариствами й установами.

Починаючи від 90-х років ХХ ст. спеціальна увага ЮНЕСКО приділена концептуальним засадам розвитку культури і охорони культурної спадщини в епоху глобалізації, збереженості документальної спадщини, концепції цифрової культури та цифрової спадщини.

Передумови, що підготували активну діяльність ЮНЕСКО в цій галузі, пов'язані із спеціальною увагою до встановлення особливого статусу культури впродовж усього її існування, особлива віха – стратегія на збереженість культурної спадщини, оголошена в Декларації Всесвітньої конференції з політики у сфері культури в Мехіко (1982) [23] та оголошення сорок першою сесією Генеральної Асамблеї ООН в грудні 1986 р. Всесвітнього десятиліття розвитку культури (1988–1997)

Виокремлюються два етапи в створенні та формуванні цифрових ресурсів. Перший етап датується 1992–2002 рр. Прийнята в 1992 р. за сприяння ЮНЕСКО фундаментальна програма «Пам'ять світу» [55] спрямована на реєстрацію та збереження документальної спадщини, формує Список всесвітньої спадщини та стала базою і відправним пунктом для розгортання значної кількості міжнародних та національних проектів стосовно цифрових ресурсів історико-культурної спадщини [164].

Ця програма охоплює різні знання і наукові дисципліни та об'єднує професійні набутки архівістів, бібліотекарів, музеєзнавців та інших фахівців разом із концепціями їх установ, асоціацій та сховищ; вона є відкритою до розвитку в усіх аспектах.

Концепція програми «Пам'ять світу» полягає в тому, що всесвітня документальна спадщина є загальним надбанням, яке має всіляко оберігатися і захищатися в інтересах людства і бути доступним для всіх на постійній основі, без будь-яких перешкод і з належним визнанням культурних традицій та особливостей. Завданням програми «Пам'ять світу» є популяризація та захист всесвітньої документальної спадщини та забезпечення загального і постійного доступу до неї [67]. Програма «Пам'ять світу» здійснюється в контексті інших структур, рухів і акцій, в тому числі пов'язаних з ЮНЕСКО. Її завдання – служити їх відображенням і доповненням та вибудовувати логічні форми плідної взаємодії.

Основні документи ЮНЕСКО в галузі культурної спадщини, зокрема й документальної, розглядаються нами в наступному підрозділі дисертації.

Ця програма продовжує діяти й сьогодні, набуває значного розвитку й охоплює все більшу спадщину різних країн, народів та націй. Нині, згідно з програмою, проводиться реєстрація документальної спадщини всесвітнього значення з метою її захисту та переведення на цифровий формат [55, 56].

У рамках діяльності ЮНЕСКО Реєм Едмондсоном підготовлений методичний довідник «Пам'ять світу. Загальні керівні принципи збереження документальної спадщини» (2002) [68].

Другий етап процесу створення світового цифрового ресурсу – це 2003–2012 рр. Переломним для повного переходу до цифрової спадщини та створення міжнародних цифрових бібліотек, що об'єднали документальну спадщину та цифрові технології її опису, формування, обміну, зберігання та доступу, став 2003 рік. Початок цьому етапу був покладений прийняттям Хартії про збереження цифрової спадщини (2003) [65]. У 2005 р. створюється портал «ЮНЕСКО-Спадщина», спеціалізований у галузі культури, інформації, охорони природи [75]. Охорона культурної, природної та документальної спадщини стає одним з найважливіших напрямів діяльності ЮНЕСКО. У ХХІ ст. приймаються документи про охорону підводної культурної спадщини (2001), про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003), про охорону та заохочення до розмаїття форм культурного самовираження (2005) тощо.

Концепція глобального інформаційного та цифрового суспільства (2001) до значної міри розроблена завдяки діяльності ЮНЕСКО із залученням великої кількості професійних експертів та урядових проектів різних країн [69].

Певним рубежем у розвитку концепції стосовно значення цифрових технологій став 2005 рік. Саме тоді публікується Всесвітня доповідь «Towards Knowledge Societies» («До суспільства знань»), де осмислюється нова історична стадія в розвитку суспільства, пов'язана з новими науковими технологіями в отриманні, відображенні, передачі інформації, тобто з цифровими технологіями, які докорінно змінюють світ та існування людини в ньому, несучи в собі як позитивні, так і, на жаль, негативні наслідки для людства [160].

ЮНЕСКО продовжує розвивати та заповнювати новим змістом основні напрями діяльності та формування цифрових ресурсів у галузі освіти, природничих наук, соціальних та гуманітарних наук, культури, комунікації

та інформації, приділяти увагу особливим темам. Осмислюючи нові умови розвитку людства в глобальному просторі, ця організація починає розвивати ідеї гармонізації та методи управління в умовах формування інформаційних процесів.

У згаданій доповіді вперше поставлене питання про прискорення та ускладнення розвитку суспільства, його інформаційно-технологічних процесів та відповідно зростання складності та трансформації змісту діяльності ЮНЕСКО, в тому числі в галузі культури. Особлива увага приділяється розвою цифрових технологій, створенню міжнародних стандартів опису та обміну цифровою інформацією, вирішенню питань авторських прав та вільного доступу до цифрової інформації[160]. В доповіді містяться важливі думки щодо особливостей переходу від інформаційного суспільства до суспільства знань, виховання норм «цифрової солідарності» та свободи слова як критерію суспільства знань. Окремий розділ присвячений оцінці формування «мережових суспільств», впливові нових технологій та економіки знань на мережеві суспільства, а також трансформаційним процесам у суспільствах знань.

Важливим напрямом діяльності ЮНЕСКО є розробка питань охорони реституційних процесів у галузі культурних цінностей, напрацювання базових понять у галузі культурної спадщини, таких, зокрема, як «культурні цінності», «реституція», «центри культурної спадщини» тощо, що вперше було задекларовано в Конвенції ЮНЕСКО про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (Гаазька конвенція, 1954 р.) [75].

Інформаційний напрям діяльності ЮНЕСКО є одним з пріоритетних від 1996 р., коли програма «Інформаційне суспільство для всіх» (1996) [118] стала основоположним документом для діяльності організації в ХХІ ст. За цією програмою до 2015 р. передбачалося створити інформаційну інфраструктуру у всіх розвинених країнах світу, напрацювати так званий всесвітній інформаційний банк (інформаційну спадщину людства), відновити інформаційні ресурси для «Електронної Александрійської бібліотеки» (Європейська цифрова бібліотека), починаючи від найстаріших видань і до

останніх новинок. Програмою також було поставлене питання про здійснення реформи в освіті в усіх регіонах світу, про забезпечення розвитку віртуальних університетів (дистанційне навчання), підготовку досвідчених фахівців в усіх галузях суспільства, а також про пропагування серед молоді ідей культури та миру.

Глобальні комунікації розширюють можливості міжнародного співробітництва і забезпечують інші життєво важливі глобальні проблеми людства, започатковані «Всесвітньою доповіддю з комунікації та інформації. 1997–1998» та Всесвітньою доповіддю «На шляху до комунікаційного та інформаційного суспільства 2000–2001 рр.» [18, 22].

Останнім часом значна увага приділяється розвитку напряму комунікації та інформації, який декларує ідеї стосовно того, що рухомою силою сталого розвитку є подолання розриву в інформаційних електронних та цифрових технологіях, які панують останнім часом в інформаційній сфері [76].

ЮНЕСКО створила власну інфраструктуру, спектр якої охоплює освітню галузь як провідну у вирішенні глобальних завдань організації. Сектор комунікації та інформації (CI – Communication and Information Sector) – один із основних вузлів інформаційної освітньої мережі ЮНЕСКО, започаткований із метою подальшого розвитку в умовах нового інформаційного простору «вільного розповсюдження ідей за допомогою слів і думок» [73]. Міжнародна програма громадських мультимедійних центрів (Community Multimedia Centres (CMCs)) впроваджує засоби поєднання радіомовлення та телебачення з Інтернет-технологіями, передусім цифровими, що також є необхідною умовою для сучасного розвитку суспільства знань та інформаційної обізнаності, а також власного інтелектуального розвитку, існує також програма аудіовізуальної спадщини [78].

В умовах поширення цифрових технологій розповсюджувалося й вільне та відкрите програмне забезпечення для управління цифровими бібліотеками – *Грінстоун (Greenstone)*, яке цілком розповсюджується й на

цифрові архіви документного рівня і є доступним на порталі ЮНЕСКО (www.unesco.org/Free/OpenSourceSoftware).

Програма «Інформація для всіх» сприяє формуванню глобального знання, вільного та рівного доступу до інформації та її збереження [Програма ЮНЕСКО «Інформація для всіх»] [118, 57].

Сприяючи формуванню цифрового суспільства ЮНЕСКО провела велику роботу з осмислення спільних принципів та стандартизації опису й обміну джерелами у зв'язку із переходом суспільства до електронної та цифрової культури, з розробки правил та програмних продуктів та їхнього розвитку. Такі документальні джерела культури, як книга, документ, музейна пам'ятка, як артефакти матеріального і духовного розвитку суспільства завдяки створенню ресурсів на принципах сумісних інформаційних та цифрових технологій організують спільний інформаційний простір, гарантують кваліфікований пошук та оперативний доступ до комплексів першоджерел інформації. Розвивається **інтеграція ресурсів, залучення до наукового і культурного обігу документальної спадщини, поліпшуються умови фізичного збереження найбільш цінних документальних пам'яток та розвиток реставраційно-консерваційного напрямку, формуються інтегровані загальнодоступні електронні інформаційні ресурси, поширюються знання про національну спадщину в кожній державі, зростає розуміння єдності світової культури.**

Під егідою ЮНЕСКО були оприлюднені важливі для світової спільноти регламентуючі документи щодо цифрового формату. Основна увага ЮНЕСКО спрямована на інтеграцію діяльності установ культури – АБМ, які зберігають документальну спадщину та продукують об'єкти цифрової культури (мультимедійні колекції та ін.) Одночасно ці установи самі є її об'єктами культури, а також медіа-організації, що створюють культурні об'єкти в цифровому вигляді. ЮНЕСКО та ІФЛА в 2003 р. підготували довідник «Путівник по проектах оцифровки колекцій та

описів у публічному секторі (домені), переважно в бібліотеках та архівах» [115].

ЮНЕСКО заклала основу для міжнародного співробітництва та партнерства в галузі культури. Питання формування та доступу до всесвітньої культурної спадщини в цифровій формі (матеріального і нематеріального) позначені в прийнятих **ЮНЕСКО** Міжнародній конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003) [43], Конвенції про охорону та підтримку розмаїття форм культурного самовираження. (Париж, 20 жовтня 2005 г.) [37], Хартії про збереження цифрової спадщини (2003) [64], Стратегічному плані дій Програми «Інформація для всіх» (2008–2013) [118] та ін.

Цифрова спадщина, яка охоплює ресурси в галузі культури, освіти, науки та управління, а також інформацію технічного, правового, медичного та іншого характеру, створену в цифровому вигляді або перекладену в цифрову форму з існуючих аналогових ресурсів, розуміється світовою спільнотою не менш важливою за традиційну. В конвенціях, хартіях, деклараціях **ЮНЕСКО** цифрова культура визнається соціокультурно значущим феноменом і самостійним правовим об'єктом, органічно пов'язаним з традиційною культурою.

ЮНЕСКО є активним учасником інших культурних заходів, у тому числі Світової цифрової бібліотеки, що створена за ініціативою Бібліотеки Конгресу США та розвиває проект «Пам'ять світу» в цифрову епоху [157].

Велике значення має Ванкуверська декларація (Vancouver, British Columbia, Canada), прийнята на конференції **ЮНЕСКО** «Пам'ять світу в епоху цифрових технологій: оцифрування та збереження» (Ванкувер, вересень 2012 р.). Вона розглядає цифрові технології та їхні можливості, задекларувала основні принципи цифрових бібліотек та зміни цифрової спадщини, визнаючи, що кожна особа має право шукати, отримувати та поширювати інформацію через будь-які засоби масової інформації та незалежно від

кордонів, коли вона отримує доступ до інформації в цифровому форматі (як закріплено в статті 19 Загальної декларації прав людини) [166].

Цифрова технологія пропонує безпрецедентні способи передачі та зберігання інформації, але є багато невирішених проблем. Поки країни сильно відрізняються від можливостей реалізації політики для їх вирішення, виникають проблеми, пов'язані з оцифруванням аналогового матеріалу, і проблеми, пов'язані з безперервністю, доступом та збереженням автентичності, надійності та точності.

На Ванкуверській конференції обговорювалися багато аспектів цифрових технологій, зокрема: форми та формати, зменшення обробки документів; забезпечення збереження документів; доступність та достовірність; надійність та точне збереження; створення дорожньої карти; узгодження політик держав; підтримка роботи міжнародної архівної, бібліотечної та музейної спільноти для безпеки; міжнародне співробітництво в галузі стандартів; навчальні програми; необхідний ступінь незалежності, необхідний АБМ, тощо.

Розглядалася проблема збереження цифрових ресурсів (digital preservation) для наступних поколінь (надійність носіїв інформації, сумісність форматів даних, програмних платформ і фізичних пристроїв). Під час проведення конференції була започаткована ідея створення постійно діючої групи проекту PERSIST (Platform to Enhance the Sustainability of the Information Society Transglobally) [149] під егідою UNESCO, IFLA, ICA та інших партнерів щодо вирішення глобальних актуальних питань збереження цифрової інформації у відкритому доступі, пов'язаних із стратегіями, технологіями, проблемами вибору та обов'язками [158].

Отже, ЮНЕСКО робить значний внесок у напрацювання глобальних підходів до розвитку цифрових ресурсів спадщини та є рушійною силою цього процесу в передових країнах світу.

2.2. ЮНЕСКО та міжнародне законодавство в галузі поняттєвого апарату культурної спадщини і культурних цінностей

Одним із здобутків ЮНЕСКО є розробка загальновизнаних понять, що здійснювалася багатьма комісіями, робочими групами, комітетами, іншими структурними міжнародними утвореннями. Численні конвенції ЮНЕСКО дозволили відпрацювати цілісну міжнародну терміносистему в галузі культурних цінностей та культурної спадщини, що має методологічне значення для нашої дисертації, зокрема в аспекті документальної спадщини.

Спочатку зупинимося на поняттях культурної спадщини та культурних цінностей. Хоча міжнародне співтовариство та українські дослідники-правознавці зверталися до історії трактування понять «культурні цінності», «культурна спадщина», «культурна пам'ятка» (зокрема В. Акуленко, В. Максимов, О. Мельничук, С. Кот, Т. Каткова, О. Котис, Г. Шаповалова, Ю. Шемшученко та інші) і вивчали розвиток міжнародного правового аспекту понять, вони переважно розглядали поняття «культурні цінності» як проблему правових аспектів реституції переміщених культурних цінностей у міжнародному та українському законодавстві і доводили підпорядкованість терміна «культурні цінності» термінові «культурна спадщина».

Тому аналіз змісту цих понять та їхнє співвідношення із поняттям «документальна спадщина» здійснюється на базі документів ЮНЕСКО й інших міжнародних організацій, українського законодавства та концепцій українських учених.

З'ясування поняття «документальна спадщина», а також його частини – «унікальна документальна спадщина» в контексті терміносистеми «культура», «культурна спадщина» та «культурні цінності», визначення їхнього спільного та відмінного є важливим для розуміння стратегії відбору документів для оцифрування, узгодження термінологічного апарату понять, що використовуються в різних галузях гуманітарного знання та в професійній діяльності архівів, бібліотек та музеїв, а також і приватних колекцій, оскільки

вони також оголошені Законом про НАФ часткою Національного архівного фонду України.

Нині в міжнародних угодах, національному законодавстві та юридичній літературі й культурології застосовуються загальні поняття і відповідні терміни: «культурні цінності», «культурна спадщина», «культурне надбання», «пам'ятка культури», «історико-культурна спадщина», «документальна спадщина», «унікальний документ».

Останнім часом виникає нова документна реальність – цифрова, яка змінює методологічні аспекти діяльності цих установ у галузі збереження документальної спадщини та доступу до документів та інформації, що вони містять, а також поняття «цифрової спадщини». Як правило, терміни «культурні цінності», «культурна спадщина», «культурне надбання», «пам'ятка культури», близькі за значенням, нерідко використовуються дослідниками як синонімічні, охоплюють як нерухомі, так і рухомі об'єкти наукової, історичної та художньої цінності.

У запропонованому дослідженні розглядається історико-культурна документальна спадщина, яка і є власне об'єктом нашої уваги і складає значну частину фондів АБМ, що є на сьогодні суспільним надбанням, суспільною спадщиною.

Різниця між цими поняттями, на нашу думку, потребує певного роз'яснення з урахуванням поширення терміна «документальна спадщина», який фігурує в професійному спілкуванні, зокрема, архівістів та бібліотекарів.

На жаль, попри величезний інтерес культурологів та істориків до визначення поняття «культура» в суспільстві немає однозначного та універсального розуміння цього терміна, і причиною цього є об'єктивна багатозначність суспільної діяльності, яка може трактуватися як культурна в аспектах матеріальної та духовної культури.

Однак наука та практика вимагають у кожному конкретному випадку окреслювати межі цього поняття.

Підвищення загальної суспільної уваги міжнародних організацій, держав, соціальних груп та вчених до узгодження поняття «культура», його

значення в житті людини та національних держав актуалізувалося після катастрофічних наслідків світових воєн та збройних конфліктів ХХ ст. Певною мірою це пов'язано з практичною потребою у з'ясуванні та узагальненні поняття «культурні цінності» у зв'язку із знищенням культурних пам'яток та відвертою грабіжницькою діяльністю та переміщенням культурних об'єктів з окупованих країн до інших держав. Примусова зміна власника поставила питання про правові аспекти та законність переміщень, про компенсації за втрати і механізм повернення культурних об'єктів власникові (державі походження або приватним особам) та про розробку принципів міжнародних правових норм, а відповідно і про визначення поняття культурних цінностей як об'єкта правової дії та такого поняття, що має бути прийнятим міжнародним співтовариством.

Однією із центральних сфер діяльності ЮНЕСКО стало привнесення в суспільну свідомість великого значення культури і освіти не лише для прогресу людства взагалі та держав і народів зокрема, а й для розвитку взаєморозуміння між людьми і зближення народів.

Архіви, бібліотеки та музеї стали базовими суспільними інституціями ЮНЕСКО, в архівній, бібліотечній та музейній галузях були створені міжнародні організації, що беруть безпосередню участь у розробці всіх основоположних документів ЮНЕСКО. Йдеться про Міжнародну раду архівів (МРА), Міжнародну федерацію бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА), Міжнародну раду музеїв (МРМ).

Треба зупинитися на понятті «культура» та визначити місце документальної спадщини в системі культури. Процес уточнення розуміння та розробки змісту поняття «культура» розвивався впродовж усього існування ЮНЕСКО. Найважливішою, з огляду на нашу проблематику, слід визнати Всесвітню конференцію в Мехіко 26 липня – 6 серпня 1982 р., що була присвячена політиці в сфері культури, де визначилися основні складові поняття «культура» та політика в цій сфері, що ставила за мету ефективний внесок у справу зближення народів і досягнення взаєморозуміння між людьми через розвиток культури і культурної діяльності. У Декларації подавалося

широке розуміння культури і розкривалися її складові частини з урахуванням різних загальних та спеціальних підходів до її визначення. Культура розглядалася як сукупність яскраво виражених рис – духовних і матеріальних, інтелектуальних і емоційних, які характеризують суспільство або соціальну групу. Вважалося, що культура охоплює, крім мистецтва й літератури, спосіб життя, основні права людини, системи цінностей, традиції та віри. Крім того, визнавалося, що культура – це здатність людини мислити, аналізувати себе і своє оточення. Саме культура, за твердженням Декларації, «перетворює людей на гуманних, розумних, критично мислячих істот із моральними зобов'язаннями, які пізнають себе, усвідомлюють себе як незавершений продукт природи, критично осмислюють свої досягнення, невтомно шукають новий сенс існування і творять те, що відображає їхню сутність»[23]. У цій Декларації відбулася еволюція поняття культури – перехід від традиційного розуміння культури як літератури і мистецтва до більш широкого, що включає різноманітність способів життя, системи цінностей, прав людини, патріархальних традицій і релігійного розмаїття. Таке розуміння культури і зумовило необхідність регулювання процесів культури на міжнародному рівні.

Особлива увага була спрямована на затвердження поняття «культурна самобутність», яке передбачає захист традицій, історії і моральних, духовних і етичних цінностей минулих поколінь, але вона проте не означає прихильності до традиціоналізму, погляду в минуле та імобілізму.

На конференції зазначалося, що, високо оцінюючи спадщину минулого, культура включає також, в силу динаміки всякого культурного і суспільного життя сьогодення, сучасну творчість, кінцеві цілі і цінності, надихаючи майбутнє. Ці ціннісні орієнтації культури пов'язані з особливостями конкретної цивілізації з тим, щоб забезпечити справжнє, зберегти життя і національний культурний характер народу. Право на культуру – це, насамперед, право народу розпоряджатися своєю долею, право встановлювати свої політичні системи. Було підкреслено, що законна вимога самобутності не означає замикання в собі, а передбачає встановлення

відносин на основі взаємного збагачення шляхом діалогу культур у рамках співпраці між вільними і рівними партнерами.

У Декларації зверталася увага на необхідність охорони «культурної самобутності» як неповторних і незамінних цінностей, оскільки саме через свої традиції та форми вираження всякий народ заявляє про себе всьому світові». Всі культури становлять одне ціле в спільній людській спадщині, тому культурна політика має охороняти, розвивати і збагачувати самобутність і культурну спадщину кожного народу, забезпечувати повну повагу культурних меншостей та інших культур світу. В Декларації знайшли місце й такі розділи, як: культурний аспект розвитку; культура і демократія; мистецька та інтелектуальна творчість і мистецьке виховання; відносини культури з освітою, наукою та засобами комунікації; планування, адміністрування й фінансування діяльності у сфері культури; міжнародне культурне співробітництво; завдання та роль ЮНЕСКО.

До Декларації включено окремий розділ «Культурна спадщина», в якому роз'яснюється її зміст як творчості, що відбиває особливості мистецтва народу і включає твори його художників, архітекторів, музикантів, письменників, учених, доробок майстрів народної творчості та всю сукупність цінностей, які становлять сенс існування людини. Вона охоплює як матеріальні, так і нематеріальні витвори, що виражають творчість народу, його мову, звичаї, вірування; до культурної спадщини належать також історичні місця й пам'ятки, література, твори мистецтва, архіви та бібліотеки.

Отже, в Декларації констатувалося, що культурна спадщина є фундаментальним поняттям культури народу, яка вимагає охорони з боку держави та міжнародного співтовариства.

Вона становить матеріальні та духовні цінності, що складають основу національно-культурної індивідуальності кожного народу та охороняються законами і нормативними актами держави, відображають культурні здобутки, які передаються в спадок – з покоління до покоління. Ці нормативні акти регулюють суспільні взаємовідносини в сфері культури як в цілому, так щодо конкретних видів і форм культурної спадщини, яка зберігається в АБМ.

Поняття «культурні цінності» в правовому аспекті впроваджується в міжнародну теорію та практику починаючи з 1950-х років, коли виникла необхідність такого визначення після Другої світової війни і стосувалася питань переміщення культурних цінностей і, відповідно, змін форми власності. Тому в деяких документах поняття культурних цінностей англійською мовою звучить як культурна власність (cultural property).

Питання міжнародного права в реституційних процесах щодо культурних цінностей та культурної спадщини, аналіз цих понять глибоко вивчалися провідними вченими, які детально розглядали специфіку міжнародного права, поняттєвий апарат і термінологічні колізії в українському праві щодо таких понять, як «пам'ятка», «пам'ятка історії та культури», «культурна спадщина», «культурна цінність» і міжнародно-правовий статус всесвітньої культурної спадщини.

Наукова література з питання історії поняття «культурні цінності» широко представлена в останній монографії В. І. Акуленка, де автор на базі узагальнення попередніх досліджень показує розвиток проблеми та засоби її вирішення, залучає широку джерельну базу та історіографію – як українську, так і зарубіжну [170], розглядає концептуальні засади і поняття «культурні цінності», «культурна спадщина», «пам'ятка культури» тощо.

В. І. Акуленко вважає, що галузь охорони культурних цінностей в міжнародному праві ще перебуває в процесі розвитку, в тому числі й поняттєвого апарату. В згаданому дослідженні подано історико-правовий нарис розвитку і становлення міжнародних норм охорони культурних цінностей, визначено поняття міжнародного права стосовно охорони культурних цінностей і його місце в системі міжнародного права. Значна увага приділена всесвітній культурній та природній спадщині як визначальній категорії міжнародного права охорони культурних цінностей, а також міжнародній інституційній системі в цій сфері.

У дослідженні знайшли своє висвітлення питання співробітництва європейських держав, захисту культурних цінностей у період воєн і збройних конфліктів, систематизації міжнародно-правових актів, формування і

подальшого розвитку міжнародно-правової позиції України, а також імплементації міжнародно-правових норм у внутрішній правопорядок тощо.

В. І. Акуленко визнає, що єдиного універсального визначення понять «культурні цінності» та «культурна спадщина» немає, є кілька їх визначень, які вживаються відповідно до конкретних міжнародно-правових документів, зокрема в Конвенції ЮНЕСКО про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (1954) та в Конвенції ЮНЕСКО про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та переданню права власності на культурні цінності від 14 листопада 1970 р. В. І. Акуленко вважає, що в міжнародному праві ці поняття використовуються як синоніми і коректнішим є посилання на поняття «культурні цінності» як більш чітке в правовому аспекті.

Аспекти правової охорони культурної спадщини глибоко досліджувалися Т. Катковою, яка детально проаналізувала документи та розглянула поняття культурної спадщини за міжнародним та українським законодавством, питання охорони спадщини, зокрема розробки та пропозиції у цьому аспекті ЮНЕСКО, а також діяльність ОВС (органів внутрішніх справ) України із захисту культурної спадщини. Авторка також уточнює особливості застосування понять і категорій у сфері збереження культурної спадщини [206, 210].

Дослідниця О. Котис стверджує, що в контексті міжнародно-правового захисту надбань людства більш вірним є застосування категорії «культурні цінності», оскільки культурна спадщина є невід'ємною часткою цього поняття [236].

В. Ю. Степанов вважає, що для впорядкування справи збереження культурної спадщини України необхідно розробити і затвердити відповідну довгострокову Державну програму. При цьому процес реформування державної політики України в сфері культури повинен стосуватися передовсім державно-управлінських аспектів: модернізації державної політики у сфері культури, наближення адміністративної діяльності до стандартів європейського управління, заснованого на принципах демократії

та європейських цінностях [301, С. 1–7]. Окремі питання поняття «культурні цінності» в контексті повернення та реституції предметів культури розглядав С. Кот [235].

Ю. Д. Древаль вважає, що в руслі міжнародного права та права міжнародних організацій наводяться лише загальні відомості щодо діяльності наднаціональних інституцій у зазначеній сфері суспільних та соціокультурних відносин [193]. У працях І. Слюсаренка та Н. Терес наводиться аналітичний матеріал щодо практичної діяльності ЮНЕСКО в сфері охорони культурної спадщини. Так, наприклад, за оцінкою І. Слюсаренка, важливою проблемою застосування юридичних положень міжнародно-правового режиму захисту культурних цінностей є елементарна необізнаність воюючих сторін з його основними положеннями [300]. В. Литовченко вивчала роль ЮНЕСКО в охороні та збереженні культурної спадщини в Україні [246].

На Гаазькій конференції в квітні-травні 1954 р. [116] де була прийнята Конвенція ЮНЕСКО про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, культурними цінностями (cultural property) визнані об'єкти культурної спадщини та конкретизуються види пам'яток як культурні цінності:

– рухомі чи нерухомі цінності, що мають велике значення для культурної спадщини кожного народу, такі як пам'ятки архітектури, мистецтва або історії, релігійні чи світські, археологічні, архітектурні ансамблі, що становлять історичний або художній інтерес, твори мистецтва, *рукописи, книги, інші предмети художнього, історичного або археологічного значення, наукові колекції або важливі колекції книг, архівних матеріалів чи репродукцій зазначених цінностей*;

– будівлі, головним і справжнім призначенням яких є зберігання чи експонування рухомих культурних цінностей (зокрема музеї, великі бібліотеки, сховища архівів), а також укриття, призначені для збереження культурних цінностей на випадок збройних конфліктів;

– центри, в яких є значна кількість зазначених культурних цінностей («центри зосередження культурних цінностей») [116].

Від того часу уточнення та розвиток поняття і складу культурних цінностей розглядалися на подальших конференціях, організованих ЮНЕСКО, зокрема в Рекомендації ЮНЕСКО 1964 р., Рекомендації 1968 р. Конвенція про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності (1970), пропонує для своїх цілей визначення поняття «культурні цінності», як «цінності релігійного чи світського характеру, які розглядаються кожною державою як такі, що мають значення для археології, доісторичного періоду, історії, літератури, мистецтва і науки» (Ст.1). Крім загального визначення культурних цінностей, Конвенція 1970 р. встановлює також категорії таких цінностей, які визнаються культурною спадщиною кожної держави.

Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (1972) [34], прийнята на Генеральній конференції на XVII сесії ЮНЕСКО 16 листопада 1972 р. в Парижі, розширює межі поняття «культура» і до її складу включає й природну спадщину. Згідно з цією концепцією, під спадщиною мається на увазі система матеріальних та інтелектуальних духовних цінностей, створених та збережених попередніми поколіннями і таких, що становлять виняткову цінність для збереження культурного та природного генофонду нашої планети та її подальшого розвитку. Виокремлюються три групи об'єктів культурної спадщини: пам'ятки, ансамблі та визначні місця, при цьому підкреслюється важливість пам'яток не лише унікального, але й універсального значення та універсальної цінності як явищ історії, мистецтва, науки. Так само і природна спадщина – утворення, що має видатну універсальну цінність з точки зору естетики та науки. Конвенція підкреслює єдність природної та культурної спадщини. Це перший міжнародний документ, де такий зв'язок чітко декларується і підкреслюється важливість природного та соціокультурного середовища.

XLI сесія Генеральної Асамблеї ООН в грудні 1986 р. проголосила Всесвітнє десятиліття розвитку культури (1988–1997 рр.), основною метою якого стало: виділення культурного аспекту в загальному процесі розвитку, а відповідно – затвердження і збагачення самобутності культури; розширення

участі народів усіх країн у розвитку культури; зміцнення міжнародного культурного співробітництва. Це були ті самі цілі, які проголошувалися ЮНЕСКО в якості основ культурної політики для всіх країн, починаючи з обговорення їх в 1967 р. в Монако і потім на всіх наступних конференціях і зустрічах з питань культури.

Програма з реалізації Десятиліття розвитку культури включала три області діяльності ЮНЕСКО в цій сфері: «Міжнародне співробітництво в галузі культури, збереження і збагачення культурної самобутності», «Культура для розвитку», «Збереження та відродження культурної спадщини». У відповідності до цих напрямів у ЮНЕСКО були розроблені численні та різноманітні проекти з широкого спектру тем.

Розвиток поняття культури від загального та універсального до національного контексту знайшов реалізацію у такому принциповому для людства нормативному акті ЮНЕСКО, як «Рекомендації щодо збереження традиційної культури і фольклору», прийнятих на Генеральній конференції ЮНЕСКО в 1989 р., де було рекомендовано прийняти законодавчі документи, необхідні для збереження традиційної культури і фольклору, захисту та розвитку.

У 2000 р. Всесвітня доповідь була присвячена культурному розмаїттю, де висловлювалися ідеї необхідності його збереження та поваги до різних культур [19].

У наступній доповіді «Формування та збереженість культурної спадщини в інформаційному суспільстві» акцентувалося на пріоритетах створення цифрового ресурсу[64].

У 2003 р. до змісту культурної спадщини включається й нематеріальна культурна спадщина, що зафіксовано в Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003), де такою вважаються ті звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й, у деяких випадках, окремими особами як частина їхньої культурної спадщини. Це спадщина, що передається від покоління до

покоління, постійно відтворюється спільнотами та групами під впливом їхнього оточення, їхньої взаємодії з природою та їхньої історії і формує у них почуття самотності й спадкоємності. Вона проявляється в усних традиціях та формах вираження, зокрема в мові, виконавському мистецтві, звичаях, обрядах, святкуваннях, знаннях та практиці, що стосуються природи та всесвіту, в традиційних ремеслах [36].

Охорона нематеріальної культурної спадщини означає сукупність заходів, спрямованих на забезпечення її життєздатності, у тому числі її ідентифікації, документування, дослідження, збереження, захисту, популяризації, підвищення її ролі, зокрема шляхом формальної та неформальної освіти, а також відродження різних аспектів такої спадщини.

Еволюція європейської інформаційної політики відображена в таких документах, як: Доповідь М. Бангеманна «Європа і глобальне інформаційне суспільство: рекомендації для Європейської Ради ЄС» (1994), «Електронна Європа» та «Електронна Європа+», «Ініціатива «i2010», «Європа 2020», «Цифровий порядок денний для Європи», Європа і Світовий саміт з інформаційного суспільства (2003–2005): трансформація стратегій у ХХІ ст.

Видатне значення має *Хартія про збереженість цифрової спадщини*, прийнята на 32-й Генеральній конференції (2003) [65]. Визнається, що інформаційні ресурси і творчі твори у все більшій мірі створюються, поширюються, стають доступними і зберігаються в цифровій формі, утворюючи тим самим новий вид спадщини – цифрову спадщину. Хартія встановила зміст поняття «цифрова спадщина» як *унікальних ресурсів людських знань і форм вираження, що стосуються галузі культури, освіти, науки та управління, а також інформації технічного, правового, медичного та іншого характеру, які створюються в цифровій формі або переводяться в цифровий формат шляхом перетворення існуючих ресурсів на аналогових носіях. У разі «цифрового походження» ресурси можуть існувати лише у вигляді цифрового оригіналу.*

У Хартії визначено й форми та види цифрових матеріалів: вони включають в себе текстові документи, бази даних, нерухомі і рухомі

зображення, звукові і графічні матеріали, програмне забезпечення та веб-сторінки, представлені в значній і безперервно збільшуваній кількості форматів. Найчастіше ці матеріали фіксуються на короткий термін і вимагають прийняття цілеспрямованих заходів, спрямованих на їх створення, збереження і управління ними.

Багато з цих ресурсів мають величезну цінність і значимість і, таким чином, є спадщина, яку необхідно зберігати для нинішнього і майбутніх поколінь. Така безперервно збільшувана спадщина може існувати на будь-якій мові, в будь-якій частині світу і в будь-якій сфері людських знань і форм вираження.

Стаття 2 Хартії декларує, що метою збереження цифрової спадщини є забезпечення її доступності для населення, тому доступ до матеріалів цифрової спадщини, особливо таких, які є суспільним надбанням, повинен бути вільним від необґрунтованих обмежень. У той же час має бути забезпеченим захист від будь-яких форм посягань на безпеку інформації конфіденційного та приватного характеру.

Зазначається також, що існує загроза того, що цифрова спадщина світу може бути невідворотно втрачена для наступних поколінь. До факторів, які сприяють цьому, відноситься старіння обладнання та програм, що забезпечують доступ до цифрових матеріалами, невизначеність в питаннях ресурсного забезпечення, відповідальності і методик забезпечення збереження, відсутність відповідних законодавчих актів.

Розвиток технологій випереджає зміну установок поведінки. Цифрова еволюція виявилася занадто стрімкою і дорогою, для того щоб уряди і установи змогли своєчасно, спираючись на вичерпну інформацію, розробити стратегії збереження цифрової спадщини. Не до кінця усвідомлена загроза щодо соціально-економічного, інтелектуального і культурного аспектів спадщини – структуроутворюючих елементів майбутньої системи.

Дуже толерантно були висловлені побажання щодо відбирання документів для оцифрування. Принципи відбирання можуть варіюватися в залежності від конкретної країни, хоча головними критеріями при визначенні

того, які цифрові матеріали слід зберігати, повинні бути їхні значимість, культурна, наукова, документально підтверджена чи інша цінності. Пріоритет, безумовно, слід віддавати матеріалам «цифрового походження». Рішення, що стосуються відбирання і будь-яких подальших переглядів, приймаються підзвітно та на основі певних принципів, політики, процедур і стандартів.

Стаття 8 пропонує державам-членам для забезпечення охорони своєї цифрової спадщини провести необхідні відповідні правові та інституційні механізми, включити в законодавство країн обов'язкове або добровільне депонування відповідних матеріалів цифрової спадщини в АБМ й інших публічних сховищах. Доступ до депонованих у відповідності до закону матеріалів, що становлять цифрову спадщину, повинен забезпечуватися в розумних межах без шкоди для їхнього звичайного використання. Вирішальну роль у запобіганні маніпуляцій з матеріалами цифрової спадщини або навмисного внесення в них змін відіграють правові рамки і практичні механізми визначення їхньої автентичності. І те, й інше вимагає, щоб зміст, функціональність файлів і документація зберігалися в тій мірі, яка необхідна для забезпечення автентичності документа.

Необхідно забезпечити збереження і доступність цифрової спадщини всіх регіонів, країн і співтовариств, щоб поступово забезпечити представництво всіх народів, держав, культур і мов.

Статтею 10 визначено роль та відповідальність держав-членів і задекларовано побажання стосовно визначення однієї або кількох установ, які мають нести відповідальність за координацію в питаннях збереження цифрової спадщини і забезпечувати необхідні ресурси. При визначенні завдань і відповідальності можна виходити з наявного розподілу ролей і досвіду.

Необхідно вжити заходів, спрямованих на те, щоб:

а) спонукати розробників апаратного і програмного забезпечення, творців, видавців, виробників і розповсюджувачів цифрових матеріалів до співпраці з питань збереження цифрової спадщини з національними АБМ та іншими громадськими організаціями в області спадщини;

б) розширювати підготовку кадрів і проведення наукових досліджень, обмін досвідом і знаннями між зацікавленими установами і професійними асоціаціями;

в) заохочувати університети та інші дослідницькі установи, як державні, так і приватні, до забезпечення збереження даних, які є результатом наукових досліджень [65].

Паралельно розвивається концепція «індустрії культури» в політиці ЮНЕСКО та Ради Європи, що закладає основу подальшої концептуалізації взаємозв'язку культури та соціоекономічного розвитку як на глобальному, так і на національному рівнях.

Зокрема, в програмних публікаціях ЮНЕСКО («Наша творча різноманітність», 1996 р.) та Ради Європи («З периферії в центр уваги», 1997 р.), створених за результатами досліджень в окремих країнах, включно з Францією та Великобританією, був вироблений новий концепт *культури як інструмента розвитку*, використання засобів культури для досягнення цілей в інших, не пов'язаних з культурою галузях. Зокрема, було визначено, що будь-яка культурна діяльність справляє відчутний соціально-економічний вплив, тому різноманітність форм продуктів культури та культурної діяльності не повинна обмежуватись, а навпаки, заохочуватись шляхом технічного розвитку. Широке розповсюдження різноманітних продуктів культури та культурної діяльності, обмін культурною практикою в цілому можуть стимулювати творчість. Це сприяє формуванню одного з найважливіших на сучасному етапі концепту культурної політики міжнародних організацій – креативної індустрії.

Необхідність розвитку національних індустрій культури стала провідною ідеєю «гуманізації процесу глобалізації».

На XVIII Генеральній конференції ЮНЕСКО у Парижі 5–18 листопада 2015 р. ставиться питання в наданні рекомендації державам-членам (додаток V., с. 193–198) про необхідність забезпечення збереженості та доступу до документальної спадщини, в тому числі і в цифровій формі, відповідними правовими актами держав як інструментом гармонізації політики і стратегії у

цій сфері, укріплення міжнародного співробітництва (Акти Генеральної конференції) [79, с. 55].

Для сприяння оптимальному обміну даними державам-членам рекомендовано заохочувати розробку й використання визнаного міжнародним співтовариством програмного забезпечення з відкритим вихідним кодом і стандартизованих інтерфейсів для управління документальною спадщиною в цифровому форматі, а також прагнути співпрацювати з розробниками програмного забезпечення та обладнання в питаннях отримання даних і контенту за допомогою запатентованих технологій. Аналогічним чином, їх установам, які займаються питаннями збереження інформації, слід прагнути до міжнародної стандартизації та взаємозамінності методів і стандартів каталогізації [79, с. 196].

ЮНЕСКО провела значну роботу в галузі удосконалення права інтелектуальної власності на контент в цифрову епоху [116]. Серед останніх документів слід згадати проект ЮНЕСКО «PERSIST» 2016 р. (платформа для розвитку стійкості інформаційного суспільства на глобальному рівні) та публікацію «Керівництва з відбирання цифрової спадщини для довгострокової збереженості». Він орієнтований на участь в програмах «Пам'ять світу», «Інформація для всіх» в дусі Хартії про збереження цифрової спадщини ЮНЕСКО. Стурбованість розростанням обсягів цифрової спадщини в Інтернеті, зокрема коли мова йде про електронні журнали і статті, газети, фотографії, а також про інші види матеріалів і документів, викликала потребу наголосити на впровадженні нових форм культурного змісту в веб-мережі, які доповнюють традиційні методи класифікації матеріалів, що заслуговують на збереження. IFLA рекомендувала проводити таку діяльність на сайтах установ (cultural.heritage@ifla.org). Вона призначена для того, щоб у всьому різноманітті веб-матеріалів зберегти доступ до тих з них, які потенційно можуть мати довгострокову культурну цінність. З урахуванням необхідності відтворення фотозображень в історичному контексті сайт орієнтований на максимальне збереження цифрових оригіналів з тим, щоб майбутні покоління могли отримати їх в незмінному вигляді [119].

2.3. Українське законодавство та правові засади реєстрації і збереження культурної й документальної спадщини

Україна також є офіційним членом ЮНЕСКО з 1954 р., а на XXVII сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО (1993) Україна виступила з ініціативою розробки «Програми культури миру». Ця ініціатива лягла в основу переорієнтації діяльності ЮНЕСКО в напрямку зміцнення її етичної місії та ролі у формуванні психології культури миру, клімату довіри і толерантності. Тому вона офіційно приєдналася до конвенцій в галузі культурної спадщини, а також підкріпила їх низкою національних правових актів, що регулюють сферу культурних цінностей та культурної спадщини.

Визначення та класифікація культурних цінностей подані в Законі України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», підписаному 21 вересня 1999 р. і спрямованому на охорону національної культурної спадщини та розвиток міжнародного співробітництва України в сфері культури [3].

У ньому відзначається, що *культурними цінностями* є об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають «художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України», а також подається їх перелік:

- оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції та монтажні з будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва;

- предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки і культури, а також такі, що стосуються життя та діяльності видатних діячів держави, політичних партій, громадських і релігійних організацій, науки, культури та мистецтва;

- предмети музейного значення, знайдені під час археологічних розкопок;

- складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам'яток і пам'яток монументального мистецтва;

- старовинні книги та інші видання, що становлять історичну, художню, наукову та літературну цінність, окремо чи в колекції;
- манускрипти та стародруки, архівні документи, включаючи кіно-, фото- і фонодокументи, окремо чи в колекції; унікальні та рідкісні музичні інструменти;
- різноманітні види зброї, що мають художню, історичну, етнографічну та наукову цінність;
- рідкісні поштові марки, інші філателістичні матеріали, окремо чи в колекції;
- рідкісні монети, ордени, медалі, печатки та інші предмети колекціонування;
- зоологічні колекції, що становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність; рідкісні колекції та зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії та палеонтології;
- родинні цінності – культурні цінності, що мають характер особистих або родинних предметів;
- колекція культурних цінностей – однорідні або підібрані за певними ознаками різнорідні предмети, які, незалежно від культурної цінності кожного з них, зібрані разом становлять художню, історичну, етнографічну чи наукову цінність [3].

Це визначення культурних цінностей закладається в поняттєвий апарат законів про АБМ. Так, у Законі про музеї та музейну справу культурні цінності – об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення, підлягають збереженню, відтворенню, охороні. Їхній перелік визначений Законом України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей». Музейний фонд України є національним багатством, невід'ємною складовою культурної спадщини України, що охороняється законом.

Предмети Музейного фонду України є культурними цінностями, що постійно зберігаються на території України та за її межами або, згідно з міжнародними договорами, підлягають поверненню в Україну [5].

У 2000 р. в Україні приймається закон «Про охорону культурної спадщини», де спеціально наголошується, що культурна спадщина відображає та увічнює пам'ять про «живу історію суспільства» та його представників, забезпечує спадкоємність національних традицій, соціально-політичних та культурних пріоритетів [12]. Фонди національних установ, покликаних зберігати цю спадщину, зокрема АБМ, незалежно від видового складу та змісту, визнані в світовій практиці культурними цінностями, що після проведення спеціальної наукової експертизи підлягають державному обліку та охороняються державою як історична та культурна спадщина.

Наступним важливим законодавчим актом став Закон України «Про культуру» [4], прийнятий 14 грудня 2010 р. (із подальшими змінами), який подає визначення терміна «культура», як «сукупність матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти» (Ст. 1). У Законі, як бачимо, культурна спадщина і культурні цінності трактуються як окремі категорії. Крім того, в ньому використовується поняття «національне культурне надбання – сукупність унікальних культурних цінностей, об'єктів культурної спадщини, що мають виняткове історичне значення для формування культурного простору України» [4].

Очевидно, такий розподіл пов'язаний з тим, що, на відміну від міжнародного законодавства, для національного законодавства важливим є *окреме розуміння культурної спадщини як національного надбання, культурного спадку всього попереднього розвитку народу, що є сукупністю неповторних і незамінних культурних цінностей для конкретного народу та нації*. Світова спадщина концентрує увагу на загальних успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктах матеріальної і духовної культури.

Таке розділення стосується і того, що категорія «культурні цінності» є безумовно ширшою за своїм змістом, ніж поняття «культурна спадщина»,

тому що поняття «культурні цінності» охоплює своїм змістом минувшину та сучасність – як визнані часом культурні здобутки минулих поколінь, так і факти сучасної культури, що не підпадають під поняття спадщини, але визнані як цінні для сучасної культури.

Цей зміст поняття «культурна спадщина» закладений в основу міжнародних проектів «Пам'ять світу», «Європеана», «Золота колекція Євразії» та національних проектів збереження цифрової культурної спадщини, що об'єднували як матеріальні, так і задокументовані духовні джерела пам'яті, як нерухомі, так і рухомі пам'ятки (на відміну від поняття рухомих пам'яток в «культурних цінностях», що могли змінювати форми власності). Реституційні процеси залишаються тут поза увагою.

Останнім часом це поняття поширилося на носіїв нематеріальної культурної спадщини, яка охоплює фольклор і традиції усної творчості, включаючи мови, видовища, ритуали, свята, звичаї тощо. Документальна фіксація цих явищ культурної спадщини (документування усної історії, документи фото-, відео- та медіатехнологій) дозволяє об'єднати матеріальну та нематеріальну культурну спадщину в спільну систему цифрових ресурсів.

Від 2003 р. Україна приєднується до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003), ратифікованої Верховною Радою України (Закон № 132-VI (132-17) від 06.03.2008) [36], де розкривається термін «нематеріальна культурна спадщина» – ті звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й, у деяких випадках, окремими особами як частина їхньої культурної спадщини. Це спадщина, що передається від покоління до покоління, постійно відтворюється спільнотами та групами під впливом їхнього оточення, їхньої взаємодії з природою та історією і формує в них почуття самобутності й спадкоємності. Вона проявляється в усних традиціях та формах вираження, зокрема в мові, виконавському мистецтві, звичаях, обрядах, святкуваннях, знаннях та практиці, що стосуються природи та всесвіту, традиційних ремеслах.

Матеріальна та нематеріальна спадщини тісно пов'язані одна з одною і з виробництвом культурних цінностей та можливостями їх документальної фіксації. Охорона нематеріальної культурної спадщини означає сукупність заходів, спрямованих на забезпечення її життєздатності, в тому числі її ідентифікації, документування, дослідження, збереження, захисту, популяризації, підвищення її ролі, на її передання, зокрема шляхом формальної та неформальної освіти, а також відродження різних аспектів такої спадщини [36].

У міжнародних правових документах немає поняття «документальна спадщина», хоча термін використовується в рекомендаційних документах ЮНЕСКО без чіткої дефініції для рукописів, архівних документів та книжок. Як ми вже згадували, під документальною спадщиною ми розуміємо «задокументовану історію людства в усіх соціальних сферах», а не лише культурну спадщину в її вузькому змісті, пов'язану із сферою культури, яка є національним культурним надбанням народів та держав.

Іноді історики використовують поняття «історико-культурна спадщина» для поєднання історичного (в тому числі й історико-економічного і політичного) та суто культурного значення документальної спадщини, пов'язаної із творчістю в сфері мистецтва.

Паралельно звернуто увагу на те, що архіви та книжкові фонди фігурують всередині поняття «рухомі пам'ятки», які репрезентують унікальні документальні пам'ятки (введення такого терміна пов'язане із наявністю масових джерел в архівах, які можна вважати цінними, але не унікальними документами).

Отже, українське законодавство в питаннях культурних цінностей і культурної спадщини спирається на розроблені документи міжнародного права та оголошені на міжнародних форумах принципи, а також враховує національну специфіку.

З нашої точки зору, поняття «культурні цінності» і «культурна спадщина» у багатьох випадках можна розглядати і застосовувати як еквіваленти, проте в правовому контексті «культурні цінності» не є

цілковитим відповідником поняттю «культурна спадщина». З іншого боку, культурна спадщина є органічною часткою культурних цінностей, що дозволяє поширити на це поняття і терміни міжнародних правових документів та принципи, але не усі культурні цінності мають статус культурної спадщини.

Поняття «культурна спадщина» має яскравий аспект успадкування та авторитетної оцінки культурної цінності і стосується не специфічних уявлень поколінь, а контексту духовної цінності, що передається від покоління до покоління. Поняття «культурні цінності» для національного менталітету хоча й пов'язане з поняттям «культурна спадщина» за допомогою встановлення його фактичних і правових зв'язків з ним, водночас включає і культурні твори та явища, що перебувають у сучасному культурному процесі і *не є меморіальним фактом*. Крім того, поняття «культурні цінності» має яскраво виражений оціночно-правовий аспект у зв'язку із зміною власників та його законністю.

Для національних держав актуальним є визначення культурної національної спадщини, яка зберігається в архівах, бібліотеках, музеях і є найціннішою, унікальною її частиною – національним надбанням. Поряд із тим, у цих установах зберігається й культурна спадщина минулих поколінь, пов'язана із світовою культурою, культурою інших народів. Вона має безумовну культурну цінність й для загальної історії культури. Ось чому, на нашу думку, для визначення змісту фондів АБМ доцільно враховувати термін *культурна спадщина*, який і використовується в міжнародній практиці створення цифрових ресурсів. Найбільш коректно було б використовувати широке поняття «історико-культурна спадщина», оскільки цінності, що зберігаються в АБМ, є вже часткою історії культури, вони пройшли експертизу цінності як історико-культурні факти минулого.

Серед цього розмаїття культурних цінностей виокремлюється *документальна культурна спадщина*, яка представлена в Законі, як «старовинні книги та інші видання, що становлять історичну, художню, наукову та літературну цінність, окремо чи в колекції, а також манускрипти та

інкунабули, стародруки, архівні документи, включаючи кіно-, фото- і фонодокументи, окремо чи в колекції». Цей перелік, безумовно, не охоплює усієї різноманітності документів і може бути підданий критиці, оскільки до поняття «старовинні книги» входять й інкунабули, і стародруки, й інші видання пізнішого часу. Поняття «інші видання, що становлять історичну, художню, наукову та літературну цінність» є дуже абстрактним і залишає можливість визначити їхній склад шляхом наукової експертизи цінності, яка проводиться в бібліотеках.

Меморіальні фонди АБМ законодавчо закріплені як Національний архівний фонд України, Бібліотечний фонд України та Музейний фонд України [2, 5, 6].

Національна культурна спадщина фіксується в ДРНКН [8]. Низка наукових колекцій (архівних, бібліотечних та музейних фондів), спеціальних колекцій наукових установ в галузі науки і техніки, а також фонд Державного архіву друку Книжкової палати внесені до «Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання».

ДРНКН затверджується однією з перших у незалежній Україні постанов уряду – Постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 1992 р. № 466 «Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання» [8]. Ця постанова задекларувала завдання ДРНКН та основну мету – облік об'єктів матеріальної та духовної культури *виняткової* історичної, художньої, наукової чи іншої культурної цінності, що мають важливе значення для формування національної самосвідомості українського народу і визначають його внесок у всесвітню культурну спадщину. Значення ДРНКН закріплене Законом «Про бібліотеки та бібліотечну справу», де вказано, що цінні, рідкісні документи та колекції мають включатися до Державного реєстру національного культурного надбання в аспекті книжкової пам'ятки, тоді як архівні видання, зібрані в бібліотеках, що регулюються Законом «Про Національний архівний фонд і архівні установи», – як унікальні документи, документальні пам'ятки за видом – архівні документи.

ДРНКН базується на визначенні поняття «пам'ятка» історії та культури як складова культурного надбання, що сьогодні регулюється Законом «Про охорону культурної спадщини» [12]. Пам'ятка є культурним фактом *виняткового значення для культури* і підлягає особливій правовій охороні з боку держави. Концепція пам'ятки закладена міжнародним співтовариством з методологією відбору для міжнародного реєстру «Пам'ять світу», державних (національних) реєстрів, в тому числі й для реєстру «Пам'ять України», регіональних реєстрів.

До пам'яток історії та культури належать пам'ятки історії, археології, містобудування і архітектури, мистецтва, окремо виділено *документальні пам'ятки*.

Положення про ДРНКН пропонує таку класифікацію поняття пам'ятка:

пам'ятки історії – будинки, споруди, пам'ятні місця і предмети, пов'язані з найважливішими історичними подіями в житті народу, розвитком науки, техніки, культури, життям і діяльністю видатних діячів;

пам'ятки археології – городища, кургани, залишки стародавніх поселень, укріплень, виробництв, каналів, шляхів, стародавні місця поховань, кам'яні скульптури, наскельні зображення, старовинні предмети, ділянки історичного культурного шару стародавніх населених пунктів та археологічні знахідки, що є визначними пам'ятками національної культури і характеризують певні етапи історичного розвитку;

пам'ятки містобудування і архітектури – унікальні ансамблі і комплекси, окремі об'єкти архітектури, а також пов'язані з ними твори монументальної скульптури і живопису, декоративно-вжиткового і садово-паркового мистецтва, природні ландшафти;

пам'ятки мистецтва – визначні твори монументального, образотворчого і декоративно-вжиткового мистецтва;

документальні пам'ятки – унікальні акти державності, інші важливі архівні матеріали, кіно, фото і фонові документи, старовинні рукописи, рідкісні друковані видання. До ДРНКН можуть бути занесені й інші об'єкти, що становлять виняткову цінність з огляду історії, культури, етнології чи науки.

Там самим у ДРНКН було дано визначення видів пам'яток як національного культурного надбання, а також використовується термін «документальна пам'ятка».

Отже, «документальна пам'ятка» – унікальний об'єкт культурної спадщини, культурного надбання, що становить виняткову культурну цінність і є, як правило, часткою архівного, бібліотечного та музейного фонду, що може перебувати у різних формах власності. Поняття «документальна пам'ятка» закладене і в основу реєстру *«Пам'ять світу»* – як *документальна спадщина (документована колективна пам'ять народів світу)*, що є часткою *всесвітньої культурної спадщини* [68]. Правила обліку, охорони, реставрації та використання об'єктів національного культурного надбання визначаються чинним законодавством про культуру, про музейний, бібліотечний і архівний фонди України, а також інструкціями відповідних центральних органів державної виконавчої влади, які є обов'язковими для всіх закладів, підприємств і організацій, а також громадян, у власності яких вони перебувають.

Варто зазначити, що специфічною особливістю бібліотек, архівів та музеїв за функціями, що ними реалізуються, є те, що в складі бібліотечного, архівного та музейного фондів зберігається документальна спадщина, яка належить *Національному архівному фонду* (архівні документи) і, відповідно, підпадає під юрисдикцію Закону про НАФ України, що відображається у напрямі ДРНКН щодо реєстрації «унікальних документальних пам'яток» незалежно від того, де вони зберігаються. Облік, зберігання і використання документів Національного архівного фонду, що зберігаються в музеях, здійснюються відповідно до цього Закону та Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» [6].

Оцифрування документів спочатку сприймалося в контексті форм збереження бібліотечних та архівних фондів. Так, Програма збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000–2005 рр., що була затверджена Кабінетом Міністрів України 15 вересня 1999 р. № 1716, передбачала проведення державного обліку документів національного культурного

надбання; консервацію і репрографію бібліотечних та архівних фондів, кадрове та технічне забезпечення, створення центрів, які б забезпечували проведення широкого кола таких робіт, в тому числі проведення сканування та оцифрування документів [9].

Однак розвиток інформаційних технологій, глобалізація інформаційних процесів, розробка міжнародним співтовариством єдиних технологічних засад створення інформаційних ресурсів та обміну ними, формування інтегрованих ресурсів в Інтернеті та організація вільного доступу змінюють акценти оцифровування культурної спадщини. Воно відходить від вузького розуміння цифрового копіювання як страхового і створює свій особливий світ цифрової реальності історичного минулого та розвитку культури і духовного спілкування, де бібліотеки, архіви, музеї перетворюються *на основні діючі суб'єкти формування нової віртуальної інтегрованої культури*, що об'єднують різні форми та зміст об'єктів культурної спадщини.

Історична документальна спадщина зберігається в архівах, бібліотеках, музеях і складається з різних видів та форм документів – як архівних, так і бібліотечних (друкованих), однак поки ще методологічно ці види документів розглядаються як окремі. Їх найціннішу частину, що має виняткову цінність і відноситься до категорії документальних історико-культурних пам'яток, представляють найкращі зразки етнонаціональної культурної спадщини, артефакти, що є особливими об'єктами національної пам'яті.

Крім суто меморіальної функції ці документальні ресурси виконують функції об'єктивної джерельної бази культурологічних та історичних досліджень, які дозволяють вивчати історичні процеси та внесок особистостей в розвиток людства і національних держав.

Виникнення терміна «документальна пам'ятка» також пов'язане з поняттями особливо цінних документів та виокремленням унікальних документальних пам'яток для ДРНКН, де існують окремі частини книжкових пам'яток та унікальних документальних пам'яток НАФ України.

Поняття «книжкові пам'ятки» є добре науково відпрацьованим. В Україні визнаним фахівцем у галузі пам'яток книгодрукування є Г. І.

Ковальчук, яка написала спеціальну монографію «Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах» (К, 2004) [222]. Архівна нормативна система демонструє появу в законодавстві України поняття «унікальні документальні пам'ятки» як частини документальної спадщини і оперує поняттям «історико-культурна цінність». Цього потребує й наявність масових джерел у фондах архівів та тиражованих видань в бібліотеках.

Унікальний документ розглядається як єдиний у своєму роді серед особливо цінних документів, отож можна дійти висновку, що він містить виняткову інформацію про особливо важливі події, явища та факти з усіх сфер життя держави, суспільства чи окремих видатних осіб. Він має важливе значення для формування національної самосвідомості українського народу, визначає його внесок у всесвітню культурну спадщину, не має собі подібних і щодо юридичної сили, автографічності та зовнішніх ознак, не може бути відновлений у разі непоправного пошкодження або втрати [16].

Критерії експертизи цінності унікальних документів безумовно враховують їх загальнокультурну цінність як частини культурної спадщини, яка реалізує синтез матеріального і духовного. Документ виступає як матеріальний факт, створений у своєму історичному середовищі, і як історичне, інтелектуальне або духовне джерело історії та культури в залежності від його інформаційного потенціалу. Водночас важливим є той факт, що *документальна спадщина* – це предмет зберігання переважно в архівах, бібліотеках (частково в музеях) і складається як з *унікальних, так і з масових джерел політичної історії, економічної, інтелектуальної та духовної сфер суспільства*. Це розрізняє його зміст від творчої складової культурних пам'яток.

Розвиток цифрових технологій визначив і появу нового виду спадщини – «цифрової спадщини», де в цифровому форматі об'єднуються всі види пам'яток та цінних джерел історії в цифровому ресурсі, особлива увага надається документам, що мають цифрове походження.

Висновки до другого розділу

Завдяки ініціативам ЮНЕСКО та інших міжнародних товариств культури, освіти та науки розробки законодавчих засад в галузі культурної спадщини та культурних цінностей, проведенню міжнародних форумів та прийняттю низки міжнародних актів було розроблене спільне розуміння поняття «культура людства» та його особливої цінності, визначений взаємозв'язок культури та соціоекономічного розвитку як на глобальному, так і на національному рівнях. Почався процес осмислення, збереження та організації відкритого доступу до культурної спадщини світу та національних держав для розвитку культури, науки, освіти. Особливе ставлення до документальної культурної спадщини складається з того, що вся світова історія архівів та бібліотек, починаючи від давніх цивілізацій і до сьогодні, супроводжувалася знищенням книг та архівних документів як через недбалість, низький культурний рівень, так і з релігійних та політичних причин. Занепокоєння викликає і швидка зміна технологій, які можуть загрожувати збереженості документів.

Численні конвенції та декларації ЮНЕСКО дозволили відпрацювати цілісну міжнародну терміносистему в галузі культурних цінностей та культурної спадщини, виокремлення документальної спадщини та ролі АБМ, що має методологічне значення для нашої дисертації. ЮНЕСКО сприяла визнанню національних бібліотек основними інтеграторами різномірної за видами та спільної за змістом документальної спадщини, визначила основні підходи до її створення та формування спільних методів репрезентації документальної спадщини в цифрових ресурсах, що було поширено на архіви та музеї в поняттєвому апараті, інформаційних технологіях та стандартах.

Велика робота проведена ЮНЕСКО, ІФЛА, МРА стосовно впровадження спільних принципів та стандартизації опису та обміну джерелами культурної спадщини у зв'язку з переходом суспільства до електронної та цифрової культури, а також стосовно розробки правил,

програмних продуктів та їх розвитку, підтримки цифрових проектів. Однак такі терміни, як «культурні цінності» і «культурна спадщина», в рамках міжнародного права на етапі сучасного його розвитку фактично не розмежовані та часто використовуються як синоніми, хоча перевага віддається поняттю «культурні цінності», яке є ширшим за поняття «спадщина» і включає сучасні культурні твори.

Разом з тим, практика національних законодавств, хоча також використовує поняття «культурні цінності», у *внутрішній діяльності передбачає оперувати поняттям «культурна спадщина»*, оскільки вона, будучи часткою культурних цінностей, є національним надбанням держави, передається з покоління в покоління у спадок і є стабілізуючим фактором суспільної свідомості та національного менталітету, зокрема в галузі національної культурної спадщини.

Поняття «документальна спадщина», хоча й охоплює весь спектр існування суспільства в документах, водночас не є тотожним до понять «культурні цінності», «культурна спадщина», «пам'ятка культури». Воно тісно пов'язане з останніми і є також здобутком народів та націй, що відображає розвиток матеріальної та духовної культури і має історичне, художнє, наукове чи інше значення. Поняття «документальна спадщина» на практиці складається з підсистем «унікальний документ», «документальна пам'ятка», «книжкова пам'ятка».

Хоча в системі культурної спадщини документальна спадщина розглядається як спільна для архівних документів та друкованих видань (видання розглядається також як документ), практика виокремлення та реєстрації їх як пам'яток культури, цілком зрозуміло, відрізняється. Історики-архівісти віддають перевагу поняттю «історико-культурні цінності», «унікальні архівні документи», оскільки розглядають документи *не лише як документальні пам'ятки*, але й як історичні джерела з історії розвитку людства, виходять із фактора розподілу суспільства на економічну, політичну та культурну сфери, які значно ширші за поняття «культура» як сфера

суспільства. Архівні документи є, безумовно, документальною спадщиною, але далеко не всі документи можуть вважатися унікальними пам'ятками.

Отже, на нашу думку, в історичному аспекті слід вважати найбільш широким поняття «культурні цінності», до кола якого входить й «культурна спадщина», однак вони розрізняються за змістом. Поняття «документальна спадщина» може бути зіставлене лише з широкими поняттями «культура» і «культурні цінності», однак на практиці воно лише частково збігається з поняттям «культурна спадщина», оскільки відображає історичний розвиток суспільства, де історичний підхід відводить культурі роль лише певної сфери суспільства.

У таких випадках перевага віддається поняттю «документальна культурна спадщина», яке, на нашу думку, також є лише частиною загальної документальної спадщини, культурних цінностей та культурної спадщини. Воно відображає розвиток культурної сфери суспільства в її духовній та мистецькій творчій складовій, яка є проявом як загальних тенденцій культури, так і унікальних здібностей особистості. За змістом воно вужче від понять «документальна спадщина», «культурна спадщина», «культурні цінності» і пов'язане з унікальністю змісту культурного факту або матеріальної форми документа. Специфічною особливістю документа є те, що він – це форма представлення матеріальної (зовнішні особливості) та нематеріальної (зміст документа) культурної спадщини, що в ньому задокументована.

За своїм змістом поняття «документальна спадщина» використовують у відповідності до рекомендацій програми «Пам'ять світу» та національних стандартів. Водночас сучасне трактування «документа» включає до її складу як архівні, так і книжкові фонди (в широкому змісті, як друковану продукцію), тому у вузькому професійному колі для коректності можна називати архівні документи «архівною документальною спадщиною, або архівними документами. Архівні документи виокремлюються в загальній системі документальної спадщини і відрізняються від бібліотечних походженням та видовими особливостями. Тому в практиці діяльності архівів і бібліотек та ДРНКН впроваджується термін «документальна пам'ятка», в

бібліотеках – «книжкова пам'ятка» (де категоріальне поняття «книга» охоплює всю друковану продукцію) і під час реєстрації використовують термін «унікальні архівні документи». Ця класифікація дозволить уникнути певних конфліктів видового складу документальної спадщини.

Водночас поняття «пам'ятка культури» як наукова категорія значно ширше за змістом, аніж архівний документ або книжка, і включає широке коло пам'яток матеріальної та нематеріальної культури.

«Пам'ятка» також не еквівалентна поняттю «надбання», крім того, з огляду на зміни соціального устрою, значний політичний контекст походження документа може нести в собі як позитивний, такі негативний зміст в інтерпретації значення пам'ятки. Тому документальне надбання періодично піддається критичному перегляду та оцінці цінності різними поколіннями або в різні епохи.

Терміносистема культурних цінностей та культурної спадщини дуже складна і досі не є усталеною, вона уточнюється та поповнюється сучасною термінологією, виникають поняття «цифрова культура», «цифровий документ», «цифрова спадщина», що включають як документи на традиційних носіях, так і електронні. Така терміносистема є наслідком розвитку міжнародного законодавства та масштабних міжнародних та національних проектів, спрямованих на створення цифрових ресурсів культурної і документальної спадщини людства з метою її збереження та розширення її використання.

Фундаментальність внеску ЮНЕСКО в інтеграцію світового співтовариства визначається тим, що вона поставила питання про визнання культури як базової цінності суспільства, про залучення інтелектуальних сил різних країн для розробки методологій та практики охорони культурної спадщини і створення умов для інтеграційних процесів у цій сфері, підготовки великої кількості нормативних документів, спрямованих на її охорону та поширення, в тому числі й осмислення терміносистеми культурної та документальної спадщини, розгорнула проекти цифрової спадщини. Цей процес визнаний Україною, яка приєдналася до

міжнародного законодавства в сфері культури низкою законів та підзаконних актів, визначила в цьому контексті свої специфічні аспекти в національному законодавстві.

Результати цього розділу опубліковано:

Рибачок О. М. Документальна спадщина як складова культурних цінностей і культурної спадщини / Олег Миколайович Рибачок // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2017. № 2. С. 81–91.

Рибачок О. М. Діяльність ЮНЕСКО в галузі розвитку міжнародних проектів цифрової документальної спадщини // “Гілея: науковий вісник”: Збірник наукових праць. К., 2017. Випуск 126. С.136–141.

Рибачок О. М. Інтеграційні проекти бібліотечних та архівних ресурсів: європейські програми, українські здобутки // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів : матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. наук. б-к та інформ. центрів-членів МААН.К., 2013. С. 35–36.

Рибачок О. М. Документальна спадщина у системі культурних цінностей і культурної спадщини // Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек» (Київ, 3–5 жовтня 2017 р.) / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. К., 2017. [Електронний ресурс]. URL:<http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1202>

РОЗДІЛ 3

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ МІЖНАРОДНИХ ІНТЕГРОВАНИХ ЦИФРОВИХ РЕСУРСІВ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

3.1. Створення європейського інформаційного простору, стратегії та шляхи формування цифрових ресурсів історико-культурної спадщини

Створення ЄС супроводжувалося інтеграційними тенденціями розвитку європейських країн у галузі економічної та соціальної політики. Цей процес очолив Європейський Комітет, який розробив загальну стратегію ЄС, де основний акцент спрямований на економічні та соціальні питання, зокрема робота, зростання, інвестування, цифровий єдиний ринок, енергетичні союзи і ринок, міжнародний ринок, поглиблення та посилення економіки й монетарної системи, поглиблення співпраці зі США, справедливість та фундаментальні права, міграційні процеси, розвиток глобалізації та демократичні зміни.

Водночас ЄС приділяє колосальну увагу питанням координації діяльності в галузі збереження культурної спадщини, організації вільного цифрового доступу до культурного продукту європейських народів як основну функцію культурної політики та управління культурними процесами, послідовно включаючи у п'ятирічні стратегії у галузі розвитку національних програм культурну політику в галузі створення цифрового ресурсу.

За останні тридцять років Європа сформулювала кілька ключових принципів своєї загальної політики сприяння культурі та розвитку людини в системі культурної ідентичності, з одного боку, та культурного різноманіття, – з іншого, творчості, участі у культурному житті та поваги до особистості людини. Завдяки співпраці з міжнародними організаціями у сфері культури і, зокрема, ЮНЕСКО, МРА, ІФЛА, проведенню низки міжнародних форумів,

затвердженню конвенцій та рекомендацій щодо принципів розвитку культури було узгоджено спільний підхід до культури як до чинника духовного та економічного прогресу суспільства, а культурна спадщина – визнана однією з основних цінностей людства.

Основними принципами європейської політики було оголошено збереження, дослідження та актуалізацію *європейської культурної спадщини*, її популяризацію; розвиток сучасних видів культурної та мистецької діяльності та сприятливих умов для *вироблення конкурентоспроможної на світовому ринку культурної продукції*; забезпечення максимальної доступності культурних благ, де значне місце відводиться створенню цифрових ресурсів культурної спадщини, активна підтримка розвитку інформаційних та цифрових технологій та *створення цифрового культурного продукту*.

Завдяки дебатам, ініційованим Всесвітньою комісією з питань культури та розвитку ЮНЕСКО (UN / UNESCO), присвяченим ролі культури в суспільстві, незалежна група політиків, дослідників та керівників культурних питань сформулювала кілька ключових принципів культурної політики, що були включені у звіт Ради Європи 1997 р. «In from the Margins» (виходу культури з маргінального стану) та поширені у спеціальному документі «In from the margins – A contribution to the debate on Culture and Development in Europe» (1998), де на базі проведених тематичних досліджень та статистики було показано вихід із стану маргіналізації культури і подолання глобального культурного розриву, шляхи мобілізації людських ресурсів через культуру, освіту, життя та роботу в комунікаційному суспільстві. Було наголошено на тому, що більшість європейських країн здійснюють свою культурну політику відповідно до чотирьох ключових принципів сприяння: збереження культурної ідентичності; культурного різноманіття; творчості; участі у культурному житті [120].

Ці принципи культурної політики з успіхом реалізуються у період цифрових технологій та Інтернету, які привнесли безпрецедентні можливості для доступу до культурних матеріалів для досліджень, навчання та роботи,

вони доступні широкій аудиторії користувачів, дають змогу швидко обмінюватися новим досвідом і багаторазово використовувати наукові та культурно-освітні матеріали.

Досвід останніх років у цій галузі, широко представлений у відкритому доступі в Інтернеті, продемонстрував, що майже всі держави-члени ЄС досягли значного прогресу в оцифруванні культурних матеріалів, що розгортається в європейських установах культурної спадщини, зокрема бібліотеках, архівах, музеях, інших установах культури, про що яскраво свідчить згаданий «Оглядовий звіт ЄК за 2013–2015 рр.» (Survey Report on Digitisation) [154].

Огляд найбільш важливих міжнародних та національних проектів і програм дозволяє представити цю діяльність в європейському масштабі. Після згаданої Декларації Мехіко (1982) , де було встановлено принцип культурної демократії, суть якого полягає в тому, що культура має належати не лише елітарним прошаркам суспільства, а й усьому суспільству, почався шлях інтеграції зусиль європейського співтовариства на розробку методологічних засад та практичних дій в галузі створення спільних підходів, міжнародних стандартів та технологій у створенні ресурсів культурної спадщини.

У Мехіко було рекомендовано сприяти встановленню взаємовідносин культури з сучасними засобами масової інформації та комунікації, а також з індустрією культури, продукцією якої є масова культура (популярна музика, кіно, мода тощо), адже «сучасні засоби масової комунікації формують образ світу, в якому ми живемо». Лише прямий доступ до культури народів світу у світовому інформаційному просторі може забезпечити її багатоаспектний та правдивий образ.

За спостереженнями В. В. Добровольської після Декларації у Мехіко питання визнання культури та культурної спадщини як фундаментальної цінності, що потребує захисту та розвитку як культурної індустрії, обговорювалося на багатьох міжнародних конференціях та нарадах: «Декларація конференції міністрів культури Руху неприєднання» (Колумбія,

1997), «Висновок Панафриканської консультації з культурної політики для розвитку» (Того, 1998), Хартія «Про культуру», прийнята конференцією, яка проводилася Радою Європи 1997 р. ЮНЕСКО в 1998 р. в Стокгольмі провела міждержавну конференцію, на якій було прийнято «План дій з культурної політики для розвитку» [191].

«План дій» виникає у кінці ХХ ст. і стає наслідком змін ситуації у світі, зокрема низкою громадянських конфліктів у ряді африканських та азіатських держав, на Балканах і Кавказі, де одним із джерел розбрату стала культурна нетерпимість, зіткнення людей на ґрунті відмінностей в їхніх релігійних переконаннях, в мові, етнічній та національній приналежності. Одночасно було знищено багато культурних пам'яток та знівельовано культурні цінності, тому ці події показали, що гострою потребою культурної політики стало завдання розвитку та заохочення культури миру та міжкультурного діалогу, проведення політики соціальної інтеграції, а у межах структури національної єдності – втілювати цінності, які можуть розділятися суспільством і давати доступ, простір і голос усім його членам. У зв'язку з цим «План дій» при проведенні культурної політики, *спрямованої на поліпшення соціальної інтеграції, рекомендує приділяти особливу увагу забезпеченню ширшого доступу до культури всіх верств населення країни.* [191].

Проекти оцифрування виникають з 2001 р. Для створення механізму координації національних програм оцифрування в рамках Європейського Союзу представники і експерти країн-членів ЄС зібралися в м. Лунді (Швеція) 4 квітня 2001 р., щоб визначити, як запустити ці механізми, обговорити пов'язані з цим проблеми, а також визначити способи підтримки координації, що забезпечують стійкий розвиток. На цій нараді учасники погодилися з тим, що оцифрування є ключовим механізмом використання унікальної європейської спадщини та підтримки культурної різноманітності, освіти і розвитку індустрії культури. Проте, хоча країни-члени ЄС мають досвід забезпечення доступу до своєї культурної спадщини, й досі існують

численні перешкоди на шляху до досягнення успіху в реалізації цих ініціатив.

Основною перешкодою розвитку оцифрування та стандартів було визнано ризики, пов'язані з використанням деяких технологій і стандартів; вимоги, пов'язані з довгостроковим збереженням і забезпеченням доступу до оцифрованих об'єктів; відсутність послідовності в підходах до прав на інтелектуальну власність; відсутність узгодженості програм з культури з програмами нових технологій. Усі ці міркування сприяли тому: що на цій нараді був прийнятий «Лундський план дій до 2005 р.», виконання якого було обговорене на наступній нараді *представників* країн-членів Європейського Союзу, що була проведена в Брюсселі 17 липня 2001 р. Основними напрямками її роботи стали:

- координація робіт на європейському рівні;
- розробка європейської точки зору на політику і програми оцифрування;
- поширення позитивного досвіду оцифрування;
- співпраця в проектах із забезпечення доступу до оцифрованої культурної і наукової спадщини Європи;
- розробка і розповсюдження загальноєвропейських стандартів;
- визначення критеріїв якості веб-сайтів, що надають доступ до ресурсів з культури (брюссельська структура якості = Brussels Quality Framework⁸);
- розвиток національних програм навчання і розвиток навичок роботи з новітніми технологіями.

Важливим проектом, що стимулює інтенсивний економічний розвиток і зміцнення позицій ЄС на міжнародному ринку, став найбільший політичний проект «Електронна Європа» (eEurope), в рамках якого може здійснюватися безліч програм як усередині країн-членів ЄС, так і на рівні Європейської Комісії. Проект eEurope (план дій eEurope 2002, план дій eEurope2005, потім і 2010) спрямований на те, щоб громадяни ЄС отримали

максимальну вигоду від інформаційної революції, а європейські країни набули серйозної підтримки.

Програма eContent2 (2001–2004) була орієнтована на ринок програм, які спрямовані на підтримку виробництва, використання та поширення європейського цифрового контенту та сприяння мовній і культурній різноманітності в глобальних мережах, направлені на багатомовний ресурс, відображають культурне різноманіття європейських народів, надають можливості для задоволення конкретних культурних, наукових, освітніх потреб користувачів. Однією з цілей програми eContent є створення європейського контенту і забезпечення доступу до нього через глобальні мережі для того, щоб повністю використовувати можливості, що надаються цифровими технологіями для переходу до суспільства, заснованого на знаннях. Нова програма Комісії Європейських Співтовариств eContentPlus3 (2005–2008) просувала на ринок європейські цифрові інформаційні ресурси і була зорієнтована на розвиток багатомовного контенту для інноваційних on-line послуг в Європі. Лише на її розвиток, на поліпшення доступу і використання географічної інформації, інформації про культуру і ресурси для освіти [151] Європейський Парламент затвердив доповнення, яке визначає розмір бюджету програми – 149 млн. євро на період 2005–2008 рр.

Одним із фінансових інструментів, що дозволяє реалізовувати програми і проекти в рамках eEurope і e-Content та втілювати в життя ідеї ERA, є Рамкові програми Європейської Комісії. Це програми фінансування, які створює ЄС з метою підтримки і заохочення досліджень в Європейському науковому просторі (англ. European Research Area — ERA), спрямовані на комплексну єдину систему фінансування Європейською Комісією (урядом Європейського Союзу), на координацію загальноєвропейських актуальних наукових досліджень у межах певного періоду (рамок). Рамкові програми були рекомендовані для застосування і затверджені на Римській Зустрічі на вищому рівні провідних європейських країн у 1983 р. «Рамкова програма» – основний інструмент ЄС у фінансуванні науково-дослідних робіт, як передбачено Угодою про утворення Європейського Співтовариства (частина

3, параграф XVIII, стаття 166, стор.114. Брюссель, Бельгія, 1984 р.). З 1984 р. було профінансовано та реалізовано сім таких рамкових програм, а зараз реалізується восьма програма FP8. Кожного разу витрачаються десятки мільярдів євро. Наприклад, Сьома рамкова програма на створення Європейського Спільного Наукового Центру Неядерних Досліджень виділила бюджет у 1,751 млрд. євро (3,46%). А восьма – Горизонт 2020 (англ. HORIZON 2020, скорочена назва H2020) – це найбільша рамкова програма ЄС з фінансування науки та інновацій із загальним бюджетом близько 80 млрд. євро, розрахована на 2014–2020 рр. [58].

Одним із найважливіших і основоположних рамкових проектів, що стосується безпосередньо цифрової культури, став проект Комісії Європейських Співтовариств MINERVA, який реалізувався в п'ятій Рамковій програмі 2002–2005 рр. Мета проекту – мережева взаємодія міністерств культури європейських країн для координації і посилення діяльності в оцифруванні культурної та наукової спадщини. Своє продовження і розвиток цей проект отримав у проекті шостої Рамкової програми MINERVA PLUS. (2006) [27, 141, 142].

Проекти MINERVA і MINERVA PLUS є конкретним механізмом реалізації «Лундських принципів». У рамках проекту MINERVA організована мережева взаємодія міністерств культури європейських країн для координації національних програм оцифровки культурної та наукової спадщини, для обговорення, координації та гармонізації діяльності з оцифрування, створення узгодженої загальноєвропейської платформи, рекомендацій і методик оцифрування, стандартів і метаданих для забезпечення довготривалого доступу і збереження інформації з культури і науки [27]. Крім того, у цей період у рамках Шостої рамкової програми ЄС приймається Проект BRICKS (Building Resources for Integrated Cultural Knowledge Services) (2004–2007) – інтегрований проект, який об'єднує 24 партнери (академічні наукові установи, музеї і бібліотеки, державні і приватні організації) та підтримується програмою IST 6-ї Рамкової програми Єврокомісії [86]. Проект фактично виконує роль European Digital Memory, в

якій для всіх користувачів будуть доступні колекції мультимедійних цифрових документів з найрізноманітніших галузей знань.

BRICKS – це інтегрована система, яка надала функціональні можливості для нового покоління цифрових бібліотек, цифрових музеїв, цифрових архівів та інших систем цифрової пам'яті. Місія BRICKS – формування, розвиток і обслуговування простору для спільного використання знань і ресурсів домену «культурна спадщина».

Програма спрямована на посилення і розвиток ролі мистецтва в електронних бібліотеках, передбачає відкриту розподілену інфраструктуру і максимальне використання інформаційних ресурсів та відмову від централізованої інфраструктури. Основна мета проекту – розробити інфраструктуру, здатну інтегрувати ресурси і послуги у сфері культури з різних країн.

Інформаційна система BRICKS ґрунтується на відкритих стандартах і відкритому програмному забезпеченні та запрошує до співпраці широке коло закладів культури [86]. Для управління таким складним набором послуг у проекті BRICKS для користувачів було передбачено певний набір сценаріїв і пілотних проектів та послуг, збалансованих щодо методів роботи в цифровому контексті.

Варто відзначити ефективну співпрацю ЄС та ЮНЕСКО в розробці та реалізації міжнародної політики у сфері культури, культуротворчого процесу, зокрема у проекті спеціальної конференції «Душа Європи» (Soul of Europe) [153], що було оголошено на Першій Берлінській конференції ЄС 2004 р., яка спонукала створити групу ініціаторів конференції «Душа Європи» для інтенсивнішого використання європейської культури на благо європейського співтовариства, до кола яких увійшли провідні громадські діячі, відомі політики, зокрема члени Європейського Парламенту, відомі культурні особистості та вчені. Тоді ж були поставлені завдання пошуків засад європейської ідентичності в галузі економіки та культури .

Було визнано, що Європа може досягти успіху тільки в тому випадку, якщо буде сформульована і досягнута більш висока мета, ніж економічне

процвітання, яка буде ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях та ідеалах для того, щоб стати справжнім співтовариством європейців, використовувати свій культурний потенціал, культурні надбання для того, щоб проявити свої сильні сторони та сприяти успішному внутрішньому розвитку [150].

У 2005 р. в Нідерландах відбулася перша конференція на тему «Душа Європи». На кінець серпня 2017 р. була запланована восьма конференція, що мала відбутися в Україні, в Києві. Досі конференції проходили кожні два роки в різних містах Європи: 2007 р. – в Будапешті (Угорщина), 2008 – у Празі (Чехія), 2010 – в Гданську (Польща), 2014 – у Варні (Болгарія), 2015 – у Симерії (Румунія) і в 2016 – в Лахті (Фінляндія). У серпні 2017 р. конференція проходила в Києві, на ній розглядалися питання соціокультурної інтеграції України в Європу, взаєморозуміння людей різних культур [153].

На другій Берлінській конференції ЄС 2006 р. було розглянуто потенціал культури та можливості ефективного використання її сильних сторін в різних аспектах:

європейської ідеї (засади і цінності, на яких сформувалася і на основі яких розвивається Європа; кінцева мета, до якої вона прагне; ступінь важливості Європи для нас; шлях розвитку європейського співтовариства);

внутрішнього порядку: («цивілізація» Європи постала в процесі утвердження принципів демократії, верховенства закону і мирного співіснування європейців);

зовнішньої політики, за допомогою якої Європа репрезентує себе світові (конкретний внесок, який може бути репрезентований на основі європейського культурного досвіду і компетенції Європи);

структурної та фінансової політики (використання культурного потенціалу Європи в політиці на благо європейських регіонів).

Тому особливо важливим пунктом Берлінської конференції 2006 р. стало рішення членів ЄК почати діалог про культурні складові в межах

конкретних напрямів політики та об'єднання рівноправних партнерів, залучити до співпраці чотири типи партнерів:

- організації, спрямовані на прискорення розвитку Європи та забезпечення підтримки з боку європейських громадян;
- організації, метою яких є розвиток і підвищення статусу культурних досягнень Європи;
- державні структури, що працюють на благо Європи та її культури, маючи для цього національні або міжнародні повноваження;
- приватні організації і структури, прихильні до європейської ідеї в рамках різних видів діяльності.

Європейський Союз звернувся до держав континенту із закликом підтримати «Берлінський процес», що активізується. Було запропоновано головам парламентів, міністрам у справах Європи і з питань культури, головам комітетів у європейських справах і культурі національних парламентів «раз на два роки надавати звіти про стан Ініціативи «Душа Європи», в яких пропонуються орієнтири і пропозиції в галузі їхньої діяльності, висвітлюється обмін ідеями щодо подальшого розвитку, передбачається кожні два роки організовувати моніторинг розвитку культурних складових у політичних стратегіях» [27].

Паралельно в 2005 р. в ООН зароджується глобальний міжнародний проект «Світова цифрова бібліотека» (World Digital Library). Представлення цифрових копій, виданих різними видавництвами в Інтернет-ресурсах, супроводжувалося підписанням спеціальних угод про оцифрування між різними провідними бібліотеками світу з Google з безумовним дотриманням авторських прав.

У 2007 р. ЄС прийняв Сьому рамкову програму щодо науково-дослідного, технологічного розвитку й демонстраційної діяльності (2007–2013 рр.). Ця програма стала наступним кроком на шляху створення єдиного європейського наукового простору.

У результаті виконання цих угод у березні 2010 р. ЄС схвалює нову, восьму, європейську стратегію економічного розвитку на найближчі 10 років

– «Європа 2020: стратегія розумного, стійкого й всеосяжного зростання» [110], з метою досягнення високих темпів інтелектуального, стійкого та всебічного зростання економіки, що повинно забезпечити Європі провідне становище в конкурентній боротьбі на міжнародному ринку. Крім того, нова стратегія розвитку ЄС до 2020 р. містить цільову ініціативу («Інноваційний союз»), доповнену іншими, пов'язаними з інноваційним розвитком, ініціативами, такими як Digital Agenda (Цифровий порядок денний – завдання розвитку цифрових технологій), проект з визначення пріоритетів у інформаційних і комунікаційних технологіях з метою сприяння інноваціям, конкурентоспроможності та зростанню цифрової економіки), An Industrial Policy for the Globalization Era (промислова політика в епоху глобалізації) і An Agenda for New Skills and Jobs (завдання формування нових навичок і створення нових професій) [317].

Вирішувалися й окремі питання розвитку та узгодження технології цифрового ресурсу, зокрема пов'язані зі стандартами опису та обміну інформацією. Європейська комісія з питань мереж зв'язку, контенту і технологій (Directorate General for Communications Networks, Content & Technology – DG CONNECT) визначила основні пріоритети та рекомендації в галузі оцифрування.

Головною метою стало оцифрування та збереження культурної пам'яті Європи. Остання включає в себе твори друку (книги, журнали і газети), фотографії, музейні предмети, архівні документи, аудіовізуальні матеріали, пам'ятники і археологічні об'єкти (далі «культурний матеріал»). Серед завдань Європеани є розширення доступу та використання культурного матеріалу як соціального надбання. У «Європі 2020» наголошувалося на тому, що державне фінансування має забезпечити рівний доступ до культурного матеріалу. Слід сприяти використанню загальних стандартів та постійних ідентифікаторів з оцифрування, визначених Європеаною у співпраці з культурними установами з метою забезпечення взаємодії на європейському рівні.

У рекомендаціях пропонувалося розробити національні стратегії вирішення проблем фінансового, організаційного і технічного характеру, а іноді також стратегії стосовно поновлення законодавчих положень у галузях створення інтегрованого культурного ресурсу, довгострокового зберігання цифрових матеріалів, забезпечення можливості багаторазового копіювання та міграції цифрових культурних матеріалів державними установами з метою збереження в повній відповідності до європейського та міжнародного законодавства в галузі прав інтелектуальної власності. Також увага акцентувалася на впровадженні необхідних заходів для передавання на зберігання матеріалів, створених у цифровому форматі, з тим, щоб гарантувати їх довготривале збереження, тощо.

Необхідно згадати і європейський проект ATHENA, ініційований партнерами проекту MINERVA, що реалізований в рамках програми eContentplus. Проект ATHENA охоплює 20 країн-членів ЄС + 3 оглядачі з країн, які не входять в Європейський Союз, більше 100 музеїв та інших закладів культури та 20 європейських мов. Цей проект координувався Міністерством культурної спадщини Італії. Цілі проекту ATHENA:

- посилювати, підтримувати і стимулювати участь в Європейській цифровій бібліотеці Europeana тих музеїв та інших організацій і установ, що зберігають культурну спадщину, які ще не повністю залучені в цю діяльність;

- розробити набір інструментів, рекомендацій і методичних матеріалів з питань багатомовності та семантики, метаданих і тезаурусів, структур даних і прав на інтелектуальну власність, які можуть бути використані музеями як для власної діяльності з оцифрування, так і для інтеграції музейних колекцій в Європейську цифрову бібліотеку Europeana;

- ідентифікувати цифрові та інформаційні ресурси європейських музеїв;

- сприяти інтеграції інформаційних ресурсів різних секторів культурної спадщини, співпрацюючи з іншими проектами, що безпосередньо

займаються бібліотеками та архівами з метою включення різноманітного контенту в Європейську цифрову бібліотеку Europeana

– розробити технічну інфраструктуру, яка забезпечить семантичну сумісність з Європейською цифровою бібліотекою Europeana.

Кінцевою метою проекту ATHENA є об'єднання всіх зацікавлених сторін і власників інформаційних ресурсів Європи, оцінка та інтеграція стандартів та інструментів, необхідних для збагачення і розширення контенту Europeana, а як результат – надання користувачеві доступу до багатой і різноманітної культурної спадщини всієї Європи [81].

Не можна переоцінити і внесок проекту ATHENA у довідкове видання «Оцифровка: ландшафт стандартів для європейських музеїв, архівів, бібліотек» (http://www.minervaplus.ru/publish/standards_landscape.pdf), підготовлене робочою групою і видане в 2009 р. Текст цього видання є частиною звіту робочої групи ATHENA і створений на базі аналізу інформаційних ресурсів, надісланих до Europeana, користуючись сервісами, розробленими в проекті ATHENA.

У брошурі наводяться визначення основних понять, що пов'язані із стандартами, а потім за певною схемою описуються міжнародні стандарти метаданих, формати представлення мультимедіа інформації, протоколи передачі інформації, стандарти кодування символів, що використовуються в закладах культури, архівах, бібліотеках, музеях, які надають для Європеани свої ресурси [141].

ATHENA тісно взаємодіяла з іншими проектами, зокрема Європейською мережею цифрових бібліотек і MICHAEL, орієнтованими на розробку і розвиток контенту Europeana.

Асоціація MICHAEL дозволяє знайти та дослідити цифрові колекції з музеїв, архівів, бібліотек та інших закладів культури з усієї Європи будь-якого характеру. Якщо ви цікавитесь мистецтвом або археологією, історією свого роду або плануванням свят, римлянами чи сучасною історією, MICHAEL може показати вам, що є в наявності на її порталі (<http://www.michael-culture.org/>) [140].

Іншим важливим проектом європейських досліджень є DC-NET – Digital Cultural Heritage NETwork – це проект ERA-NET (European Research Area Network), що фінансується Європейською Комісією в рамках програми E-Infrastructure - Capacities FP7. DC-NET - Digital Cultural Heritage NETwork - це проект ERA-NET (European Research Area Network).

Основна мета DC-NET полягає в розробці та зміцненні координації державних дослідницьких програм серед європейських країн в секторі цифрової культурної спадщини. У ньому, схваливши попередньо спільний план заходів, брали участь міністерства культури різних країн, проводячи семінари, наради та президентські конференції, присвячені контактам цифрової культурної спадщини з технологічними дослідженнями і постачальниками електронної інфраструктури в Європі. Проект також спрямований на створення ЄЦБ. Він розпочався 1 грудня 2009 р. і закінчився 31 березня 2012 р. На заключній конференції у березні 2012 р. «Діяльність Європейської комісії з електронних інфраструктур: поточний стан та бачення обрію 2020» було зроблено підсумкові доповіді, що розкривали доробок проекту, та рекомендації, зокрема щодо можливостей для культурного сектору використовувати результати проекту, зокрема напрацьовані цифрові права та цифрову культуру.

Сьогодні ЄК реалізує ідею єдиного цифрового ринку, констатує, що «Інтернет та цифрові технології перетворюють наш світ. Але існуючі бар'єри в Інтернеті означають, що громадяни втрачають інформацію про товари та послуги, інтернет-компанії та компанії, що починають свою діяльність, мають обмежені перспективи, а підприємства та уряди не можуть повністю користуватися цифровими інструментами. Настав час зробити єдиний європейський ринок, придатний для цифрової епохи, – знищити регулюючі стіни та перейти від 28 національних ринків до одного» [109].

Варто також підкреслити, що з 2016 р. на перший план формування інтегрованого контенту вийшли питання якості цифрових ресурсів перед кількісними показниками [148].

Дедалі більше країн бере участь у здійсненні всеосяжних цифрових проєктів, і тому надзвичайного значення набувають ініціативи в напрямі стратегій довгострокового зберігання, створення необхідної цифрової інфраструктури, розробки стандартів і протоколів передавання даних, вироблення необхідних правових механізмів для збирання цифрових матеріалів у галузі культурної спадщини.

У межах реалізації міжнародних проєктів створення інтегрованих електронних ресурсів історико-культурної спадщини правові питання виявилися найбільш актуальними, в тому числі в напрямі взаємоузгодження правових підходів до проблем оцифрування у різних країнах.

Значну роботу в галузі удосконалення права інтелектуальної власності на контент в цифрову епоху, крім ЮНЕСКО, виконала Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ (IFLA) (International Federation of Library Associations and Institutions, IFLA) та Асоціація європейських дослідницьких (наукових бібліотек (LIBER)), які взяли участь у розробці Гаазької декларації стосовно відкриття знань в цифрову епоху та «дорожньої карти». LIBER проводить моніторинг та спостерігає за ходом підготовки підписів до Декларації та реалізацією «дорожньої карти». Декларація присвячена політиці формування етичної дослідницької практики, законодавчої реформи в галузі авторського права та інтелектуальної власності та розробці політики та інфраструктури відкритого доступу до знань, що містяться в цифровому контенті. У ній вказується, що закони про інтелектуальну власність, яка виникла в доцифровий період та в період виникнення Інтернету, обмежують можливості використання наукових методів інтелектуального аналізу цифрового контенту (для комп'ютерного аналізу контенту в усіх форматах). Ці фактори також створюють нерівність у доступі до відкритих знань в епоху цифрових технологій. Комп'ютерний аналіз контенту в усіх форматах, тобто інтелектуальний аналіз контенту, забезпечує доступ до невідкритих загальнодоступних знань та надає відомості щодо усіх важливих аспектів економічного, соціального та культурного життя [116].

Важливим є діяльність спеціальної комісії ІФЛА в галузі авторського права. Оскільки авторське право зачіпає інтереси бібліотек та користувачів, у 2000 р. керівництво ІФЛА оголосило «Позицію ІФЛА щодо авторського права в цифровому середовищі» (The IFLA Position on Copyright in the Digital Environment), в якій відстоюється ідея балансу між авторським правом та правом доступу користувача до інформації щодо контенту цифрового ресурсу з дослідницькою та культурною метою. Ідея балансу мала б реалізуватися як у законі, так і в авторському праві [156].

Після прийняття в 2011 р. Меморандуму ЄС «Основні принципи, що стосуються оцифрування і доступу до творів поза комерційним використанням», 14 країн ЄС вже передбачили у власному законодавстві механізми для полегшення оцифрування і онлайн-доступу до робіт, які знаходяться поза комерцією (для науки і освіти) Меморандуму ЄС «Основні принципи, що стосуються оцифрування і доступу до творів поза комерційним використанням» (Memorandum of Understanding «Key Principles on the Digitisation and making») [136].

Більшість країн ЄС мають чіткі положення в своєму національному законодавстві з авторського права або в архівних законах, що дозволяє державними установами здійснювати копіювально-розмножувальні роботи цифрового культурного матеріалу з метою його збереження. Крім того, європейськими країнами (наприклад, Великобританією) на державному рівні прийняті законодавчі акти, що зобов'язують видавців постачати до національних культурних установ обов'язкові примірники цифрових культурних матеріалів (digital-born cultural materials) разом із копією комп'ютерної програми або будь-якою інформацією, необхідною для доступу до цифрового ресурсу.

Важливим кроком на шляху до вирішення правових проблем стала Директива ЄС 2012 р. щодо оцифрування документів *невизначеного походження (orphan works)*, яка визначає загальні правила переведення в цифрову форму і онлайн-відображення таких документів. Документами невизначеного походження є книги, газетні і журнальні статті та фільми, які

до цього часу захищені авторським правом, але чий автори або інші правовласники невідомі або недоступні для отримання дозволу стосовно авторських прав. Отож ресурси не можуть вважатися суспільним надбанням без цієї Директиви [147].

Для організації доступу до цифрових ресурсів важливими також є політика відкритого доступу (Open Access policy), визнання документів, які мають статус суспільного надбання, та розповсюдження документів на основі правових ліцензій Creative Commons, які надають величезні переваги як користувачам наукового доробку, так і авторам наукових публікацій.

Використання принципів ліцензій Creative Commons (CC) «Творча Громада» у вигляді наочних іконографічних зображень дає змогу повідомити про умови доступу до відповідних документів (об'єктів авторського права). Модель ліцензій Creative Commons була покладена в основу узгодження правових умов постачання даних до інтегрованого ресурсу Європеани, що спирається на політику відкритого доступу [87].

Для забезпечення коректного використання цифрових об'єктів практично всіма країнами, які працюють над національними проектами оцифрування та беруть участь у міжнародних цифрових ініціативах як обов'язковий елемент в базах даних цифрового історико-культурного надбання, була введена інформація щодо правового статусу цифрового ресурсу [169].

У ході реалізації масштабних проектів з оцифрування практично у всіх країнах виникли проблеми в організації загального безкоштовного доступу до оцифрованих матеріалів (public domain status). У напрямі роз'яснення важливості відкритого доступу до історико-культурної спадщини та можливості повторного використання цифрового контенту керівними органами національних програм оцифрування було проведено низку заходів і навчальних семінарів, на державному рівні прийняті відповідні постанови щодо правового статусу цифрових об'єктів національного культурного надбання, призначених для безкоштовного використання для науки та навчання. Було відмічено, що деякі установи культурної спадщини, особливо

музеї та архіви, все ще не наважуються на вільне розповсюдження цифрових копій матеріалів із власних фондів. Рекомендації Європейської Комісії також спрямовані на безперешкодну зручність використання оцифрованого матеріалу суспільного надбання шляхом вживання заходів щодо обмеження використання інтрузивних водяних знаків або інших зорових захисних заходів, які знижують їх зручність і простоту використання.

У звіті ЄК за 2012–2015 рр. «Культурна спадщина: оцифрування, онлайнний доступ та цифрове збереження (2013–2015)» (“Cultural Heritage: Digitisation, Online Accessibility and Digital Preservation”) [96] відзначається, що більшість європейських бібліотек та архівних установ, крім здійснення програм оцифрування і цифрового збереження надають також безкоштовний онлайнний доступ до цифрових об’єктів суспільного надбання.

У більшості випадків опис ресурсів та матеріали зниженої роздільної здатності надаються безкоштовно, оригінальні майстер-копії високої якості і послуги з повторного використання цифрових ресурсів є платними. У п’яти країнах ЄС (Австрія, Чехія, Іспанія, Польща, Словаччина) умовою отримання державного фінансування на проекти оцифрування фондів є надання культурними установами вільного доступу до цифрових об’єктів через портал Європеани, для чого проведена робота з узгодження використання стандартизованого формату метаданих і контрольованих словників, міжнародних цифрових ідентифікаторів.

Європейські країни надають широкий спектр довгострокових стратегій збереження або схем (у виняткових випадках) із створенням спеціалізованого органу, що керує процесом оцифрування (Німеччина, Швеція). Дедалі більше країн повідомляють про вироблення чітких положень щодо збереження культурних цифрових матеріалів або конкретних механізмів для довгострокового збереження матеріалів цифрового походження. Прогрес також помічений в області збереження веб-контенту. Більшість країн Європи мають довгострокові стратегії із збереження, які розробляються на національному, регіональному рівнях або на рівні установ, деякі з них вже розробили оперативні плани щодо реалізації цих стратегій.

За останні 10 років у напрямі оцифрування історико-культурних фондів бібліотек, архівів та музеїв у європейських країнах досягнутий значний прогрес. Це стосується таких напрямів, як планування оцифрування і координації, доступності та повторного використання, привнесення захищеного авторським правом контенту в Інтернет або довгострокового збереження цифрової культурної спадщини. Незважаючи на прогрес, загальна картина оцифрування культурної спадщини Європи залишається фрагментарною і неоднорідною, залежить від ініціатив або фінансування установ культури, міжвідомчою неузгодженістю.

Єдиним узгодженим щодо критеріїв історико-культурної спадщини є хронологічний – рішення про оцифрування документів до 1700 р. для всіх країн є безумовним сталим критерієм. Однак і це завдання в глобальних масштабах не може бути швидко використаним.

Незважаючи на прогрес в деяких областях (наприклад, положення щодо запобігання надмірного маркування водяними знаками власності або візуальних заходів захисту) бар'єри все ще існують для загальнодоступних матеріалів в Інтернеті. Водяні знаки, низька якість метаданих або роздільної здатності чи нормативні обмеження (наприклад, закони в галузі охорони культурної спадщини) до цього часу стоять на шляху більш широкого, а також повторного використання цих матеріалів.

Значний прогрес був досягнутий у сприянні онлайн-доступності захищених авторськими правами матеріалів. Однак тут зберігаються широкі варіації в національних юридичних механізмах, які перешкоджають механізмам багаторазового копіювання міграції (перереформатування) і довгострокового збереження цифрового культурного матеріалу.

Варто відзначити ефективну співпрацю ЮНЕСКО і ЄС у розробці та реалізації міжнародної політики у сфері культури, культуротворчого процесу, зокрема у проекті «Душа Європи», який став першим кроком у напрямі якісно нового розвитку Євросоюзу, спрямованим на проведення дворічних конференцій з питань інтеграційних процесів культури.

3.2. Європейська цифрова бібліотека (Європеана, Europeana) («Електронна Александрійська бібліотека») та Європейська бібліотека (TEL): етапи та стратегії розвитку (2000–2020)

Проект *Європейської цифрової бібліотеки, відомий під назвою «Європеана» (Europeana)*, розвивався непростим шляхом як найбільш потужний та успішний міжнародний цифровий історико-культурний проект – європейська електронна цифрова бібліотека, загальноєвропейський портал для доступу до культурного надбання у цифровому вигляді із фондів бібліотек (не лише національних), а також архівів та музеїв Європи [108], що існує під егідою Європейської комісії ЄС [109].

Створення Європеани пройшло декілька етапів, що супроводжувалися розвитком організаційних зусиль, формуванням стратегії ЄС щодо її створення, відпрацюванням єдиних концептуальних та технологічних засад як інтегрованого електронного європейського простору культурної спадщини, що зберігається в бібліотеках, архівах, музеях, інших установах культури європейських країн. Цей проект розвивається в рамках загальної стратегії інноваційного економічного та соціального розвитку ЄС та фінансується до значної міри ЄК, але має свою специфіку та соціальну спрямованість, принципи стратегії, пріоритетні напрями розвитку Європеани її складники, напрями та шляхи подолання проблем, що виникають.

Ідейні концепції створення цифрового ресурсу бібліотек, архівів та музеїв як нової парадигми європейського простору виникли в міру розвитку цифрових технологій, які відкрили для цих установ нові можливості в різних сферах діяльності: збереженості фондів, розширення доступу до надбання європейських держав, популяризації змісту бібліотечних фондів для освіти та науки, управління ресурсами та створення нових умов для обслуговування користувачів тощо.

Ідея представлення загальноєвропейської культурної спадщини як *фактора європейської ідентичності у вигляді цифрових ресурсів у мережі*

Інтернет на принципово новому рівні інтеграції культури розширює можливості доступу до наукового та культурного надбання людства. Вона надає можливості реконструкції його культурного розвитку з подальшою перспективою в світових масштабах, що не може не приваблювати наукову, освітню та культурну складову цивілізованого суспільства. Сутність концепції та досвід створення інтегрованого ресурсу, його етапи актуалізовані й для України, яка втягується в цей процес і будує власний національний ресурс.

Упродовж майже 10 років розвиваються методологічні засади формування *нової цифрової культури, що базується на електронних технологіях і виходить за межі національного простору окремих держав*. Початок процесу оцифрування припадає на кінець 90-х років XX ст. – початок XXI ст., і відзначений у статтях науковців, які досліджували цей феномен. Але реальний процес створення європейського цифрового ресурсу починається на початку XXI ст. і пов'язаний з розробкою ЄС стратегії науково-технічного розвитку Європи на 10 років – з 2000 до 2010 р., що було розглянуто на засіданні Європейської Комісії в 2000 р. в Лісабоні. Цей процес реалізовується в напрямі створення загальноєвропейського наукового та культурного простору. Лундські принципи та план дій координації національних програм представлення культурної та наукової інформації у цифровому вигляді для створення єдиної платформи доступу до цифрових ресурсів відбувалася через вказані у параграфі 3.1. рамкові програми FP6 (IST) MINERVA 2003 – 2005, MINERVA PLUS 2004 – 2005. Було створено Групу національних представників проекту в ЄС [183]. Динамічний план дій щодо Європеани був прийнятий ЄС 14 листопада 2005 р. та передбачав такі завдання:

забезпечення стратегічного лідерства в умовах стрімких технологічних та економічних змін;

посилення співтовариства, координації та встановлення тісних зв'язків між ініціативами оцифрування матеріалів в країнах ЄС, мережевими співтовариствами та проектами;

уникнення фрагментарності та дублювання діяльності з оцифрування;
оцінювання адекватних моделей фінансування та офіційної політики
щодо збереження ресурсів;

підтримку мовної різноманітності під час створення цифрового
контенту, покращення доступу до європейських ресурсів з культури.

Були визначені 4 галузі дії: користувачі та контент; технології
оцифрування; сталість контенту; збереження цифрових ресурсів.

Зверталася увага на необхідність вивчення потреб користувачів,
прийняття стандартів якості ресурсів та послуг, використання в електронній
освіті, регулювання балансу інтересів інтелектуальної власності та прав
користувачів, залучення користувачів спільного використання та створення
контенту та забезпечення загального доступу до ресурсу, партнерство бізнесу
та публічного сектору.

Отже, Лісабонська стратегія розвитку ЄС поставила завдання –
побудувати до 2010 р. конкурентоспроможну динамічну економіку (зокрема
в умовах випередження економічного розвитку США та Японії), засновану
на знаннях, досягнення рекордних темпів економічного зростання,
максимального наближення до повної зайнятості та соціальної
справедливості.

Однак уже в 2005 р. Рада Європи розглянула результати Лісабонської
стратегії за 5 років і констатувала невиконання наміченого, причиною чого
була недооцінка значущості соціальних проблем, які є надзвичайно вагомими
і лише їх вирішення уможливить досягнення економічних цілей.

В оновленій Лісабонській стратегії до 2020 р. основний наголос було
зроблено на розвиток знання як фактору підвищення конкурентноздатності
ЄС, на інновації та оптимізацію людського капіталу, значна увага
приділяється соціальному аспекту програм та розвитку науки й інноваційної
культури [93]. На вирішення цієї проблеми була спрямована спеціальна,
Сьома рамкова програма ЄС [61]. На цій конференції актуалізувалися й
соціальні аспекти програми [325, с. 2–3; 276].

Аналіз невиконання першої Лісабонської стратегії за 5 років (2000–2005) до значної міри визначив розвиток нової ініціативи: з 2006 р. розвивається нова ініціатива ЄС: «Цифрові бібліотеки i2010» («i2010 Digital Librares»), розроблені рекомендації з оцифрування та он-лайн доступу до інформації з культури та збереження цифрової спадщини.

На базі Групи національних представників створюється офіційна Експертна група (березень 2007 р.), реалізується проект MINERVA EC (Ministerial Network for Valorising Activities in digitization (2006 – 2008) – тематична мережа у сфері інформації в галузі культури, науки та освіти. В рамках програми eContent Plus здійснюється підтримка Європейської цифрової бібліотеки, проводиться координація діяльності країн, моніторинг нових розробок та тенденцій, підтримка стандартів, розповсюдження досвіду, навчання, здійснюється експертна підтримка, аналізуються дані тощо. На базі моніторингу всіх питань почалась публікація щорічних звітів, де здійснюється всебічний аналіз змістовної, технологічної, кадрової, матеріально-фінансової діяльності різних країн, установ та організацій.

Починається стрімкий розвиток ідейного базису міжнародного цифрового проекту та значне збільшення фінансування після засідання в травні 2005 р. канцлера Німеччини Г. Шредера, прем'єр-міністра Італії С. Берлусконі, президента Польщі О. Квасневського та прем'єр-міністра Іспанії Хосе Луїса Родригеса Сапатеро, які обговорювали перспективу створення єдиного ресурсу, що об'єднав би європейські бібліотеки. Ідея була підтримана Єврокомісією, Європарламентом та урядами європейських країн [276].

24 серпня 2006 р. Європейська комісія прийняла рекомендації з оцифрування та онлайн-доступності культурних матеріалів та цифрового контенту. Комісія закликала уряди країн-членів ЄС розробити систему дій, які б у даній сфері, починаючи з авторських прав до встановлення ліній з оцифрування, сприяли збереженню оцифрованого контенту системним способом.

Для формалізації співробітництва між бібліотеками, архівами, музеями країн ЄС у листопаді 2008 р. створений Фонд Європейської цифрової бібліотеки, який вирішує організаційні питання. В останній доповіді «Про ініціативу i2010: на шляху до Європейської цифрової бібліотеки» в липні 2007 р. Європарламент підкреслив надзвичайну важливість реалізації цього проекту для майбутнього Європи та закликав країни-члени ЄС розробити та прийняти плани оцифрування культурного контенту на національному та регіональному рівнях, щоб скоординувати зусилля та запобігти їх дублюванню [277].

Наступний крок – схвалена стратегія ЄС в 2010 р. «Європа 2020: стратегія розумного, стійкого та всеосяжного зростання», де передбачалося зростання економіки, в тому числі завдання розвитку цифрових технологій. Дослідники (передусім Л. Федулова та Г. Андрощук) розглядали цю діяльність ЄС відповідно до семи рамкових угод і наголосили, що в 2007 р. ЄС прийняв Сьому рамкову програму щодо науково-дослідного, технологічного розвитку й демонстраційної діяльності (2007–2013 рр.), що стала наступним кроком на шляху до створення єдиного європейського наукового простору [317].

Важливу інформацію щодо стратегій та досвіду оцифрування історико-культурної спадщини бібліотек можна отримати за матеріалами порталу Європейської комісії з питань мереж зв'язку, контенту і технологій (Directorate General for Communications Networks, Content & Technology – DG CONNECT) [99]. Європейською комісією визначено, що інтернет-доступність цифрової культури Європи є важливим пріоритетом і вимагає організації правильних умов оцифрування, он-лайнного доступу та збереження культурного змісту. У цьому напрямі вироблені Рекомендації Комісії від 27 жовтня 2011 р. з оцифрування, он-лайнного доступу до культурних цінностей і збереження цифрової спадщини в рамках європейської стратегії до 2020 р. [94]. Рекомендації визначили основні стратегічні напрями діяльності для культурних установ (бібліотек, архівів, музеїв) держав-членів ЄС у галузі оцифрування. Оцифрування та збереження

культурної пам'яті Європи, яка включає в себе твори друку (книги, журнали і газети), фотографії, музейні предмети, архівні документи, аудіовізуальні матеріали, пам'ятники і археологічні об'єкти (далі «культурний матеріал»), є *одними з ключових пріоритетів Європи до 2020 р.*

Стратегія ЄС з оцифрування і збереження ґрунтується на результатах роботи, виконаної в межах ініціативи Європейської цифрової бібліотеки, яка включає, у першу чергу, розвиток Європеани як цифрового ресурсу бібліотек, архівів та музеїв Європи.

Необхідно заохочувати оцифрування матеріалів бібліотек, архівів і музеїв для того, щоб гарантувати, що Європа зможе зберегти своє місце в якості провідного міжнародного гравця в галузі культури і творчого контенту і зможе використовувати багатство європейського культурного матеріалу якнайкраще. Європа має вжити заходів, щоб скористатися перевагами цифрових технологій і цифрового збереження. Якщо держави-члени не будуть нарощувати інвестиції в цій області, існує ризик того, що культурні та економічні вигоди від цифрового зсуву будуть реалізовані на інших континентах, а не в Європі.

Онлайнний доступ до культурних матеріалів дозволить громадянам всієї Європи отримати доступ і використовувати його для відпочинку, навчання або роботи. Це дасть Європі різноманітну і багатомовну презентацію спадщини в Інтернеті. Оцифрування своїх активів допоможе культурним установам Європи продовжувати виконувати свою місію надання доступу та збереження спадщини в цифровому середовищі.

Оцифрування та забезпечення більш широкого доступу до культурних ресурсів надає величезні економічні можливості і є необхідною умовою для подальшого розвитку європейських культурних і творчих можливостей і промислової присутності в цій області.

Оцифрування є важливим засобом для забезпечення більш широкого доступу і використання культурного матеріалу. Узгоджені дії держав-членів ЄС у галузі оцифрування їх культурної спадщини створить належні умови для відбору матеріалів і дозволить уникнути дублювання роботи.

Лише частина матеріалів, що містяться у фондах АБМ, може надаватись у вільному доступі, є «суспільним надбанням» і знаходиться під захистом прав інтелектуальної власності. Оскільки права інтелектуальної власності є ключовим інструментом для стимулювання творчості, культурні матеріали в Європі повинні бути оцифровані, доступні і збережені у повній відповідності з авторським і суміжними правами.

Для забезпечення широкого доступу і використання контенту, що є суспільним надбанням, необхідно забезпечити, щоб зміст оцифрованих матеріалів був у вільному доступі. Слід уникати використання нав'язливих водяних знаків або інших візуальних заходів захисту на цифрових копіях матеріалів в якості знака власності або походження.

Варто заохочувати заходи з розвитку європейської цифрової бібліотеки Європеана. Державам-членам ЄС слід сприяти постачанню до Європеани всіх матеріалів, оцифрованих за державне фінансування, що має забезпечити рівне представлення матеріалів культурних установ. Необхідно створювати або зміцнювати національних агрегаторів для постачання контенту до Європеани, а також сприяти транскордонним агрегаторам у певних областях або темах, які можуть привести до економії масштабу. Слід сприяти використанню загальних стандартів та постійних ідентифікаторів з оцифрування, визначених Європеаною у співпраці з культурними установами з метою забезпечення взаємодії на європейському рівні.

Необхідно постійно управляти і підтримувати цифровий матеріал в актуальному стані, в іншому випадку створені файли можуть бути недоступні, коли апаратні засоби і програмне забезпечення, що використовується для їх зберігання, стає застарілим, матеріал може бути втрачений, коли пристрої зберігання пошкоджуються з плином часу. Тому розробка ефективних засобів збереження цифрових матеріалів має далекосяжні наслідки, що виходять за рамки культурних установ. Питання збереження цифрових матеріалів актуальні для будь-якої приватної або громадської організації, що зберігає цифрові матеріали. Завдання цифрового збереження вимагає вирішення проблем фінансового, організаційного і

технічного характеру, а іноді також поновлення законодавчих положень. Необхідно виробити національні стратегії довгострокового зберігання цифрових матеріалів, оновити законодавство з тим, щоб забезпечити можливість багаторазового копіювання та міграції цифрових культурних матеріалів державними установами з метою збереження, в повній відповідності до європейського та міжнародного законодавства в галузі прав інтелектуальної власності, вжити необхідних заходів для передання на зберігання матеріалів, створених у цифровому форматі, з тим, щоб гарантувати їх довготривале збереження.

Отже, рекомендаціями було визначено, що основними стратегічними напрямками у галузі оцифрування для держав-членів ЄС є *необхідність вироблення на державному рівні програм організації та фінансування оцифрування, вирішення правових та технологічних проблем оцифрування матеріалів суспільного надбання та захищених авторським правом, формування цифрових ресурсів Європеани, організація правового та фінансового забезпечення довготривалого цифрового збереження*.

Для забезпечення виконання Рекомендацій у 2011 р. при Європейській комісії з питань мереж зв'язку, контенту і технологій було створено Групу експертів держав-членів ЄС з оцифрування і збереження цифрового контенту (MSEG – Member States expert group on digitisation & digital preservation). Групою протягом 2012–2016 рр. було проведено низку семінарів та підготовлено підсумкові звіти.

До кола обов'язків Групи було віднесено:

- спостереження за прогресом у здійсненні Рекомендації Комісії від жовтня 2011 р. з оцифрування і збереження цифрового контенту;
- обмін інформацією та передовим досвідом з політики і стратегій держав-членів ЄС з оцифрування і онлайнової доступності культурних цінностей і збереження цифрової спадщини;
- надання допомоги Комісії у спостереженні за новаторським повторним використанням культурних цифрових ресурсів для культурної і творчої індустрії [135].

У зв'язку з тим, що Європеана, або, як її називають, – сучасна «Електронна Александрійська бібліотека», була визначена як головна європейська цифрова бібліотека та загальноєвропейський інтегратор цифрових культурних матеріалів, визначає також стратегію її розбудови та основні напрями діяльності з оцифрування історико-культурних матеріалів в Європі.

Командою Європеани було розроблено Стратегію на 2015–2020 рр. під загальним гаслом «Ми трансформуємо світ через культуру» [108].

Основним завданням Європеани є сприяння цілям ЄС у реалізації концепту «єдності в різноманітті», а саме в напрямі збільшення почуття єдиної європейської ідентичності через культурну спадщину; використання спільної європейської культурної спадщини для роботи, навчання або відпочинку; підвищення якості і зручності використання цифрової культурної спадщини [150, с. 1–6].

Стратегія Європеани 2020 визначила три пріоритетні напрями розвитку, спрямовані на досягнення позитивних змін у Європі і всьому світі за рахунок надання широкого доступу до цифрових культурних матеріалів:

- 1) полегшення обміну високоякісним цифровим контентом для установ культурної спадщини;
- 2) співпраця з партнерами для залучення цільових ринків і аудиторій;
- 3) розгортання компаній популяризації веб-порталу Європеани.

Для вирішення цих завдань команда Європеани керується трьома робочими принципами зручність, взаємодія, надійність (*usable, mutual, reliable*).

Зручність передбачає, що культура є каталізатором соціально-економічних перетворень, але це можливо тільки за умови, що культурні матеріали легко використовувати і вони легкодоступні для людей, що їх легко створювати і ділитися з іншими.

Взаємодія передбачає спільне партнерство всіх причетних організацій – від закладів культури до розробників комерційного програмного забезпечення, тим самим творча співпраця і спільна робота з метою

досягнення загальних цілей і взаємної вигоди, стимулювання інновацій і нових методів роботи може забезпечити більше, ніж просту суму окремих частин.

Надійність передбачає представлення цифрових культурних матеріалів організаціями, які захистили і зберегли європейську спадщину протягом сотень років, організували, структурували і надавали доступ до неї з великою ретельністю і точністю, тим самим гарантуючи надійність і достовірність цифрового контенту.

У цьому контексті головним стратегічним пріоритетом для Європеани залишається поліпшення якості даних. Для цього необхідно розвинути інфраструктуру, яка дозволить залучати якісніші матеріали на більш відкритих ліцензійних умовах для обслуговування кінцевих користувачів [114].

У найближчі роки передбачається еволюціонування Європеани від концепції порталу до платформи. Різниця цих концептуальних підходів полягає в тому, що портал – це місце, яке відвідують, а платформа надає інструментарій для вторинного використання цифрового контенту для різних бізнес- та творчих проектів.

Платформа буде мати трирівневу структуру:

Ядро (*Core*) – дані, зміст і технології.

Доступ (*Access*) – правила взаємодії, що забезпечують інтерфейси доступу.

Сервіс (*Service*) – інструментарій, пристосований до кожної з трьох груп користувачів: професіонали, користувачі і митці.

Ядро – це рівень системи, де зберігаються культурні цінності і їх метадані з використанням технології з відкритим вихідним кодом для використання. На відміну від інших пошукових систем (таких, як Google, Wikipedia, Flickr) унікальним в Європеані є те, що *метадані, які описують цифрові матеріали, засвідчені надійними галузевими експертами.*

Доступ – це другий рівень системи, який забезпечує правовий довірений доступ до цифрових матеріалів. Багато матеріалів, що їх установи

хочуть зробити доступними, закриті через обмеження авторського права. Європеана намагається знайти рішення цієї проблеми, і це можна зробити найкраще у загальноєвропейському масштабі.

Інтерфейси системи мають забезпечити нові формати співтворчості, творчих лабораторій, обміну знаннями. Отже, за задумом їх створювачів, ресурси Європеани мають стати «інкубатором великих ідей», у першу чергу орієнтованим на професіоналів.

Стратегія розвитку Європеани передбачає, що наступні чотири роки для Європеани будуть часом позитивних дій і руху вперед у бік мобілізації культурного співтовариства всієї Європи, з метою підтримки спільних європейських цінностей. Для європейських культурних установ ці заходи будуть сприяти:

1. Залученню все більш широкої аудиторії користувачів за нижчою ціною і з меншими видатками.

2. Розширенню масштабів залучення освітян, дослідників та митців до високоякісних матеріалів, що допоможе перемістити фокус від пошуку контенту до його освоєння і використання. Це, в свою чергу, буде сприяти створенню нових знань, нових ідей і нових змістів. Користувачі зможуть отримати багату достовірну культурну спадщину з урахуванням їх конкретних потреб.

3. Більш глибокому розумінню різних об'єктів і явищ через поєднання в єдиному середовищі колекцій та віртуальних експозицій спільної європейської культурної спадщини [110].

Основними елементами інтеграції даних до цифрових ресурсів Europeana (в цілому таких елементів нараховується понад 50) є:

object – інтернет-адреса презентаційного зображення цифрового культурного об'єкта;

isShownAt – інтернет-адреса цифрового культурного об'єкта на веб-сайті постачальника даних із зазначенням усього контексту;

isShownBy – безпосередня інтернет-адреса цифрового об'єкта на веб-сайті постачальника даних (прямий URL);

type – фізична природа культурного об'єкта;

provider – установа, що є безпосереднім постачальником даних до проекту Європеана (не обов'язково власник оригіналів культурних об'єктів);

dataProvider – установа, що є власником оригіналів культурних об'єктів і передає дані до Європеани через установу-агрегатора або самостійно;

rights – текст, що містить інформацію щодо інтелектуальної власності або прав доступу та використання цифрового культурного об'єкта. Для позначення правових аспектів використання цифрових ресурсів у проекті Європеана використовуються типові ліцензії Creative Commons [95] або Rights Statements [152].

Проект Європеана підтримує п'ять типів цифрових об'єктів: TEXT, IMAGE, SOUND, VIDEO, 3D. Цей список не співпадає з контрольованим словником типів об'єктів DC, що можуть приймати більш різноманітні значення: book, collection, dataset, image, manuscript, multimedia, sound, software, text тощо. Ця особливість представлення типу цифрового ресурсу також потребує додаткового узгодження.

Важливою методологічною підтримкою галузі оцифрування історико-культурного надбання в Європі стала низка семінарів LIBER-EBLIDA Digitisation Workshop.

LIBER та EBLIDA починаючи з 2007 р. спільно організували семінари з метою обміну інформацією щодо діяльності з оцифрування в європейських національних і наукових бібліотеках. Основними стратегічними цілями семінарів є: визначення і виділення важливих нових розробок і потреб в області оцифрування; створення віртуальної європейської спільноти всіх тих, хто серйозно займається діяльністю з оцифрування; привернення уваги поточних і перспективних джерел фінансування діяльності з оцифрування та стимулювання майбутніх інвестицій в цій галузі [84].

LIBER (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche – Association of European Research Libraries) – Асоціація наукових та національних бібліотек Європи. Заснована в 1971 р. асоціація постійно зростає, включає

понад 400 національних, університетських та інших бібліотек з більш ніж сорока країн Європи. Основним кредо Асоціації є: високоякісні послуги для всіх користувачів бібліотек та інформаційних служб; інтелектуальна свобода та доступ до наукової інформації; співпраця з академічними, місцевими, національними, європейськими і глобальними партнерами; кураторство колекцій і організація ресурсів у найкращому форматі; лідерство, інновації та готовність до змін; причетність, рівність можливостей і реалізація потенціалу[127].

EBLIDA (European Bureau of Library, Information and Documentation Associations) – Європейське бюро бібліотечних, інформаційних та документаційних асоціацій. Основними інтересами Бюро є європейські проблеми інформаційного суспільства, в тому числі авторських прав та ліцензування, культури і освіти, а також безперешкодного доступу до інформації в епоху цифрових технологій, роль архівів і бібліотек у досягненні цієї мети [102].

У 2007 р. в Королівській бібліотеці, Копенгаген, Данія, в семінарі взяли участь 95 учасників з 23-х країн Європи. Звіт семінару зазначив, що «на порядку денному є кроки в напрямі європейської цифрової бібліотеки, постачання інтегрованого доступу до оцифрованих фондів бібліотек, архівів і музеїв усього ЄС». У першу чергу інтегратором цифрових ресурсів бібліотек було визначено Європеану (Europeana) [127].

Другий семінар LIBER-EBLIDA Digitisation Workshop було проведено у 2009 р. [128], третій – у 2011 р. [129].

Підсумки роботи цих семінарів стали важливим внеском у розвиток програм оцифрування в європейських національних і наукових бібліотеках. Найбільш важливими питаннями оцифрування фондів бібліотек було визначено: змістове наповнення; доступ до ресурсів; проблеми авторського та інтелектуального права, цифрове збереження.

Стосовно проблем авторського права було зазначено, що 90% фондів бібліотек складають документи, які не мають комерційних зобов'язань перед авторами, оскільки вони вже перейшли до суспільного надбання або автори

їх не можуть бути ідентифіковані. Але було зазначено, що фрагментарність та неузгодженість підходів до авторського права у різних країнах Європи створює значні перешкоди у наданні публічного доступу до бібліотечних матеріалів. Була підкреслена необхідність створення загальноєвропейського реєстру робіт невизначеного статусу щодо авторських прав та необхідності внесення змін до законодавства країн Європи щодо авторського права, які нададуть можливість реалізувати вільний доступ до цифрових матеріалів, який вже мають користувачі Google та США.

Важливим аспектом діяльності онлайн-цифрових бібліотек було визначено необхідність постійного вивчення аудиторії користувачів як обов'язкового безперервного процесу. Стосовно користувацьких уподобань було підкреслено необхідність наявності *спрощеного google-подібного пошукового інтерфейсу*.

Було також проаналізовано необхідні набори метаданих, а саме: описові метадані, адміністративні метадані, структурні метадані, технічні метадані цифрового об'єкта (сурогату).

Було підкреслено, що для наукових бібліотек важливо зрозуміти, що майбутнє вже настало, і вони мають врахувати у своїй діяльності поведінку сучасного віртуального вченого. Було також зазначено перспективи використання в глобальному і багатомовному контексті бібліотечних авторитетних файлів і контрольованих словників, пов'язаних з відповідними структурованими метаданими: авторитетні файли осіб (хто), місць (де), подій (коли), тем (що). Мають також застосовуватись методи автоматичного розширення запиту під час пошуку: кластеризація, ранжирування за релевантністю.

Важливим аспектом стануть також технології пов'язаних наборів даних (як приклад можна навести VIAF (Віртуальний Міжнародний Авторитетний Файл, який надає довідкову інформацію в глобальному інформаційному просторі). Тут важливою є роль наукових бібліотек, які можуть надати професійну структуровану інформацію, що може бути використана як для

бібліотечних проектів, так і поза межами бібліотечної спільноти у глобальному інформаційному просторі.

У рамках семінарів LIBER-EBLIDA Digitisation Workshop організовано спеціалізовану групу «Метадані, функціональна сумісність, стійкі ідентифікатори і стандарти», яка обговорює питання стандартів метаданих та розробляє рекомендації для використання метаданих у Європеані. Питання якості метаданих також обговорювались групою «Потреби користувача», підсумки роботи якої зазначили, що з точки зору інтересів користувачів різні види ресурсів можуть також вимагати різних рівнів метаданих, для їх повноцінного опису (бібліотечні та архівні документи, музейні експонати, колекції зображень тощо), це вимагає не універсального, а індивідуального підходу до опису певних груп ресурсів. Це, в свою чергу, потребує узгодження міжгалузевих стандартів опису цифрових культурних об'єктів, у тому числі для повноцінного представлення їх у межах інтеграційного проекту Європеана.

Важливою темою обговорення стала також проблема міждоменної агрегації цифрового контенту до Європеани. Підкреслювалась важливість подання цифрових ресурсів до міжнародного агрегатора в зв'язку із важливістю рейтингу ресурсів у пошуковій системі Google, яка буде віддавати перевагу більш популярним інтегрованим ресурсам відносно сайтів окремих агрегаторів. Серед основних проблем агрегації були зазначені: стандарти, стійкий доступ до ресурсів, політика, орієнтована на користувача.

Аналіз сучасного стану репрезентації в Інтернеті культурної спадщини в цифровому форматі показав, що необхідно оприлюднювати цифрові ресурси всіх видів спадщини, показувати відносини між цифровими культурними об'єктами та історичний контекст, гармонізувати структуру подання метаданих та семантичні зв'язки, використовувати технології Семантичного Вебу, бути відкритими до розвитку та обміну інформацією. Слід також розуміти важливість наявності цифрової документальної спадщини для наукових дослідників, для яких цифрова копія є не просто копією оригіналу, а стає самостійним об'єктом вивчення, тому для науковців

важливою є наявність постійної унікальної адреси цифрового об'єкта в Інтернеті, що забезпечить можливість посилання на нього (цитування) в наукових працях.

Було визнано, що основними проблемами організації оцифрування є необізнаність бібліотечних фахівців (відсутність інституційних знань) щодо цифрових технологій: від виготовлення зображення до онлайнової публікації цифрових ресурсів, що призводить до неефективної діяльності та намагань «вінайти колесо».

З точки зору ефективності подання цифрових історико-культурних матеріалів все більшого значення набувають лінгвістичні технології, від розпізнавання тексту (OCR – optical character recognition) до організації багатомовних (полілінгвістичних) інформаційних ресурсів. Важливим досягненням європейських країн у впровадженні лінгвістичних технологій у процеси створення цифрових бібліотек історико-культурної спадщини стала діяльність інформаційного центру IMPACT.

IMPACT є некомерційною організацією, що складається з державних і приватних установ та має на меті зробити оцифрування історичних друкованих текстів «краще, швидше, дешевше». Центр надає інструменти, послуги і можливості для впровадження технологій в області обробки зображень документів, мовних технологій і цифрового опрацювання історичних текстів. Метою проектів IMPACT є повна інтеграція інтелектуального змісту в середовище сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що може бути досягнуто лише шляхом повнотекстового оцифрування – перетворення цифрових зображень відсканованих книг в електронний текст [121].

Сьогодні слід відзначити, що автоматизоване розпізнавання тексту (OCR) у багатьох випадках не дає задовільних результатів для історичних документів. Жодна існуюча програмна платформа для OCR не в змозі задовільно впоратися з широким спектром друкованих матеріалів, опублікованих між початком епохи Гутенберга в XV ст. і початком промислового виробництва книг в середині XIX ст. Команда консорціуму

ІМРАСТ об'єднує двадцять шість національних і регіональних бібліотек, науково-дослідних інститутів і комерційних постачальників, що діляться своїми ноу-хау і передовим досвідом, розробляють інноваційні інструменти для посилення можливостей OCR і доступності оцифрованих текстів з метою закласти основи для програм якісного масового оцифрування [121].

Виходячи з цього, пріоритетними завданнями оцифрування для науково-дослідних інститутів, бібліотек та архівних установ Європи було визначено необхідність переведення в цифровий формат матеріалів, надрукованих в Європі або європейськими мовами до 1700 р.

Для запобігання дублювання зусиль у цьому напрямі культурними установами і закладами рекомендовано співпрацювати та узгоджувати плани оцифрування з інформаційною системою USTC (Universal Short Title Catalogue) – «універсальний каталог коротких назв», яка об'єднує інформацію про всі книги, видані в Європі між винаходом друку до кінця XVI ст., створюючи потужний ресурс для вивчення книжкової та друкованої культури. Цей потужний інформаційний ресурс започаткований в Сент-Ендрюському університеті (Великобританія) в 2007 р. Команда проекту змогла сформувати базу даних, що містить інформацію про більш ніж 52 тис. видань, які збереглися у більш ніж 175 тис. копій, розташованих в 1600 бібліотеках у всьому світі. З цих книг 22 тис. – майже половина – відомі тільки в одному примірнику [165].

Отже, координаторами проектів та установ, що задіяні у формуванні ресурсів цифрової спадщини, постійно обговорюється специфіка доступу, прогрес у засобах збереження спадщини та захисті авторських прав, відзначається, що поки ще цей процес відзначений фрагментарністю, що відображає можливості зацікавленість країн. Констатуємо, що процес створення Європеани не є легким і потребує постійної уваги та врахування особливостей країн, які беруть в ньому участь. Однак і успіхи також можемо визначити як значні [109, с. 10].

Станом на серпень 2017 р. обсяг загальноєвропейського ресурсу колекцій Європеани досяг вже понад 53 млн. 600 тис. цифрових об'єктів з 40-

ка країн Європи. Від наукових бібліотек та культурних установ України в Європеану в цілому надійшов 1751 цифровий об'єкт.

Серед перешкод у постачанні цифрових ресурсів до Європеани учасники проекту є такі: нестача фінансових ресурсів, погана організація або відсутність необхідної інфраструктури. Витрати на оцифрування історико-культурних цифрових об'єктів в Європі протягом десяти років вже оцінюються у понад 100 млрд. євро [108].

Європейська бібліотека (The European Library, TEL) започаткована Конференцією європейських національних бібліотекарів (CENL) в 2004 р. як загальний каталог європейських національних бібліотек, має свій веб-портал та відкритий центр даних для національних бібліотечних даних в Європі [155]. Основною метою цього ресурсу є задоволення дослідницьких інтересів користувачів, і вона працює на платній основі. У 2016 р. TEL надала веб-доступ до каталогів 45-ти національних бібліотек-учасниць.

У межах TEL провідні європейські національні бібліотеки та установи прагнуть спільно розробити проект порталу для забезпечення найбільш ефективного доступу до своїх інформаційних ресурсів. Проект значною мірою фінансується Європейською комісією як доповнення до програм зі збереження культурної спадщини і нині зосереджує цифрову спадщину 48-ми європейських бібліотек.

Метою TEL стало створення технічної, юридичної та організаційної бази для загальноєвропейського інформаційного фонду на підставі звичайних або цифрових зібрань бібліотек, що беруть участь у проекті. Ініціатори проекту сподівалися, що в результаті з'явиться можливість шукати та переглядати документи безпосередньо із зібрань європейських національних бібліотек, використовуючи єдиний портал і єдине меню для пошуку. The European Library – не просто технічний проект, завдання якого розвивати програмне забезпечення та інтерфейси. Головна мета проекту, його місія – *створення синергетичних засад співробітництва національних бібліотек і забезпечення ефективного доступу до їхніх зібрань.*

Європейська цифрова бібліотека спирається на інфраструктуру TEL (theeuropeanlibrary.org), створену дев'ятьма європейським національними бібліотеками, які є членами Конференції Європейських Національних Бібліотек (CENL – Conference of European National Libraries), у результаті реалізації науково-дослідницьких проектів GABRIEL та DIGICULT 4-ї та 5-ї рамкових програм ЄС.

Бібліотека успішно працювала до 2016 р. Успіхи Європеани у створенні інтегрованого ресурсу та управління ним сприяли інтеграції не лише національних проектів, а й тому, що відбулася подальша інтеграція великих міжнародних проектів в галузі культурної спадщини, в тому числі Європейської бібліотеки (з 31 грудня 2016 р. TEL перейшла до Європеани) та Манускрипторіуму з 2000 р. [154].

Розвиток Європеани поставив питання про інтеграцію ресурсів ЄБ та ЄЦБ, оскільки Європеана створювалася на засадах відкритого безкоштовного доступу. Разом з тим ресурс ЄБ мав значний обсяг і успішно використовувався. Тому Європейська Комісія звернулася до CENL, щоб інтегруватися в більший проект, що реалізувалося в Європеані. (www.cenl.org)

Конференція уповноважена поширювати бібліотечні дані різноманітними способами для сприяння їхньому більш широкому використанню та розглядає питання збереженості національного культурного надбання та доступу до знань. TEL, що включає 11 мільйонів записів з європейських бібліотек, ідеологічно та технологічно пов'язаний з Європеаною.

З 1 січня 2017 р. доступ до ресурсу TEL, що зберігає свої активи, продовжено через портал Європеани, доступ зберігається через TEL Linked Open Data Set і TEL digital. Таке рішення прийняте на засадах того, що потреби окремих національних бібліотек стали різноманітнішими з моменту запуску TEL, а модель Європеани – більш модернізована і надає ширші можливості користувачам.

3.3. Світова цифрова бібліотека (World Digital Library)

Світова цифрова бібліотека (СЦБ, WDL) – проект, ініційований Бібліотекою Конгресу США (та особисто директором Бібліотеки Конгресу США Джеймсом Біллінгтоном в 2006 р.) у співпраці з 85-ма партнерськими інституціями (бібліотеками, архівами, музеями, науковими установами) з 55-ти країн світу за сприяння ЮНЕСКО, де спеціально для цього проекту створено Раду з комунікацій та інформації [167].

Проект покликаний поза політикою, вільно і безкоштовно, на єдиних технологічних засадах розкрити різноманітність та внесок усіх світових культур у загальнолюдську спадщину, наочно показати найкращі зразки об'єктів культурної спадщини різних народів упродовж існування людства, виховати відчуття поваги до всіх культур та культурного взаєморозуміння, збільшити обсяги культурних об'єктів та забезпечити культурне і мовне розмаїття в Інтернеті. Паралельним завданням проекту стало створення ресурсів для науковців, освітян та широких верств населення, а також розвиток співпраці між інституціями – партнерами проекту. Ідея світового ресурсу безумовно до певної міри конкурувала з ідеєю Європейки. (<http://project.wdl.org/standards/metadata.html>)

Наразі створено декілька груп експертів, які мають вивчати досвід створення цифрових бібліотек у різних країнах, напрацювати основні принципи та методичні засади.

Документальний склад культурних об'єктів не обмежений за формами та видами: це історичні документи, фотографії, мапи, малюнки, рукописні матеріали (як книги, так і архівні документи), друкована продукція у вигляді книжок, журналів, листівок, аудіо- та відеодокументів тощо. У цій Бібліотеці представлені всі культури світу в їхньому розмаїтті форм та мов. Для розширення доступу опис кожного документа (як і інтерфейс сайту) існує паралельно кількома мовами: англійською, арабською, китайською, французькою, португальською, іспанською, російською. Враховано й доступ для людей з вадами зору у звукових файлах.

Велика увага надається розробці критеріїв відбору документів до СЦБ, єдиним технологічним засадам, правилам створення та передачі цифрових копій, коректному створенню метаданих. Було прийнято рішення, що метадані для кожного документа створюються інституцією-партнером мовою самого документа, а пізніше перевіряються та, в разі потреби, доповнюються чи редагуються куратором проекту, перекладаються іншими мовами проекту [168, WDL Descriptive Metadata Element Set – <http://project.wdl.org/standards/metadata.html>].

Метадані дозволяють всебічно представити зовнішній опис та зміст документа:

Назва (Заголовок) документа;

Опис, де дається пояснення важливості документа та його історичної цінності);

Створювач документа,

Видавець (або поширювач документа);

Місце публікації;

Дата створення;

Мова; Місце створення (країна, регіон, місто тощо);

Час створення;

Предмет за десятиковою класифікацією Дьюї;

Тип документа (книги, рукописи, мапи, репродукції та фотодокументи, кінофільми, музичні документи тощо);

Додатковий предмет,

Нотатки,

Фізичний опис,

Заголовок колекції, Інституція, де зберігається джерело,

Споріднені веб-сайти[168].

Оприлюднено «Порадник щодо відбирання матеріалів до Світової цифрової бібліотеки», який, зокрема, узагальнює підходи і принципи експертизи цінності, а також надає рекомендації щодо відбирання різних типів видань для СЦБ. Необхідно сформулювати підхід, який був би найбільш

ефективним при виборі джерел, що презентуватимуть історію людства світовій спільноті через цей проект. Вітаються ініціативи партнерських установ у відборі документів чи колекцій, що якнайкраще презентують національні культури країн, а також щодо приєднання примірників, які інформують про культуру та історію інших країн. Комітет із відбору та наповнення Бібліотеки може обрати якусь популярну тему, котра буде представлена з позицій різних країн, як, наприклад, історія писемності. Схвальною є ініціатива країн-партнерів долучати примірники або колекції, що значаться в списку ЮНЕСКО «Пам'ять світу». Принципи відбору можуть переглядатися та удосконалюватися відповідно до тих критеріїв, якими керується ЮНЕСКО при створенні списку «Пам'ять світу» [167].

У Вашингтоні 21–23 червня 2010 р. під керівництвом Джеймса Біллінгтона відбулася генеральна зустріч учасників проекту, до участі в якій було запрошено представників національних бібліотек практично всіх країн світу. Україну представляли керівники чотирьох бібліотек: О. Онищенко – генеральний директор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, М. Романюк – директор Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника, Т. Вилегжаніна – генеральний директор ДЗ «Національна парламентська бібліотеки України» та Т. Ярошенко – директор Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» [324].

На засіданні було обрано Виконавчий комітет Світової цифрової бібліотеки, до якого увійшли представники ЮНЕСКО, Бібліотеки Конгресу США, національних бібліотек Бразилії, Китаю, Німеччини та Європеани. Створено три комітети, до сфери уваги яких належать: 1. Зміст та відбір документів до Бібліотеки. 2. Технічні питання та архітектура проекту. 3. Іноземні мови і переклади.

Також було прийнято Статут Світової цифрової бібліотеки. У цьому Статуті наголошено на важливості проекту для реалізації стратегічних завдань ЮНЕСКО. Це, зокрема, безперешкодне розповсюдження ідеї і забезпечення вільного доступу до інформації та знань; зростання плюралізму та культурного розмаїття у всесвітніх інформаційних мережах, підвищення

якості освіти і загальнолюдських цінностей у цілому; сприяння інноваціям, експериментам, розповсюдженню й обміну знаннями, зміцнення науково-технічного та людського потенціалу, зв'язки між культурою та розвитком суспільства. Шість статей Статуту («Цілі та зміст», «Партнери», «Збори...», «Комітети», «Складові частини Світової цифрової бібліотеки» та «Різне»), відповідно, представляють цілі проекту та вимоги щодо участі в ньому.

В організації СЦБ є відмінності від Європеани, крім критеріїв відбору (у Європеані партнерам надавалося більше можливостей для визначення об'єктів документальної спадщини, в СЦБ визначалися більш суворі критерії для визначення документів світового рівня). Так, кожен партнер несе власні витрати та фінансові зобов'язання за участь у проекті, і це пояснює й умови використання копій. Партнери передають до колекції файли цифрових матеріалів, але виняткові права залишаються за установами зберігання та власниками. Кожен із партнерів, з моменту прийняття його в члени СЦБ, вважається таким, який *надав їй діючу в усьому світі безоплатну неексклюзивну ліцензію на зберігання та надання доступу до файлів*, що містять оцифровану інформацію, а також до відповідних метаданих. Таким чином партнер гарантує, що має повні права на використання даних файлів та метаданих і що дане використання не порушить жодних авторських прав якоїсь третьої сторони, а також прав на нерозповсюдження та приватний характер інформації або якихось інших пов'язаних з цим прав чи обмежень.

З іншого боку, кожен партнер *зберігає за собою всі права власності на документ*, цифрову копію якого надає до проекту, в т. ч. права на виготовлення, використання, розповсюдження, відтворення, відображення тощо на всіх носіях, відомих на сьогодні чи які з'являться в майбутньому. Партнер зберігає за собою необмежені права щодо доступу до цих файлів та може вимагати в будь-який час вилучення наданого ним файлу з відповідним обґрунтуванням. Але жоден партнер не може вимагати вилучення файлу, наданого іншим партнером.

3.4. Цифрова бібліотека Манускрипторіум (Manuscriptorium)

Особливе значення для історико-культурної спадщини Європи має ресурс цифрової бібліотеки Манускрипторіум [133].

Цифрова бібліотека Manuscriptorium створює віртуальне середовище для дослідників, яке з допомогою інтегрованих інструментів забезпечує доступ до цифрових документів у сфері історичних джерел (рукописів, інкунабул, стародруків, карт, статутів та інших типів документів). Ці історичні ресурси, розкидані по різних цифрових бібліотеках по всьому світу, тепер доступні в рамках єдиного цифрового інтерфейсу бібліотеки. Сервіс надає прямий доступ до більш ніж 5 мільйонів цифрових зображень. Manuscriptorium – результат великої роботи щодо розвитку ресурсу, проведеної спільно двома найважливішими чеськими інституціями: AIP Beroun Ltd. та Національною бібліотекою Чеської Республіки. Її девіз – «Творчий простір замість пасивної бази даних».

Початок проекту відноситься до 1993 р., коли Празька компанія Альбертіні вирішила розвивати програму Національної бібліотеки Чеської Республіки в Празі щодо оцифрування *манускриптів та рідкісних видань* і створення програмного забезпечення та технологій відповідно до Програми ЮНЕСКО «Пам'ять світу», спочатку на CD-ROM бібліографічний опис та цифрові копії.

Історію створення та суть проекту Manuscriptorium викладено на порталі Національної бібліотеки Чеської Республіки та розкрито у спеціальній статті фахівця Бібліотеки А. Кнолла «Манускрипторіум: Безкоштовний доступ до європейської писемної спадщини» [122]. та спільній статті Дж. Куммінга та Л. Бернарда про проекту ENRICH та платформи TEI P5 [104].

Хоча ідея Манускрипторіуму виникла на початку 90-х років, лише у 2002 р. Національна бібліотека Чеської Республіки запустила проект цифрової бібліотеки – Digital Library Manuscriptorium, яка завершила період

попередніх зусиль, спрямованих на забезпечення цифрового доступу до давніх рукописів. Велику увагу приділено правильному виробництву цифрових даних та пошуку відповідних підходів для забезпечення відносної незалежності конкретного комп'ютерного середовища. Відправною точкою стала домовленість з ЮНЕСКО про підтримку нової програми «Пам'ять світу» з оцифрування відповідних матеріалів для демонстрації потужності технології, що лягли в основу програми.

У 1995 р. було проаналізовано позитиви та слабкі сторони методик, які використовувалися, зокрема, під час переходу від малих дискретних проектів до звичайної оцифровки рукописів, що змусило засновників проекту подумати про формат, який повинен містити весь цифровий документ – як метадані, так і дані.

У 1996 р. було вирішено відмовитися від власного програмного продукту SGML та перейти до більш складного середовища XML, що було зроблено в 2002 р. і, нарешті, була прийнята TEI P5 в 2009 р. Цей етап був вже спільним міжнародним заходом, який передбачав готовність об'єднувати дані з партнерських цифрових бібліотек у беззмістовно уніфіковану програму [122, 123, 124].

Це оновлення стало можливим завдяки проекту ЄС ENRICH (European Networking resources and information concerning cultural heritage) (Європейський цифровий ресурс та інформація щодо культурної спадщини(2007-2009), що фінансувався за програмою eContent+, метою якого був подальший розвиток Manuscriptorium на базі оптимізованих технологій та розробки нових технологій як міжнародного агрегатора для оцифрованих історичних документів, в основному рукописних [104, 105].

ENRICH Project та прийняті стандарти TEI P5 (Керівні принципи для електронного кодування та обміну текстом) опрацьовувалися для опису першоджерел, зокрема рукописів, абсолютно різних традицій та походження. На відміну від книжок було визнано, що писемні джерела є унікальними об'єктами, найчастіше мають велику культурну цінність і, як правило, каталогізуються локально різними установами, що їх тримають.

Враховувалися ті аргументи, що великі інститути, на відміну від менш забезпечених ресурсами установ, мають склад професійних учених, здатних створити наукові описи та детальні описання високого рівня, тому можливість ознайомлення з цифровими копіями та описами в мережі та ознайомлення з науковим описом та принципами каталогізації може полегшити меншим установам та дослідникам пошук на різних сайтах та обмін інформацією про ресурси, що зберігаються в різних установах, допомогти атрибутувати та створити вірогідні описи, а дослідникам – використати переваги такого ресурсу, що зберігається в доступі. Всесвітня павутина робить порівняно легким обмін інформацією та можливості ознайомитися з рукописами, що зберігаються у всіх колекціях світу, однак утруднення складають різні режими каталогізації, різні погляди на те, що є суттєвим для опису, та різні рівні наукового опису ресурсів [104].

Проект ENRICH спрямований на створення безперешкодного доступу до інформації про величезні колекції рукописів та інкунабул, що поширюються в основних європейських бібліотеках. Щоб зробити це можливим, він запропонував як спеціальну програмну платформу для Manuscriptorium, розроблену компанією AIP-Beroun, так і відкриту концептуальну модель опису ресурсів, якими керує ця система. Існування цієї моделі, яка виражається за міжнародними стандартами, такими як XML та TEI, дає змогу інтегрувати існуючі джерела даних з різних традицій, а також перетворювати отримані дані в різні формати. Це було апробовано на цифрових джерелах чеських та 75 іноземних бібліотек, в тому числі 27 – від швейцарського проекту «Кодик».

Це особливо актуальне в умовах різноманітності підходів до опису, коли одна збірка може містити дуже детальну інформацію про кодикологічні ознаки та палеографію кожного предмета, а також його інтелектуальний зміст та історію обробки, тоді як інший запис – просто про заголовок, шельфмарк та дату. Було передбачено, що користувач Манускрипторіуму може отримати інформацію, яка є загальною для обох колекцій, шляхом проведення значущих пошуків проти структурованих даних, які вона має.

Результати таких пошуків відображаються або автоматично повертаються у стандартних форматах, щоб вони могли бути інтегровані в існуючі різні системи автоматизації бібліотек. *Отже, проект має яскраво виражену науково-дослідну орієнтацію та потребує чималих зусиль для наукового опису та формалізованого представлення рукописів.*

Проект ENRICH мав давні традиції наукової експертизи та більш ніж двадцятирічний досвід розробки систем кодування. Він ґрунтувався на Рекомендаціях ініціативи кодування текстів (TEI) на базі їх п'ятої версії. Ці рекомендації – TEI P5: «Керівні принципи для електронного кодування та обміну текстом» – охоплюють багато аспектів кодування рукописів і становлять де-факто стандартний формат для цифрових текстів у наукових дослідженнях. TEI вперше був створений у 1987 р. як дослідний проект із розробки, підтримки та оприлюднення незалежних методів кодування даних гуманітарних наук та культурної спадщини в електронній формі. З 2000 р. TEI була включена в якості консорціуму з міжнародного членства, куди увійшли бібліотеки Північної Америки та Європи, а рекомендації є основою багатьох поточних ініціатив та проектів цифрової бібліотеки.

Наразі керівництво TEI P5 (понад 1300 сторінок у друкованій формі) містить 23 розділи, не включаючи передові частини та додатки, а також визначає понад 500 елементів XML, щоб відрізнити або обговорювати текстові явища та метадані. Специфікація формату проекту ENRICH базується, перш за все, на розділі для опису рукописів, але також виникає в результаті застосування рекомендацій з багатьох інших розділів, наприклад, щодо опису цифрових зображень, символів, які не входять до Unicode, та палеографічних чи транскрипційних даних.

Ідея кодування рукописного опису в цифровій формі триває багато років. Але лише створення Всесвітньої мережі в 90-х роках та її успіх актуалізував питання про визнання необхідності узгоджених стандартів метаданих як передумови для будь-якої взаємодії чи універсального каталогу рукописних описів.

У 1996 р. Фонд Меллона фінансував дослідницьку співпрацю між трьома піонерськими американськими проектами у цій галузі, MARC, TEI та Dublin Core. У листопаді 1996 р. в Studley Priory біля Оксфорда відбувся семінар, в якому взяли участь представники багатьох великих рукописних установ у Європі та експерти зі стандартів метаданих, таких як MARC, TEI та Dublin Core. Розроблений на цьому засіданні консенсус продовжувався проектом ЄС під назвою MASTER (доступ до рукописів через стандарти для електронних записів), в якому декілька провідних європейських та американських установ працювали разом, щоб адаптувати стандарт XML для опису рукописних матеріалів. Даний стандарт був додатково розроблений групою експертів TEI до його включення до поточної глави TEI P5 з опису рукописів.

Проект ENRICH показує, як XML та веб-технології сприяють більш широкому доступу до культурної спадщини європейських інституцій, не посягаючи на їхню складність. Він спирається на багаторічний досвід розробки технічних та експлуатаційних стандартів для метаданих та кодування. Його використання TEI XML, зокрема, гарантує, що його результати залишаються сумісними з новими та розвиваються системами по всьому світу [134, <http://www.tei-c.org/Guidelines/P5/>].

Ідея збирання цифрового ресурсу розсіяних рідкісних колекції в інтегрований базі даних, на думку створювачів, є великою перевагою для дослідження історії культури і науки, оскільки традиційна проблема для користувачів полягає в тому, щоб фізично подорожувати в глобальному просторі, щоб отримати доступ до різних документів, необхідних для їхнього використання у географічно різних місцях, за різних правил та умов, інструментів та можливостей. Цей підхід мав і переваги об'єднання близьких професійних дослідників навколо історії середньовіччя та вивчення джерел, що його репрезентували.

Бібліотека Manuscriptorium дала гарне рішення для цього з його *розподіленою моделлю цифрової бібліотеки*. Зазвичай рішення є порталами, такими як різноманітні інформаційні шлюзи (наприклад, TEL або Europeana)

або централізовані цифрові бібліотеки, як це є у випадку зі Світовою цифровою бібліотекою. Станом на 2013 р. (до того, як Manuscriptorium почав користуватися трафіком Європеани), у його ресурсі були манускрипти понад 75 іноземних бібліотек, 305.855 записів, з яких 24.844 були повністю оцифрованими документами, а 605 також мали повні текстові уявлення. Що стосується повністю оцифрованих документів, то близько 75% – з інших країн – не з Чеської Республіки. В Manuscriptorium працює 51 чеський партнер з наукових бібліотек, музеїв, архівів, бібліотек монастирів та наукових і культурних інституцій [123; 124]. У середині 2016 р. Manuscriptorium мав доступ до понад 433.000 описових записів і близько 66.500 цифрових копій документів.

Метадані документів Манускрипторіуму надаються через протоколи комунікації з іншими службами агрегування місцевого (єдиного інформаційного шлюзу Чеської Республіки), а також з ресурсами європейського або світового значення як культурними та професійними послугами. Отже, Manuscriptorium співпрацює з ресурсами Європейської бібліотеки, EUROPEANA і CERL-ПСС порталом, а з іншого боку, він індексується різними службами виявлення ресурсів, керованих компаніями, такими як EBSCO, SUMMON, ExLibris, SUWECO. Це дозволяє навіть невеликим інституціям з цінними рукописами бути відразу помітними у світовому масштабі.

Внутрішній формат TEI P5 Manuscriptorium може містити опис як *MARC формат для бібліотеки, так і наукові описи TEI для архівних документів*, що дає йому переваги порівняно із старим форматом, та залучити архівні інституції. Інтеграція M-TOOL в Manuscriptorium є глибшою, ніж базова програма. Вона також дозволяє створювати віртуальні документи на основі вибору користувачами окремих сторінок у всій рукописній книзі незалежно від фізичного розташування зображень. Такі документи також можуть бути доступними для інших. Це вже стосується можливості персоналізації Manuscriptorium, які містяться в просторі користувачів, що називається «моєю бібліотекою». Цей простір може

містити, окрім віртуальних документів, також колекції користувачів, які відповідають їх уточненому критерію пошуку (динамічні колекції) або просто складаються з окремих підказок (статичні колекції). Перевага динамічного збирання полягає в тому, що запит користувача, який зберігається, завжди повертає результати на основі нового пошукового запиту, тобто якщо додані нові елементи відповідають критеріям пошуку, то колекція користувача автоматично збагачується.

Оцифрування документів чеських установ фінансово підтримується Міністерством культури в рамках затвердженої національної програми.

Національна бібліотека Чеської Республіки гарантує також довготривале зберігання вироблених даних. Для цього додаються додаткові метадані та конвенції присвоєння імен і номерів. Великою перевагою проекту, хоча це й ускладнювало роботу, стало на той момент те, що дані про рукописи могли прийматися в тому вигляді, в якому їх подає партнер [122].

Сьогодні в ресурсі Manuscriptorium беруть участь такі зарубіжні партнери, як Бібліотека Університету Комплутенсе в Мадриді (Іспанія – 2902 пунктів), Свято-Троїцька бібліотека Сергієва монастиря в Сергієвому Посаді (Росія – 2668), Вроцлавський університет Бібліотека (Польща / 1839), Бібліотека Кельнського університету (Німеччина – 1634), Національна бібліотека Італії у Флоренції (Італія – 1566), Національна бібліотека Іспанії в Мадриді (Іспанія – 1444), Національна та університетська бібліотека Ісландії разом з Фондом Арне Магнуссон в Рейк'явіку (Ісландія – 1176), Бібліотека Вільнюського університету (Литва – 1085), Бібліотека Гейдельберзького університету (Німеччина – 1025), Швейцарська цифрова бібліотека «e-Кодекси» (Швейцарія – 889), Національна бібліотека Румунії в Бухаресті (Румунія – 393), Університетська бібліотека Братислави (Словаччина – 241) та Бібліотека університету «Зелена Гура» (Польща 231), Національна бібліотека Білорусі тощо. Україна представлена документами Одеської національної наукової бібліотеки (cs.wikipedia.org/wiki/Manuscriptorium).

А. Кнолл підкреслює важливість ролі Європеани в якості генератора трафіка рукописів, коли значно виростає відсоток відвідувань [122].

Манускрипторіум перетворися на справжню світову цифрову бібліотеку. Лише половина користувачів є чеськими, серед інших найбільшу активність у використанні виявили вчені Німеччини, Польщі та США, менше, але значний інтерес є у вчених Італії, Іспанії, Австрії, Франції, Румунії, Словаччини, Італії, Іспанії, Австрії, Великобританії та Росії. За даними А. Кнолла, Манускрипторіум надає доступ відвідувачам понад 160 країн світу.

Приклад Манускрипторіуму показує важливість участі й таких інтегрованих потужних проектів, як Європеана. З'єднання з Європеаною дає значні переваги як створювачеві ресурсу, так і користувачам.

Манускрипторіум продовжує вирішувати проблеми, пов'язані із різними організаційними, технічними та програмними аспектами: залежністю від надійності партнерів та фінансування агрегування документів, особливо для підтримки включення нових партнерів. Крім того, вирішуються проблеми із включенням документів зі Східної Азії (наприклад, з китайської чи корейської), тоді як документи з Близького Сходу (арабська, перська, османська тощо) вже включені, однак з європейських колекцій. Проблеми створює і включення документів, написаних іншими символами, а не латинськими алфавітами, оскільки метадані таких документів, як правило, мають оригінальні символи, які мають залишатися оригінальною мовою і, як правило, транслітеруються, тому можна мати кілька різних перекладів, що не збігаються між собою тощо. Питанням є також небажання деяких власників робити свої колекції широко доступними.

Сьогодні Манускрипторіум фінансує лише Національна бібліотека Чеської Республіки завдяки Міністерству культури Чеської Республіки за підтримки грантової програми Міністерства культури VISK 6 – *Memoriae Mundi* серії *Bohemica*. Але цілком закономірно, що необхідно постійно залучати для науково-дослідної роботи гроші добродійників [122].

У середині 2016 р. Manuscriptorium відкрив доступ до більш ніж 433.000 описових записів і близько 66.500 цифрових копій документів, агрегував 55 чеських установ та 60 зарубіжних інституцій, об'єднав майже

85% оцифрованих рукописів в національних бібліотеках Європи [133]. Супроводжується методичними матеріалами та підручниками, якотримати доступ до цифрової бібліотеки, новими надходженнями до цифрової бібліотеки з різних країн, відеоуроки.

Manuscriptorium працює не тільки з бібліотекою культурних порталів, таких, як єдиний інформаційний шлюз Європеани, TEL, європейський або портал CERL-MSS, але вона також індексується EBSCO Discovery Service і The Summon[®] службами.

Це найбагатший цифровий ресурс рукописів в Європі, де розміщується понад мільйон оцифрованих сторінок, що мають інформаційно захищений цифровий архів, а також словник на чеській та англійській мовах, тісно пов'язаний з програмою ЮНЕСКО «Пам'ять світу». У 2005 р. Національна бібліотека Чеської Республіки отримала Всесвітню премію імені Джиджи в ЮНЕСКО. Знання та ноу-хау, пов'язані з оцифровкою рукописів та інкунабул у Manuscriptorium, поширювалися в багатьох країнах світу. Значна співпраця пов'язує Манускрипторіум з проектом «Першоджерела європейської історії» (European History Primery Sources) [103].

Описуючи досвід Manuscriptorium, А. Чікої (Ciocoiu, Adina Maria)(Міжнародна співпраця в цифрових бібліотеках) [92] стверджує, що Manuscriptorium вважається однією з найбільш структурованих, стабільних та досвідчених ініціатив, що проводяться в галузі цифрових бібліотек спеціальних колекцій у Європі завдяки міжнародному співробітництву, корисним місцевим інституціям, оскільки він включає всю організацію – персонал, технічні ресурси та фінанси.

Отже, Manuscriptorium – найбільша за ресурсом цифрова бібліотека, яка надає вільний доступ до концентрованої інформації про історичні документальні ресурси історико-культурної спадщини і має науковий зміст, створюючи джерельну базу кодикологічних, археографічних, джерелознавчих та культурологічних студій.

Висновки до третього розділу

Ефективна співпраця ЮНЕСКО і ЄС, ІФЛА та МРА, національних бібліотек та архівів у розробці та реалізації міжнародної політики у сфері культури, культуротворчого процесу, зокрема в проекті «Душа Європи», стала першим кроком у напрямі якісно нового розвитку Євросоюзу. Значним поштовхом є проект реєстрації та збереження культурної спадщини «Пам'ять світу».

Загальна концепція європейських країн щодо культурної політики спирається на основні декларації ЮНЕСКО щодо культури відповідно до ключових принципів, зокрема: сприяння у збереженні культурної ідентичності; культурного розмаїття; творчості; участі в культурному житті; збереження культурної спадщини архівів, бібліотек, музеїв та створення сприятливих умов для використання спадщини для освіти, науки, культури.

Трансформація підходів до оцінки ролі культури та необхідності її збереження у цифровій формі відбулася в ЄС після перших років виконання проектів ЄС і оцінки стратегії ЄС стосовно науково-технічного розвитку Європи на перші п'ять років: від 2000 до 2005 р., коли культура і наука стали осмислюватися як не лише духовний, але й економічний фактор, тому одними із завдань стали *вироблення конкурентоспроможної на світовому ринку культурної продукції*; забезпечення максимальної доступності культурних благ, культурної індустрії, де значне місце відводиться створенню цифрових ресурсів культурної спадщини, активній підтримці розвитку інформаційних та цифрових технологій та *створенню цифрового культурного продукту*. З того часу ЄС послідовно включає у стратегії розвитку національних програм культурну політику в галузі напрацювання цифрового ресурсу.

Європейське бібліотечне, архівне та музейне співтовариство пройшло декілька етапів організації діяльності із створення методологічних, технологічних та організаційних засад для побудови цифрового проекту Європеана, покликаного стати загальноєвропейським міжгалузевим

агрегатором цифрового історико-культурного контенту. Проект реалізовувався в рамках розробки ЄС стратегії науково-технічного розвитку Європи на запланований на двадцять років: від 2000 до 2020 р. В цьому проекті взяли участь як національні, так і міжнародні організації.

Перший етап розвитку інтегрованих цифрових стратегій ЄС 2001–2010 рр. – пов'язаний із розробкою ЄС стратегії науково-технічного розвитку Європи на перші десять років: від 2000 до 2010 р., що було розглянуто на засіданні Європейської комісії в 2000 р. в Лісабоні. У свою чергу, кожна десятирічна стратегія складається з двох п'ятирічок, коли відбувається загальний підсумок процесу та відбувається його кореляція. Він характеризується тим, що ним визначаються принципи культурної політики (2001–2005) та оформлюються різні національні та наукові ресурси історико-культурної спадщини, а також міжнародні інтегровані бібліотеки, зокрема Європейська бібліотека (TEL) (2004), Манускрипторіум (2002), Світова цифрова бібліотека (2006), створюються наукові ресурси університетів, наукових установ, бібліотек, архівів, музеїв. Відбувається узгодження форматів, стандартів, програмного забезпечення, виникають різні ініціативи та проекти, що фінансувалися ЄС, спрямовані на узгодження програмного забезпечення, яке вже існувало, та нових технологій цифрового суспільства. Найбільш важливими питаннями оцифрування фондів бібліотек було визначено змістове наповнення ресурсу; вирішення питання вільного доступу до ресурсів і проблеми авторського та інтелектуального права, а також цифрове збереження контенту.

Опрацювання стратегії відбувалося в умовах постійного пошуку шляхів вдосконалення на основі широкого моніторингу правових, методологічних та технологічних питань створення європейського інформаційного культурного ландшафту, стандартизації усіх процесів напрацювання єдиного цифрового ресурсу, зокрема описових методик та спільних метаданих, спостереження за різними аспектами формування ресурсу, в тому числі лінгвістичного, проведення ідентифікації цифрових об'єктів тощо.

Другий етап, який починається в 2011 р. і продовжується й нині, пов'язаний із створенням Європеани і розробкою Рекомендацій ЄК з питань мереж зв'язку, контенту і технологій від 27 жовтня 2011 р. з оцифрування, онлайнного доступу до культурних цінностей і збереження цифрової спадщини в рамках європейської стратегії до 2020 р., а також із діяльністю Групи експертів держав-членів ЄС з оцифрування і збереження цифрового контенту. Європеана була визначена як головна європейська цифрова бібліотека та загальноєвропейський інтегратор цифрових культурних матеріалів. Вона стала органічною складовою і ключовим елементом концепції Єдиного інформаційного простору ЄС, агрегатором основного історико-культурного ресурсу Європи та багатьох ресурсів культурних ресурсів європейських країн, до її складу фактично з 1 січня 2017 р. увійшла Європейська бібліотека (TEL) та Манускрипторіум, до яких можна увійти через трафік Європеани, яка тісно співпрацює із СЦБ.

На сучасному етапі командою Європеани було розроблено Стратегію на 2015–2020 рр. під загальним гаслом «Ми трансформуємо світ через культуру». Європеана спрямована на організацію якісного ресурсу, вільного доступу та прискореного обміну ресурсами. Пріоритетними завданнями оцифрування для науково-дослідних інститутів, бібліотек та архівних установ Європи було визначено необхідність переведення в цифровий формат матеріалів, надрукованих в Європі або європейськими мовами до 1700 р.

Характерною особливістю міжнародних цифрових проектів є узгодження наукових, технологічних та організаційних дій, копітка робота з уніфікації технологій національних та регіональних проектів, індивідуальних цифрових проектів різних інституцій.

Унікальний ресурс становить Manuscriptorium, який вважається однією з найбільш структурованих, стабільних та досвідчених ініціатив, що проводяться в галузі цифрових бібліотек спеціальних колекцій давніх рукописних книг, інкунабул, картографічних джерел та інших рідкісних документів періоду Середньовіччя – як європейського, так і неєвропейського

походження. Manuscriptorium – найбільша за ресурсом спеціалізована цифрова бібліотека, що надає вільний доступ до концентрованої інформації про історичні документальні ресурси історико-культурної спадщини

Очевидно, що і до сьогодні Європа зберігає місце визнаного світового лідера в галузі формування міжнародного цифрового ресурсу культурних і творчих матеріалів. Реалізація проектів у галузі історико-культурної спадщини спирається на об'єднання зусиль різних країн і культурних установ з оцифрування фондів, поліпшення доступу та транскордонної доступності оцифрованих загальнодоступних матеріалів, а також умов довгострокового збереження цифрового культурного матеріалу і веб-контенту для майбутніх поколінь.

Результати цього дослідження опубліковано:

Рибачок О. М. Європейський досвід формування електронних ресурсів історико-культурної спадщини // Рукописна та книжкова спадщина України. К., 2016. Вип. 20. С. 478–487.

Рибачок О. М. Європейська цифрова бібліотека (Європеана): створення та пріоритети розвитку (2000–2020) // Бібліотечний вісник. № 1. 2017. С. 8–16.

Рибачок О. М. Діяльність ЮНЕСКО в галузі розвитку міжнародних проектів цифрової документальної спадщини // “Тілея: науковий вісник”: Збірник наукових праць. К., 2017. Випуск 126. С. 136–141.

Рибачок О. М. Інтеграційні проекти бібліотечних та архівних ресурсів: європейські програми, українські здобутки // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів : матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. наук. б-к та інформ. центрів-членів МААН. К., 2013. С. 35–36.

РОЗДІЛ 4

НАЦІОНАЛЬНІ ЦИФРОВІ ПРОЕКТИ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ, ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ

4.1. Стратегія Бібліотеки Конгресу США в галузі створення Національної цифрової бібліотеки в 1995–2017 рр.

Розвиток інформаційних послуг провідними бібліотеками світу перебуває у постійно зростаючому русі. Ці сучасні культурні заклади мають основним своїм завданням інформаційний сервіс, тобто інформування усіх, хто користується бібліотекою, – як відвідує персонально, так і в онлайн-режимі та іншими засобами, – різноманітними достовірними та об’єктивними джерелами знання, на які можна покластися і використати для інтелектуальної та творчої праці, для всебічного розвитку демократичного суспільства, для прийняття рішень та синтезування нових ідей. Таку стратегію оголосила Бібліотека Конгресу США, плануючи свою діяльність на 2016–2020 рр. [131]. Питання *достовірності та адекватності інформації в період високих технологій* вирішується різними засобами, в тому числі з допомогою цифрових технологій, які забезпечують ідентичне передання інформації першоджерела візуальними засобами з допомогою електронних технологій.

Вивчення досвіду бібліотечно-інформаційної діяльності передових бібліотек світу завжди привертає увагу вітчизняних учених. Багато статей розглядають бібліотечну політику формування електронних ресурсів, де Бібліотека Конгресу є визнаним лідером та методологічним світовим центром. Значна увага нею приділяється й створенню ресурсу «Пам’ять Америки» та «Пам’ять світу».

Бібліотека Конгресу США є поліфункціональною, вона виконує всі функції національної бібліотеки США і має спеціальне завдання обслуговування Конгресу США, що і визначає універсальний зміст її

діяльності. На першому місці вона декларує завдання слугувати діяльності Конгресу як вищого законодавчого органу: в Бібліотеці діє Дослідницька служба Конгресу (Congressional Research Service), в складі якої функціонують 19 відділів, зокрема економічний відділ, відділи правничий та політики, довкілля та природних ресурсів, закордонних справ і національної оборони тощо, тому там служать фахівці багатьох галузей знання, які працюють винятково на Конгрес. Специфіка цієї роботи визначає, за свідченням співробітників Бібліотеки, міжнародний характер її ресурсів.

Однак, як і Конгрес, Бібліотека Конгресу дбає про розвиток держави в межах свого профілю діяльності. Тому питання збереження та надання всебічної інформації щодо культурної спадщини Америки є не менш важливим, аніж оперативне обслуговування Конгресу.

Основним цифровим проектом Бібліотеки Конгресу США, який розпочався в 1995 р., є Програма Національної цифрової бібліотеки (*National Digital Library Program, NDLP*) [145]. Програма передбачає переведення у цифровий формат первинних джерел, необхідних для історії і культури Сполучених Штатів Америки, і визнана її директором Джеймсом Біллінгтоном у статті «Місія та стратегічні пріоритети Бібліотеки Конгресу» [85] одним із стратегічних напрямів діяльності Бібліотеки Конгресу США у 1995 р. Д. Біллінгтон зазначає, що доступ до інформації в електронному вигляді набуває все більшого значення і тому створення Національної цифрової бібліотеки, проект якої ухвалив Конгрес США, є вагомим завданням для Бібліотеки Конгресу в найближчий час.

Починаючи з 1989 р., коли Бібліотека здійснила широкий моніторинг потреб суспільства в цифровій інформації та організувала пілотний проект, присвячений аналізу суспільної потреби різних користувачів інформації в електронних колекціях «американської пам'яті», було проведено опитування інформаційних потреб 101 члена Асоціації наукових бібліотек та 51 державний бібліотечний заклад. Опитування показало активний інтерес до онлайн-колекцій, зокрема в науково-дослідних бібліотеках, що обслуговують вищу освіту. Однак розгортання проекту надалі, на початку двотисячних

років, дозволило залучити до опитування інші категорії користувачів, провести низку експериментів, організувати інтернет-форуми, обговорення в громадських організаціях тощо.

Цифровий проект знайшов активну підтримку не лише вчених та педагогів вищої школи, а й в середній школі серед шкільних учителів, що довело актуальність цього питання для національної науки та освіти, показало його перспективність.

Однак у її стратегічному значенні Національна цифрова бібліотека США передбачала не лише національний аспект, а залучення *широкої міжнародної аудиторії*, що є ще однією унікальною можливістю для реалізації американської демократії: сприяти вільному обміну ідеями із зовнішнім світом не менше, ніж матеріальними благами. Тут були також визначені три основних аспекти, необхідні Америці для створення національних бібліотечних цифрових ресурсів:

(А) поширення використання Конгресом, урядовцями, ученими, науковцями і приватним сектором великих спеціалізованих колекцій бібліотеки Конгресу, які є унікальними і малодоступними;

(В) поширення використання конгресменами, вченими і творчими людьми міждисциплінарних, міжкультурних, мультимедійних, мультилінгвістичних та синтетичних документів бібліотеки, важливих для обговорення національної політики;

(С) ширше використання бібліотечних документів через програми, які стимулюють інтерес, розширення знань і заохочують громадян більше використовувати бібліотечні фонди.

Реалізація програми розпочалась з оцифрування окремих колекцій в межах формування інформаційного ресурсу «Пам'ять Америки» («*Memory of America*») як Національної цифрової бібліотеки (NDL) [80]. Оцифрування колекцій передбачало переведення в цифровий формат не лише друкованих матеріалів, алей бібліотечних документів іншого формату: рукописів, карт, аудіо- та відеоматеріалів тощо (*documents, pictorial images, maps, sound recordings, and motion pictures*).

Реалізація програми NDL входить до стратегічних напрямів розвитку і самої Бібліотеки Конгресу. В ході реалізації цифрового проекту, спеціалістами Бібліотеки Конгресу було зазначено, що оцифрування складних національних бібліотечних фондів є нетривіальним складним завданням, яке значно відрізняється від створення цифрових бізнес-архівів. Хоча проект NDL розробив уніфіковані підходи до оцифрування матеріалів, але переведення у цифровий формат кожної колекції створило особливі обставини, пов'язані з фізичним станом оригіналів, погодженням планів з роботами із збереження та описування колекцій.

Цей проект характеризується комплексністю вирішення різнопланових завдань широкого розуміння поняття «доступу» до інформації, що вирішувалися одночасно і в розвитку. Серед основних проблем реалізації масштабних національних цифрових бібліотечних проектів фахівці Бібліотеки Конгресу визначили такі: створення ресурсів, взаємодія і сумісність (інтероперабельність), інтелектуальна власність, ефективний доступ, підтримка цифрового ресурсу.

Створення цифрових ресурсів супроводжується низкою проблем: це вибір між якістю цифрової копії та можливим пошкодженням оригіналу, необхідність детального опису цифрових об'єктів, редагування автоматично розпізнаних текстів тощо.

Завдання *інтероперабельності* включають необхідність створення єдиного віртуального цифрового середовища із різноформатних ресурсів: стандартизацію даних, уніфікацію пошукових процедур і протоколів передавання даних.

Проблеми забезпечення правових питань *інтелектуальної власності* є сьогодні ключовими у створенні цифрового контенту. Знаходження балансу між правом громадськості на вільний доступ до інформації, авторськими правами та захистом приватного життя є необхідною передумовою успішності цифрових бібліотечних проектів.

Ефективний доступ до цифрових матеріалів обов'язково передбачає інтеграцію цифрових ресурсів з традиційними бібліотечними каталогами.

Користувач повинен мати можливість отримати інформацію як про оригінальний документ, так і про наявну його цифрову копію. Важливо також, щоб цифрові ресурси були детально описані і користувач міг отримати всю інформацію про документ, незалежно від того, в якій формі він представлений. Доступ до національних цифрових бібліотечних ресурсів має бути реалізований для різного рівня користувачів – від школярів до науковців. Виникають також проблеми з описом давніх ресурсів з точки зору формату лексики: мовою давнього оригіналу або сучасною орфографією. Одним із гострих завдань є також необхідність подання цифрових об'єктів у різних форматах та збереження доступу до них для майбутніх поколінь.

Стосовно *підтримки* Національної цифрової бібліотеки, то важливим завданням є розробка оптимальної економічної моделі для забезпечення постійного постачання цифрового контенту, доступу до нього та збереження цифрової інформації. Необхідно розробити стратегії того, що буде в безкоштовному громадському доступі, і того, що буде надаватись як платні послуги [80].

Додатково до стратегічних завдань створення NDL її командою також був розроблений цілий спектр технологічних підходів визначення якості та стандартів опису цифрових ресурсів [113]. Особливі проблеми виникли в процесі організації та опису раніше неопублікованих архівних матеріалів, що в першу чергу пов'язано з відсутністю стандартизованої каталогізаційної архівної практики, яка дуже різниться від архіву до архіву. Було визначено, що детально описувати кожне зображення документів архівних колекцій (окремі фотографії, листи тощо) є неприпустимим (так, у Каліфорнійському університеті Берклі було підраховано, що для такого детального опису його цифрової колекції знадобиться 400 років каталогізації за участі всього персоналу бібліотеки університету) [117], тому спеціалісти Бібліотеки Конгресу рекомендують використовувати вже наявні архівні описи. З боку стандартизації обміну архівною інформацією в межах цифрового проекту Бібліотеки Конгресу було здійснено низку зусиль із впровадження стандарту EAD (Кодований архівний опис) [101], аналогічного UNUMARC для

бібліографічних записів. Крім того, спеціалістами Бібліотеки Конгресу були розроблені такі цифрові стандарти: (1) стандарт метаданих описування об'єктів (*Metadata Object Description Schema, MODS*) [143] – XML-схема мінімального набору елементів бібліографічного опису бібліотечних документів різної природи; (2) стандарт метаданих кодування і передачі даних (*Metadata Encoding and Transmission Standard, METS*) [139].

З точки зору вироблення стандартів оцифрування бібліотечних матеріалів Бібліотека Конгресу бере участь у роботі Федерального агентства настанов з оцифрування (*Federal Agencies Digital Guidelines Initiative*) [113], спільно з яким були розроблені стандартизовані методичні матеріали технічних настанов з оцифрування історико-культурного надбання (*Technical Guidelines for Digitizing Cultural Heritage Materials*) [159]. Агентство було утворено у 2007 р. з метою вироблення загального стійкого набору технічних керівних принципів, методів і практик оцифрування історичних, архівних та культурних матеріалів. Матеріали розміщені на сайті агентства в онлайн-режимі і постійно оновлюються.

У ході апробації різних рішень спеціалістами Бібліотеки Конгресу з урахуванням світового досвіду було також визначено модель опису цифрових об'єктів, яка передбачає, що описова інформація має створюватись виокремлено від цифрового архіву, на основі стандартних бібліотечних рішень, що на етапі доступу до цифрових ресурсів дає змогу користувачам скористатися звичним пошуковим апаратом бібліотечних каталогів. У такому контексті цифрова версія є просто одним із варіантів доступу до історико-культурних матеріалів. Опис цифрових ресурсів як обов'язковий елемент метаданих має включати також інформацію щодо інтелектуальної власності.

Програма створення NDL і Бібліотека Конгресу США поважають авторські та інші юридичні права, пов'язані з матеріалами, що призначені для поширення через Інтернет. NDLP для кожної цифрової колекції з фондів Бібліотеки Конгресу надає доступ через Інтернет, лише після повної оцінки правових ризиків, визначення правового статусу одиниць зберігання і власників інтелектуальних прав або інших сторін, наскільки це можливо. В

межах цифрової ініціативи Бібліотеки конгресу США було розроблено низку положень та методичних рекомендацій щодо основних положень для бібліотек стосовно авторського права та інших прав. Інформація про ці положення розміщена на порталі Бібліотеки Конгресу з посиланням до Головного офісу з питань авторського права Сполучених Штатів Америки (*The United States Copyright Office* [158]).

Проект NDLP після неодноразової апробації різних підходів надання доступу до цифрових ресурсів зупинився на колекційному принципі формування контенту в межах інформаційного ресурсу «Пам'ять Америки», до якого були конвертовані всі записи, створені в процесі виконання різних пілотних цифрових ініціатив [117].

Сьогодні «Пам'ять Америки» є масштабним ресурсом оцифрованих американських історичних матеріалів. Складається з понад 9 цифрових об'єктів, які документують історію і культуру США. Американська пам'ять організована в понад 100 тематичних колекцій на основі їхніх оригінального формату, теми або фондоутворювача. Цифрові колекції містять матеріали різного формату (рукописи, гравюри, фотографії, плакати, карти, звукозаписи, кінофільми, книги, брошури і ноти). Тематично колекції «Пам'яті Америки» згруповані за такими основними категоріями: *Advertising* (Реклама), *African American History* (Афро-американська історія), *Architecture, Landscape* (Архітектура, пейзаж), *Cities, Towns* (Міста, селища), *Culture, Folklife* (Культура, народознавство), *Environment, Conservation* (Збереження довкілля), *Government, Law* (Уряд, закон), *Immigration, American Expansion* (Імміграція, американська експансія), *Literature* (Література), *Maps* (Карти), *Native American History* (Індіанська історія), *Performing Arts, Music* (Театр, музика), *Presidents* (Президенти), *Religion* (Релігія), *Sports, Recreation* (Спорт, здоров'я), *Technology, Industry* (Технології, промисловість), *War, Military* (Війна, військові), *Women's History* (Жіноча історія) [80]. Майстер-список цифрових колекцій Бібліотеки Конгресу є орієнтиром для інших бібліотек в укладанні власних планів оцифрування фондів [132].

Кожна онлайнова цифрова колекція супроводжується набором пояснювальних матеріалів, призначених для полегшення пошуку документів, їх використання і розуміння. Колекції можуть бути переглянуті в індивідуальному порядку з пошуком в межах колекції (в тому числі реалізовано повнотекстовий пошук для багатьох письмових елементів), або можна здійснювати пошук за кількома відібраними колекціями. Додатково, щоб допомогти отримати доступ до американського історико-культурного надбання, співробітники Бібліотеки Конгресу в інтерактивному режимі надають користувачам підготовлені експертні дослідження та довідкові матеріали через інформаційну інтернет-службу «Запитай бібліотекаря».

Однією з умов успіху проекту було те, що весь цей час Бібліотека Конгресу США приділяла особливу увагу розвитку галузі технологічної ІТ-інфраструктури, впровадженню кращих зразків практики і стандартів, які відіграють основну і вирішальну роль в місії і корпоративній продуктивності бібліотеки шляхом випереджувального управління, моніторингу та підтримки ІТ-ресурсів, уникнення загроз ІТ-безпеки та захисту інтелектуальної власності, ефективності і координації в області ІТ-інвестицій Бібліотеки.

Бібліотека Конгресу стала національним та світовим лідером, членом усіх успішних розробок міжнародних стандартів та проектів. У період 90-х років ХХ – початку ХХІ ст. Бібліотекою Конгресу США, ІФЛА, МРА розроблено значну кількість концептуальних моделей цифрового ресурсу та стандартів щодо опису та цифрових технологій, що було проаналізовано українськими дослідниками К. Лобузіною [255], О. Бруй [185, 186], С. Г. Ключок [219]. Серед них:

• Концептуальні положення, щодо підходів до описування документів:

FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records) – Функціональні вимоги до бібліографічних записів – концептуальна модель метаданих «сутність-зв'язок» для інформаційних об'єктів –*продуктів*

інтелектуальної чи мистецької творчості – окремо розроблена IFLA у різних редакціях упродовж 1998–2016 р. і прийнята в країнах – членах ІФЛА.

FRAD (Functional Requirements for Authority Data) – Функціональні вимоги до авторитетних даних. Розроблена IFLA в 2009 р. і продовжує розвиватись.

FRSAR (Functional Requirements for Subject Authority Data) – Функціональні вимоги до предметних авторитетних даних. Розроблена IFLA в 2010 р.

Відповідно до цих функціональних вимог, були розроблені стандарти змісту, структури даних та машиночитаних метаданих.

• ***Стандарти описування (data content standards):***

Для бібліотек: AACR2, RDA; для архівів: DACS; для музеїв: CCO.

AACR2 –Anglo-American Cataloguing Rules – Англо-американські правила каталогізації – правила укладання каталожних описів бібліотечних документів (1988–2005 pp.);

RDA– Resource Description and Access – Опис ресурсу та доступ. Розроблений Об'єднаним керівним комітетом (JSC) із розвитку RDA в 2010 р.: Американська бібліотечна асоціація, Австралійський комітет із каталогізації, Британська бібліотека, Канадський комітет із каталогізації, Чартерний інститут бібліотечно-інформаційних спеціалістів (CILIP), Бібліотека Конгресу.

DACS – Describing Archives: A Content Standard – Опис архівних матеріалів –правила опису архівів та рукописних колекцій (опублікований у 2004 р.).

CCO – Cataloging Cultural Objects – Каталогізація культурних об'єктів – принципи опису культурних об'єктів та їхніх зображень. Призначений для використання в описі і документуванні творів мистецтва, архітектури та культурних артефактів.

• ***Стандарти структури даних (metadata structure standards):***

Для бібліотек: ISBD (C); для архівів: ISAD (G); для музеїв: CDWA.

ISBD (C) – Консолідований міжнародний стандарт бібліографічного опису, який почав розроблятися з 1974 р. під егідою IFLA.

ISAD(G) – Загальний міжнародний стандарт архівного опису. Розроблений Міжнародною Радою Архівів. (Переклад українською – 2002 р.)

CDWA (Categories for the Description of Works of Art)– «Категорії опису творів мистецтва», стандарт розроблений Дослідницьким інститутом Гетті спільно з Американською асоціацією мистецтв, заклав основу музейного опису. Розробка CDWA була розпочата в 90-ті роки і тривала близько двох років. У роботі брали участь фахівці в галузі мистецтва, інформаційних технологій, бібліотечної та архівної справи. Правила CDWA описують загальні концептуальні принципи опису об'єктів мистецтва та зображень безвідносно до конкретної реалізації музейних баз даних, вони лише задають орієнтири для розробки мистецьких інформаційних систем.

• *Машиночитані метадані (machine-readable metadata standards):*

Для бібліотек: формати MARC: UNIMARC – розроблений та підтримується IFLA, MARC21 – об'єднання форматів USMARC (США) та CAN/MARC (Канада); для архівів: AMC MARC (США), EAD; для музеїв: VRA.

EAD – кодований архівний опис – стандарт кодування архівних допоміжних засобів пошуку з використанням XML. Розроблено Бібліотекою Конгресу США в партнерстві з Товариством американських архівістів. Специфікує елементи, які будуть використані для опису рукописних колекцій.

VRA Core – стандарт даних та XML схема для опису робіт візуальної культури, а також зображень, що документують їх. Розроблено Бібліотекою Конгресу США в співпраці з Асоціацією візуальних ресурсів.

• *стандарти метаданих для опису ресурсів у веб-середовищі:*

У зв'язку із зростанням ваги та обсягу цифрових документальних ресурсів з'явилися стандарти метаданих призначені для опису змісту цифрових об'єктів Dublin Core та XML-представлення формату MARC21: MARCXML; MODS; MADS.

Dublin Core – Дублінське ядро – один із найпоширеніших стандартів метаданих – набір елементів метаданих, значення яких описують вміст інформаційного ресурсу. Стандарт Dublin Core (DC був затверджений в США Американським Інститутом Національних Стандартів як стандарт Z39.85. У 2003 р. стандарт ISO 15836 затвердив набір метаданих DC в якості міжнародного стандарту (Dublin Core Metadata Initiative (DCMI). Останнім часом все ширше став використовуватися стандарт MODS, який має більше специфікацій для змісту і краще, ніж Dublin Core, роз'яснює різні елементи.

MARCXML – призначений для представлення даних MARC 21 в XML структурі. Розроблений Бібліотекою Конгресу США як розширена схема стандарту кодування та передачі метаданих.

MODS – Схема метаданих опису об'єктів – XML розмітка, яка являє собою підмножину полів MARC, що можуть бути виражені засобами XML не у цифрових, а у текстових тегах.

MADS – Схема метаданих опису авторитетних даних – XML розмітка для додаткових до MARC 21 авторитетних даних. Розроблена Бібліотекою Конгресу США для набору авторитетних елементів, що можуть бути використаними для надання метаданих про агентів (людей, організації), події і терміни (теми, жанри тощо), пов'язана зі Схемою метаданих опису об'єктів (MODS) для надання метаданих про авторитетні сутності, що використовуються в описах MODS.

METS – Metadata Encoding and Transmission Standard – Стандарт кодування та передачі метаданих, призначений для опису ресурсів в XML синтаксисі, для представлення метаданих які супроводжують електронний ресурс та для OAI збирання (харвестингу).

У 2012 році Бібліотека Конгресу США ініціювала розробку новго стандарту метаданих BIBFRAME – Bibliographic Framework – бібліографічна структура, який призначений замінити MARC формат у сучасному веб-середовищі (<https://www.loc.gov/bibframe/>). Цей стандарт реалізує концепцію пов'язаних даних (linked data) на основі бібліографічних зв'язків і робить більш зручним використання бібліографічних даних як у бібліотеках, так і в

Інтернеті. Основною проблемою для повного впровадження BIBFRAME є відсутність деяких елементів опису періодичних і серійних видань. Ініціатива цієї розробки тісно пов'язана з ідеями FRBR та RDA. У 2012 році Бібліотека Конгресу США опублікувала проект моделі BIBFRAME, а в 2016 році був здійснений реліз BIBFRAME 2.0. У 2017 році корпорація ExLibris опублікувала рекомендації щодо впровадження BIBFRAME у бібліотечні інформаційні системи.[Godby C. J. The Relationship between BIBFRAME and OCLC's Linked-Data Model of Bibliographic Description: A Working Paper // OCLC. – 2014. – URL: <http://oclc.org/content/dam/research/publications/library/2013/2013-05.pdf>]

Успіхи в розробці Національної цифрової бібліотеки США та повернення останньої до складу ЮНЕСКО в 2003 р., коли головний бібліотекар Джеймс Біллінгтон став спеціальним уповноваженим США в ЮНЕСКО, а в 2005 ініціював спільний проект ЮНЕСКО та Бібліотеки Конгресу США, визначили й появу Світової цифрової бібліотеки (WDL), до якої впродовж декількох років приєдналися й Організація американських держав.

Світова цифрова бібліотека відкрилася 21 квітня 2009 р. у штаб-квартирі ЮНЕСКО в Парижі [167].

Оголошуючи нову стратегію на 2016–2020 рр., Бібліотека Конгресу відзначила, що вона затвердила свою керівну роль у рамках системи бібліотек по всій країні і досягла значних успіхів у створенні інформаційного ресурсу та цифрових колекцій національної пам'яті [131].

Бібліотека різко збільшила придбання книг та інших матеріалів, які були створені за межами Сполучених Штатів і представлені на сотнях мов. Спільно з цим розширенням колекцій бібліотека розробила ефективні нові способи організації доступу до цієї різноманітної системи знань, особливо в світлі підвищеної уваги до актуальних глобальних питань з боку Конгресу.

У «Стратегічному плані» було спеціально відзначено, що в XXI ст. нові технології відкрили еру взаємозв'язку, яка характеризується можливостями *миттєвого зв'язку та обміну інформацією на глобальній основі.*

Основним завданням оголошено мобільну увагу до нових технологій, що характеризують еру глобального та швидкісного обміну інформацією та взаємозв'язку світу через мережевих користувачів, до їхнього впровадження у діяльність бібліотеки на глобальній основі, до розвитку організації швидкого доступу до знань не лише вчених, але й представників усіх гілок влади, освіти та загалом усього суспільства.

Фонди і послуги бібліотеки мають бути доступними для швидко зростаючого числа мережевих користувачів по всій країні і по всьому світу, особлива увага надається організації взаємозв'язку та співробітництва між користувачами у питаннях прийняття рішень та потреб суспільства. Ці знання повинні мати можливість подорожувати численними системами і джерелами. Для того, щоб ефективно обмінюватися знаннями і задовольнити зростаючий попит на співпрацю, вирішальне значення має доступ до інформації в режимі реального часу: відразу, легко і в усьому світі. Розвиваючи свої стратегії, Бібліотека Конгресу США знову займає чільне місце в розвитку фундаментальної ролі бібліотек і бібліотечних ресурсів у сучасному глобальному інформаційному суспільстві.

4.2. Формування національних цифрових мультикультурних ресурсів у США, Канаді, Австралії

Розкриття досвіду таких складних за етнічною основою країн, як США, Канада і Австралія, населення яких представлене як корінним населенням, культура якого опинилася в певній стагнації, так і багатоаспектним іммігрантським компонентом різних рас і народів. Це визначило виникнення ідеї мультикультуралізму, яка, за задумами її ідеологів, передбачала зняття певних конфліктів культур та відкриття нових перспектив для створення нового культурного середовища.

Одним із таких заходів стало збереження матеріальної та нематеріальної культурної спадщини, що стало можливим за рахунок просунутих інформаційних технологій, зокрема цифрових.

Сутність ідеї мультикультуралізму можна визначити формулою: єдність при різноманітності. Йдеться про спроби гармонійної взаємодії носіїв різних культур у рамках єдиного політико-територіального співтовариства – нації-держави. Водночас попри не завжди вдалі результати такої політики, усі ті держави, які формулювали гуманістичні принципи розвитку, та створені ними міжнародні організації в галузі культури, освіти і науки (наприклад, ЮНЕСКО, МРА та ІФЛА), дійшли висновку про необхідність піклування держави про багатонаціональну культуру, її збереженість та розвиток. Проводилися масштабні заходи щодо збирання, обліку та організації вільного доступу до культурної спадщини народів шляхом створення інформаційних баз даних та цифрового ресурсу, що зберігається в бібліотеках, архівах, музеях.

Мультикультуралізм як культурологічна, соціологічна та політологічна проблема вивчався Л. Хрящевською [319], А. Колодій [230] та іншими науковцями. Висновок про необхідність уникати негативних наслідків у мультикультурних країнах, зокрема загрози розколу, українська дослідниця А. Колодій сформулювала як «етнічну політику, засновану на принципі

мультикультуралізму, яку потрібно врівноважити іншими заходами, спрямованими на досягнення національної консолідації, такими як творення єдиного освітнього, інформаційного й культурного простору...» [230].

Мультикультуралізм як доктрина етнонаціональної політики був офіційно проголошений в Австралії, Канаді та США ще в 1970-х роках як у країнах із великим відсотком емігрантської складової. Саме спроба більш успішно інтегрувати представників етнічних меншин у суспільство, уникаючи примусової асиміляції, і зумовила розробку концепції мультикультурного суспільства, яке прагне забезпечити рівноправне існування різних культур і рівну участь носіїв цих культур у суспільному житті. Як зазначають А. Рибаків та Д. Квон, не дивлячись на досить істотні недоліки концепції мультикультуралізму (неоднозначність самого терміну, його ідеалістичність, підміна поняття «етнічність» поняттям «культура»), підкреслення розбіжностей між носіями різних ідентичностей ускладнює їх гармонійне співіснування. Політика мультикультуралізму в країнах Європи по відношенню до ісламських груп населення стала несприятливою, проте все ж таки більшість фахівців вважає, що розумна альтернатива їй поки відсутня. Звідси актуальною для багатьох країн є необхідність наблизити полікультурний концепт до своєї національної специфіки [286].

В українському суспільстві феномен мультикультуралізму присутній в різних проявах. Для України гострота проблеми національної ідентичності визначається поліетнічністю її населення, українське суспільство є мультикультурним зі складною структурою ідентифікацій [302]. У цьому контексті для України мультикультуралізм слід трактувати як засіб збереження гуманітарних цінностей та культурної різноманітності.

Бібліотеки як соціальні інституції у своїй діяльності мають враховувати у своїй діяльності фактор кроскультурної комунікації. Так, як зазначає дослідник освіти у галузі бібліотекознавства та інформології Тумухерве (*Tumuhairwe*), в багатьох країнах світу у вищих навчальних закладах організуються і викладаються курси для бібліотечних спеціалістів, орієнтовані на ознайомлення студентів з теоретичними та практичними

аспектами обслуговування різних соціальних груп в контексті мультикультурної освіти та цифрових ресурсів [163].

Визнання в США, Канаді та Австралії мультикультуралізму (полікультуралізму) як одного із суттєвих факторів державної політики відповідно вплинуло на формування ресурсів культурної спадщини документних установ та закладів культури (АБМ). У кожній країні ця політика була організована централізовано, що дало можливість створити єдиний культурний ресурс, були визначені установи, що брали на себе керування цими процесами, вони пройшли етап підготовки, експериментальну стадію, розробку стратегії, яка постійно корелювалася на впровадження.

Сполучені Штати Америки. Бібліотека Конгресу США очолює і курує виконання робіт сучасних цифрових проектів і програм загальнонаціонального значення. Під час створення програми Національної цифрової бібліотеки і розробки (1990–1994) пілотного проекту під назвою «Пам'ять Америки» («*American Memory*») [146, NDLP] проводилася експериментальне оцифрування деяких зібрань історичних документів, аудіо- і відеозаписів, фотографій та інших матеріалів із фондів БК, складових пам'яті нації за різними колекціями, в тому числі етнічними. У 1992–1993 рр. оцифровані документи в записах на компакт-дисках і відеодисках розповсюджувались у навчальних закладах та бібліотеках, вибраних для участі в проекті.

Результати опитування учасників проекту, проведеного на стадії його завершення, продемонстрували зацікавленість в електронних мультикультурних історичних джерелах різних освітян. Однак поширення оцифрованих матеріалів на компакт-дисках було неефективним і дуже дорогим. Після 1994 р. з'явилась можливість використовувати нові технології доставки електронних документів та доступу до них, надані Інтернетом. Проект «Пам'ять Америки» отримав подальший розвиток, але вже в іншому статусі – як «флагманський проект» (*the flagship project*) Національної цифрової бібліотеки, програма створення якої була

затверджена Конгресом США в 1994 р.

Від самого початку передбачалось спільне фінансування цієї програми – з державних і приватних джерел. Завдяки партнерству з корпорацією «Ameritech», що надала грант у розмірі 2 млн. дол, Бібліотека Конгресу провела загальнонаціональний трирічний конкурс (1996–1998 рр.), за підсумками якого 36 організацій з усієї країни отримали фінансову підтримку для оцифровки своїх цінних колекцій і розміщення їх на сайті БК «Пам'ять Америки». Проведення конкурсу привернуло до участі в програмі NDL публічні, наукові та академічні бібліотеки, музеї, історичні товариства та архівні установи США. В результаті цього конкурсного проекту були створені 23 цифрові колекції, які доповнили масив мультикультурних оцифрованих документів «Пам'ять Америки» з фондів Бібліотеки Конгресу [125].

Безкоштовний і відкритий доступ через Інтернет до численних найцінніших і цікавих документів американської історії і культури надається всім жителям США. Суттєве доповнення NDL до свого 200-річного ювілею Бібліотека Конгресу розглядала як «подарунок нації» (до 2000 р. було оцифровано понад 5 млн. назв з фондів Бібліотеки Конгресу і її партнерів). У їх числі найрізноманітніші матеріали: від особистих документів президентів США і фотографій часів Громадянської війни до матеріалів рухів на захист виборчих прав жінок і цивільних прав, ранніх фільмів Томаса Едісона, нотних видань, перших бейсбольних карток тощо.

Але проект NDL знайшов також і подальший розвиток: було проаналізовано процеси глобалізації у світі, що характеризувалися мультикультурністю та тенденцією до розширення культурного простору, інтеграцією різних культур планети, впливом інших традицій, інших національних та релігійних особливостей. Як вже згадувалося в дисертації, ці тенденції знайшли своє втілення в глобальному цифровому проекті Бібліотеки Конгресу США – Світова Цифрова Бібліотека (*World Digital Library, WDL*) [168].

Цифрові ресурси загальнонаціонального масштабу *Канади* формуються у комплексній національній установі, що об'єднує національні бібліотечні та архівні фонди і має назву *Бібліотека та архіви Канади (Library and Archives Canada, LAC)* [130]. LAC спрямував основні зусилля на двох напрямках: оцифрування найбільш цінних національних бібліотечних колекцій, попередній список котрих був обговорений в професійному колі, та на створення тематичних онлайн-експозицій цифрових документів. Під час створення проекту Надійного цифрового репозиторію документів спадщини всіх цифрових ресурсів Канади (*Trusted Digital Repository, TDR*), LAC звернув увагу на необхідність збереження цифрового ресурсу як пам'яті держави, оскільки копіювалися документи і урядових організацій та державних установ, та можливості повного та відкритого доступу до нього. Для національного цифрового репозиторію Канади існує єдина для всіх цифрових ресурсів сховища система стандартів для представлення цифрових об'єктів та їхніх метаданих, а також спеціалізований модуль розподіленого завантаження цифрових ресурсів через веб-інтерфейс.

Цифрова інформаційна стратегія Канади (*Canadian Digital Information Strategy, 2007 р.*) узгоджувалася й з основними підходами *Європіани*, де створення цифрового ресурсу сприймалося як «фактором економічного зростання і соціального благополуччя в XXI ст.», тому що створює надійне джерело знання та прагне забезпечити потреби всіх канадців, приватних осіб, учених, дослідників, промисловців, студентів, робітників, і спирається на фундаментальні цінності канадського народу, такі, як білінгвізм, мультикультуралізм, відкритість і справедливість в цифровій сфері. Тому LAC взяла на себе координацію та узгодження стратегій різних установ та приватних архівів щодо створення, збереження і розповсюдження цифрової інформації [Canadian Digital Information Strategy].

Результатом здійснення канадської програми оцифрування історико-культурних матеріалів і документів став портал *Canadiana* [90], де коаліція культурних установ і бібліотек Канади надає доступ до своїх колекцій документальної спадщини у цифровому форматі. Завдяки членству в

єдиному альянсі, канадські бібліотеки створювали цей ресурс корпоративно, об'єднали гуманітарні та технологічні питання, створили спільний ресурс та онлайн-доступ до цифрових матеріалів.

Canadiana.org є неприбутковою та благодійною організацією, заснованою в 1978 р. для збереження культурної спадщини Канади та її доступності для майбутніх поколінь. До складу Canadiana входять бібліотеки, архіви та університети з усієї Канади. Сьогодні 40 мільйонів сторінок оцифрованого контенту доступні через різні онлайн-портали та збережені в сертифікованому надійному цифровому репозиторії.

За підтримки основних інститутів пам'яті *Canadiana.org* ідентифікує, каталогізує і оцифровує документальну спадщину: книги, газети, періодичні видання, зображення, архівні матеріали, і поєднує їх у спеціалізованих пошукових розвинутих базах даних, зокрема

- *Спадщина* – архівні колекції документів, в тому числі 60 млн. сторінок мікрофільмованих зображень, де представлена хроніка історії Канади, корінних народів та її імміграції від 1600-х років до середини 1900-х років, у тому числі й значна увага приділяється генеалогічним матеріалам іммігрантів;

- *Рання Канада* є першою великомасштабною онлайн-овою колекцією перших канадських друкованих видань;

- *Все про Канаду* – електронні колекції канадської документальної спадщини багатьох канадських бібліотек, музеїв та архівів, що корпусно представляють величезний масив мультикультурної культурологічної інформації.

Сьогодні сформовано інтегрований бібліотечно-архівний інформаційний ресурс «Мультикультурна Канада: наша різноманітна спадщина» [144], який включає понад 60 колекцій (серед них колекції, присвячені діяльності української діаспори Канади). Підґрунтям цифрового мультикультурного проекту стала переконаність у тому, що культурні групи, які входять до складу Канади, є маловідомими, а їхня історія –

малодослідженою. Була проведена значна робота з оцифрування документів, газет, інтерв'ю, фотографій, пам'яток матеріальної культури народу та окремих етнічних груп, що зберігаються в державних, громадських та приватних колекціях [303]. Цінним ресурсом на сайті є енциклопедія народів Канади, доступ до якої здійснюється через алфавітний індекс. Структура статей енциклопедії має рубрики: міграція, прибуття, економічне життя, родина та родинні зв'язки, общинне життя, культура, освіта, релігійне життя, політика, міжгрупові відносини, технології.

Австралія. Створення національного цифрового фонду історико-культурної спадщини Австралії взяла на себе Національна бібліотека Австралії (National Library of Australia, NLA) [146], яка послідовно оцифрувала увесь комплекс різновидової документальної спадщини та створила на цій базі мультикультурний ресурс колекцій історичних австралійських газет, свідчення усної історії та інших аудіо-файлів; фотографії, ноти, карти, книги та рукописи, які належали різним культурам Австралії. Для реалізації цифрових проєктів NLA було створено пошукову систему Trove [161, 162], яка забезпечує доступ до одиниць зберігання, отриманих з понад 1000 бібліотек і культурних установ Австралії. NLA для формування цифрового контенту встановила контакти з багатьма книгарнями і відкрита для обговорення умов співпраці з іншими установами. Книжкові магазини відкрили свої бази даних для індексування Trove.

До проєкту національної бібліотеки також приєдналися архіви та бібліотеки Австралії. За основну мету австралійський цифровий проєкт поставив створення фундаментальної частини національної дослідницької інфраструктури на основі цифрового доступу до музейних предметів, бібліотечних та архівних документів. У 2016 р. колекції Trove включали інформацію про понад 370 млн. сторінок. Величезний розподілений контент цифрової бібліотеки (книги, статті, зображення, історичні газети, карти, музика, архіви і багато іншого, що виражають надзвичайно багату історію австралійської культури). *Австралія першою з країн зробила повний цифровий ресурс усієї своєї культурної спадщини, доступний дослідникам,*

історикам та австралійській спільноті в цілому, в результаті чого ресурс відвідують понад 70 тис. відвідувачів на добу [162].

Як і для Канади, так і для Австралії одним із важливих завдань стало оцифрування родинної історії австралійців та генеалогічних архівних джерел іммігрантів (*family history and genealogy*), які користуються величезним попитом у наукових дослідників та австралійських родин. Найбагатші фонди архівної генеалогії, представлені у фондах Національної бібліотеки Австралії та Національного архіву Австралії, доступні через мережу Інтернет в онлайн-овому режимі. Ці австралійські сайти містять зручну систему пошуків – навігатори, алфавітні та хронологічні індекси, оцифровані зображення документів. Вони також мають посилання на інші інформативні сайти – як в Австралії, так і за кордоном – і рекомендації щодо контактів з іншими дослідниками родинної історії [Australian family history and genealogy selected websites].

Особливістю Австралії є те, що вона приділила значну увагу урятуванню культури аборигенів, хоча їхня кількість складає лише 3 % від усього населення Австралії. Створені спеціальні інституції, що займаються збиранням свідчень та документальних джерел, пов'язаних з вивченням способу життя, побуту, мистецтва та історії австралійських аборигенів. Значний внесок у дослідження їхньої історії належить бібліотекам та архівам.

М. Наката та М. Ленгтон відмічають, що, в силу історичних причин, знання про корінні народи Австралії розпорошені по всій країні і дуже часто такі документи зберігаються далеко від історичних місць, до яких вони мають відношення. Тому проведення відповідних студій життя і побуту австралійських аборигенів довгий час залишалось складним та трудомістким завданням. Сьогодні частина проблеми кумуляції та збереження знань корінних народів Австралії значно активізувалася завдяки широкому розповсюдженню та доступності інформаційно-комунікаційних технологій: стало можливим у цифровому форматі зберегти усні розповіді, фото- і відеоматеріали, музику, співи і танці. Створено багатоаспектні бази знань

аборигенів та інтеграції розпорошених у різних «установах пам'яті» (бібліотеках, архівах, музеях) документальних джерел [83].

Окрему роль відіграє Австралійський інститут дослідження аборигенів і жителів островів протоки Торреса (*The Australian Institute of Aboriginal and Torres Strait Islander Studies, AIATSIS*) [155], який зібрав документальні джерела історії цих народів. Науково-дослідницькі проекти включають напрями розширення розуміння культури корінних народів і суспільств у сучасному та історичному контексті; дослідження ключових факторів, що впливають на здоров'я і благополуччя корінних народів; аналіз участі аборигенів у державній політиці та програмах; розвиток більш глибокого розуміння ставлення корінного населення до раціонального використання земельних і водних ресурсів. AIATSIS зібрав величезну колекцію документів, створив базу даних та цифровий ресурс, який на сьогодні є мультикультурним джерелом історії корінного населення Австралії.

Доступ до колекцій AIATSIS здійснюється через онлайн-каталог Інституту засобами унікальної системи Mura©. Колекції установи поділяються на такі групи: загальний фонд, аудіоматеріали, відеозображення, образотворчі матеріали, артефакти, рукописи, лінгвістичні матеріали, стародруки та рідкісні книги, рекламні інформаційні матеріали (*ephemera collection*) – проспекти, буклети, каталоги. Пошукова система Mura© має декілька пошукових профілів: загальний пошук, пошук аудіовізуальних матеріалів (автор, назва, предмет, місце, мовна група), пошук в окремих колекціях (книги, періодичні видання, компакт-диски, електронні ресурси, довідково-бібліографічні матеріали, веб-ресурси, рукописи), ресурси родинної історії, предметний пошук (іменний покажчик, предметні рубрики, назви періодичних видань тощо), дослідницькі ресурси (публікації, бібліографія, бази даних, лінгвістичні ресурси, історичні назви, родинна історія, пошуковий тезаурус: теми, мови, географія, онлайн-колекції) [303]. Отже, в Австралії існують не лише загальнонаціональний ресурс, а й спеціальні наукові та цифрові проекти спадщини аборигенів.

4.3. Стратегії провідних країн світу в створенні національного ресурсу історико-культурної спадщини і перспективи України

Значення напрацювання електронних ресурсів історико-культурної спадщини в її документній основі в системі створення глобального інформаційного простору та початок формування цифрових ресурсів, пошуку археографічних та інформаційних технологій започаткування, зберігання, організації доступу стало очевидним багатьом провідним державам Європи ще наприкінці 1980-х років, а на початку XXI ст. – Китаю, Японії, Індії та багатьом іншим країнам.

Національні стратегії, що передбачають оцифрування історико-культурної спадщини, створюються під егідою держав та урядів та спеціально реєструються і охоплюють ресурси як державного, так і приватного зберігання (за згодою власників). Короткий узагальнений аналіз основних європейських національних та місцевих проектів наводиться у звіті «Культурна спадщина: оцифрування, онлайнний доступ та цифрове збереження (2013–2015)» [96].

Європейські країни вирішують ці завдання різними засобами. Так, оцифрування культурної спадщини у **Чехії** (Чеська Республіка) здійснюється в національному реєстрі – Центральному реєстрі культурної спадщини Чехії, який знаходиться у веденні Інституту національної спадщини. Основними програмами є «Державна політика розвитку культури на 2015–2020 роки»; «Стратегія оцифрування культурних матеріалів на 2013–2020 роки»; «Комплексна стратегія підтримки культури до 2020 року»; «Концепція розвитку бібліотек на 2011–2015 роки» (остання програма включає оцифрування фондів бібліотек). Чехія є також ініціатором міжнародного проекту *Манускрипторіуму*, який також почав фінансуватися Міністерством культури Фінляндії (<http://www.registrdigitalizace.cz/rdcz/>).

Основним документом **Естонії** (*Естонська Республіка*) є «Національна стратегія оцифрування культурної спадщини на 2011–

2016 рр.». Основними цілями цієї стратегії є: забезпечення того, щоб оцифрування стало звичайною, щоденною діяльністю в установах пам'яті; поліпшення загальнонаціональної координації робіт з оцифрування і збереження цифрової культурної спадщини; розробка загального переліку послуг на основі цифрових ресурсів культурної спадщини.

Стратегія розвитку цифрових ресурсів культурної спадщини *Латвії* (Латвійська Республіка) затверджена як складова частини «Державних керівних принципів політики в галузі культури на 2014–2020 рр. «Creative Latvia». Ця стратегія передбачає заходи щодо забезпечення оцифрування, довгострокового збереження, доступу і повторного використання латиської культурної спадщини. Протягом 2013–2015 рр. процеси оцифрування культурної спадщини в *Литві* (Литовська Республіка) проводились відповідно до «Програми оцифрування культурної спадщини, збереження та актуалізації на 2015–2020 рр.», яка включає організацію збереження і доступу до латвійського цифрового історико-культурного контенту.

Багаторічна програма «КУЛЬТУРА+», в межах якої реалізація оцифрування («цифровізація») *Польщі* (Республіка Польща) є одним із пріоритетів і полягає в сприянні розвитку масового оцифрування польської культурної спадщини та інфраструктури для оцифрування і створення мережі лабораторій з оцифрування, зокрема в бібліотеках, музеях і державних архівах по всій Польщі. Програма також включає підтримку процесів оцифрування і спільного використання культурних ресурсів, що знаходяться у власності неурядових організацій, церков і університетів. Федерація цифрових бібліотек Польщі почала роботу в галузі консолідації цифрових ресурсів, а Великопольська цифрова бібліотека у Познані, яка формує ресурси освіти, відкрила напрям культурної спадщини (<http://www.wbp.poznan.pl/digitalizacja/federacja-bibliotek-cyfrowych>), ЕС почав фінансувати впровадження операційної системи для реалізації програми «Цифрова Польща», яка спрямована на створення цифрового ресурсу документів державних установ, яка фінансується ЕС (www.funduszeuropejskie.gov.pl). Національна бібліотека Польщі (Biblioteka

Narodowa) проводить значну роботу з оцифрування та Національну цифрову бібліотеку Польщі (*National Digital Library of Poland, Polona DNL*, (<http://www.polona.pl/dlibra>, <http://colloquium.mzk.cz/papers/Poland1.pdf>))

Уряд *Румунії* затвердив «Національну стратегію оцифрування для Румунії до 2020 р.», метою якої є забезпечення постачання понад 750 тис. цифрових об'єктів до Europeana до 2020 р. Програма включає в себе розробку онлайн-платформи для збирання і публікації цифрових культурних ресурсів та оцифрування 1 млн. культурних матеріалів.

Національна стратегія оцифрування *Швеції* (Королівство Швеція) охоплює період 2012–2015 рр. і передбачає фінансування планів оцифрування національних установ культурної спадщини.

Дії окремих секторів культурних установ *Угорщини* (бібліотеки – архіви – музеї) координуються провідними національними установами (Національна бібліотека імені Ференца Сечені, Угорський національний архів, Угорський національний музей). Крім того, в цих установах були створені стратегічні документи, що стосуються національної програми оцифрування.

У *Фінляндії* (Фінляндська Республіка) основним агрегатором цифрового ресурсу країни є Національна бібліотека Фінляндії, де існує Центр збереженості та оцифрування, створений у 1998 р., який за фінансування Міністерства освіти і культури копіює колекції Бібліотеки, що приміщені в мережеве середовище. Стратегічним об'єктом оцифрування є культурна та наукова спадщина, газети, журнали, книги, рукописи та архіви, відеоматеріали. Національна бібліотека *Фінляндії* є частиною Гельсінського Університету, вона здійснює національну політику з оцифрування бібліотечних фондів. Стратегічні цілі оцифрування узгоджуються з Гельсінським Університетом і Міністерством освіти і культури. Національний архів має стратегію оцифрування, що регулярно оновлюється, архівні фонди і колекції для оцифрування відбираються відповідно до річного плану. Національна рада зі стародавностей координує національну програму оцифрування музейних фондів. Національний аудіовізуальний

інститут (Kansallinen audiovisuaalinen instituutti, KAVI) концентрується на стратегії оцифрування художніх фільмів.

Національний цифровий проект ***Німеччини*** (*Федеративна Республіка Німеччина*) координується німецькою цифровою бібліотекою (Deutsche Digitale Bibliothek, DDB), яка затверджує «Генеральний план оцифрування». Поведений в 2013 р. DDB семінар за участю зацікавлених сторін з усіх секторів культури і федеральних земель, підтвердив, що національний проект з оцифрування є шляхом вперед з метою організації більш тісної координації і взаємодії між окремими учасниками для досягнення кращого рівня поточних проектів. Однак було висловлено думку, що планування робіт не повинно бути результатом процесу зверху-вниз. Замість цього окремі культурні сектори/установи повинні мати право (і обов'язок) для того, щоб приймати такі рішення самостійно.

Нідерланди (*Королівство Нідерланди*) узгодили у 2015 р. спільну міжвідомчу «Національну стратегію цифрової спадщини», яка буде координуватись в межах міжвідомчої мережі цифрової спадщини (Netwerk Digital Erfgoed). Стратегія закріплює ініціативу з оцифрування за культурними та урядовими установами, в рамках координації урядом Нідерландів передбачається поліпшення умов для масштабування діяльності з оцифрування і міжвідомчої співпраці між архівами, бібліотеками, музеями, аудіовізуальними архівами та науковими установами.

Зупинимось на відомчих та регіональних ініціативах різних країн, які також співпрацюють з Європеаною.

У ***Бельгії*** (*Королівство Бельгія*) немає визначеної національної програми. Фламандський архівний інститут (Vlaams Instituut voor Archivering, VIAA) оцифровує, зберігає і забезпечує доступ до аудіовізуального матеріалу спільно з партнерами з культурної спадщини і засобами масової інформації. У 2013 р. для федеральних установ Радою було прийнято постанову щодо організації додаткових інфраструктур для переведення в цифрову форму і збереження активів, які перебувають у власності різних федеральних наукових установ і Національного кіноархіву.

Схема фінансування має на меті створити трирівневу інфраструктуру: інфраструктуру для оцифрування контенту, інфраструктуру для цифрового збереження та інфраструктуру для використання і повторного використання цифрового контенту.

Бібліотеки **Іспанії** (*Королівство Іспанія*) мають свою стратегію із створення національних електронних колекцій та проектів, в основному пов'язану із формуванням загальнонаціонального ресурсу «Hispana». Щорічні гранти і контракти передбачають попередню обов'язкову перевірку в «Hispana» вже оцифрованих матеріалів для запобігання дублюванню зусиль. Архіви не мають національної стратегії. З метою спрямування архівного співробітництва організовано портал іспанських архівів «Pares». Музеї мають загальний стратегічний план на 2012–2015 рр., який передбачає оцифрування фондів державних музеїв, каталогізацію та надання високоякісного доступу до культурних матеріалів.

В **Австрії** (*Австрійська Республіка*) Австрійська Федеральна канцелярія – Відділ мистецтв і культури (Bundeskanzleramt Österreich - Sektion Kunst und Kultur) – зосередила зусилля на організації оцифрування матеріалів федеральних музеїв.

Варто згадати і власні стратегії установ культури деяких європейських країн. Оцифрування в установах культури **Данії** (*Королівство Данія*) зазвичай вважається невід'ємною частиною роботи із збереження фондів. Цілі та пріоритети оцифрування встановлюються в окремих установах. За загальнонаціональними результатами оцифрування стежить Данське агентство культури.

Велика Британія (*Сполучене Королівство Великобританії і Північної Ірландії*), попри велику активність британських культурних організацій в області оцифрування, не має єдиного плану або стратегій для координації та моніторингу оцифрування культурної спадщини. На інституціональному рівні окремі музеї, архіви та бібліотеки розробляють політику оцифрування і стратегії, характерні для їхніх колекцій і потреб власної аудиторії

користувачів. Вони, як правило, фінансуються і управляються за рахунок внутрішніх резервів. На регіональному рівні групи організацій координують деякі аспекти діяльності з оцифрування між собою. На національному рівні існує деяка координація оцифрування за тематичними принципами, створюється інфраструктура цифрових ресурсів різних установ, але Коаліція цифрового збереження (*Digital Preservation Coalition, DPC*), до складу котрих входить Британська бібліотека, Національна бібліотека Шотландії та Консорціум університетських бібліотек, оголосила перспективу створення Національної цифрової бібліотеки на спільній платформі. Слід додати, що Британська національна бібліотека (колишній Британський Музей) першою зробила повний електронний каталог своїх фондів та цифрові копії свого фондового ресурсу, започаткувала одну з перших цифрових бібліотек. Британська національна бібліотека сьогодні у своєму стратегічному плані розвитку до 2020 р. декларує міжнародний аспект своїх фондів і співпрацю із світовими бібліотеками в галузі створення спільних ресурсів та обміну ними для прискорення розвитку економіки, науки та культури, роботу з користувачами, щоб продукувати нові ідеї з розвитку традиційних та електронних ресурсів і розвивати провідні світові послуги.

Австрія (*Австрійська Республіка*) має декілька інституцій, що реалізують власні цифрові проекти. Основні інститути культурної спадщини, такі як Австрійська національна бібліотека (*Österreichische Nationalbibliothek*), Австрійська медiateка (*Österreichische Mediathek*), Кіноархів Австрії (*Filmarchiv für Österreich*), Музей австрійського кіно і Університет Інсбрука імені Леопольда і Франца (*Leopold-Franzens-Universität Innsbruck*), мають власні стратегії оцифрування своїх колекцій.

Країни Сходу також активно оцифровують свої національні фонди. Стратегічним напрямом **Китаю** (*Китайської Народної Республіки*) є створення досить розвиненої мережі цифрових бібліотек, яка складається з декількох цифрових бібліотек: Національна цифрова бібліотека Китаю (*China National Digital Library*) (режим доступу: <http://www.nlc.cn/newen/>), започаткована в 2005 р. Національною бібліотекою Китаю, почала

оцифрування в 2000 р., а в 2011 р. презентувала її світові. Крім Національної цифрової бібліотеки Китаю до мережі входить Національна наукова цифрова бібліотека Китаю, Китайська академічна бібліотечно-інформаційна система, Цифрова бібліотека Комуністичної партії, Національна військова цифрова бібліотека. На порталі діє принцип «єдиного вікна» для пошуку у всіх ресурсах. За типами ресурсів весь цифровий контент поділено на книги, періодичні видання, газети, дисертації, стародруки, відеоматеріали, музичні файли, мікроформи. Кожен тип ресурсів поділяється на колекції за тематичними, хронологічними та географічними параметрами.

Національна цифрова бібліотека *Японії* створена та підтримується Національною парламентською бібліотекою Японії, яка фінансується урядом [50, <http://dl.ndl.go.jp/>]. Перші «пілотні» проекти цифрової бібліотеки були розпочаті у 1994 р. Повноцінна робота над створенням цифрових колекцій розпочалася після 2000 р. Під час вибору матеріалу для оцифрування японські фахівці орієнтуються, перш за все, на унікальність видання, його фізичний стан, інформаційний попит на нього. Загальний обсяг цифрового контенту в березні 2016 р. становив 2,5 млн. сторінок. Японська національна електронна бібліотека сьогодні також переведена у цифровий формат і декларує стратегію створення та активізації повного цифрового ресурсу друкованих та рукописних джерел про Японію, однак актуалізує й інформацію універсального характеру, в тому числі необхідні для розвитку науки цифрові фонди та веб-сайти уряду, оскільки вона обслуговує парламент. Значна увага приділяється розвитку технологій доступу до матеріалів посередництвом співпраці з Google та іншими партнерами, що проводять оцифрування. Співпраця з іншими бібліотеками та культурними установами як у Японії, так і за рубежом, є одним з факторів формування інтегрованого інформаційного простору. НПБЯ прагне зібрати всю національну друковану продукцію як на традиційних, так і на електронних носіях, всі культурні цінності японського народу, цінні рукописи та образотворчі матеріали.

(<http://www.new.dli.ernet.in/>) розглядається як національна. Координатором проекту є Інститут науки Індії, участь у ньому бере 21 центр оцифрування та наукові інститути. Проект підтримується та фінансується Департаментом електроніки та інформаційних технологій, Міністерством зв'язку та інформаційних технологій, урядом Індії. Електронна бібліотека Індії є цифровою колекцією рідкісних книг, зібраних з різних бібліотек Індії. Проект DLI розпочався на початку 2000 р. Процес оцифрування в Національній бібліотеці Індії розпочато у 1998 р. Простий пошук передбачений за назвою, автором, роком, темою та мовою видання. Однак поки ще там немає інтегрованого пошуку, який дозволив би поєднати ці параметри для уточнення пошукового запиту. Станом на червень 2016 р. DLI має 537 тис. документів та 187,656 млн. оцифрованих сторінок. Більшість документів (288 тис.) є англomовними [28].

Таким чином, створення національних цифрових проектів є необхідною та важливою умовою для збереження культурної та наукової спадщини кожного народу.

Слід зазначити, що багато країн мають прийняті національні стратегії в галузі оцифрування культурної спадщини, однак є й такі, де такі стратегії та плани мають інституційний або відомчий характер і лише частково надають інформацію про свої скарби в міжнародних ресурсах.

Спеціально хотілося б зупинитися на стратегії *Національної бібліотеки Ізраїлю* (НБІ), яка спрямувала свій стратегічний план, названий «Бібліотека XXI століття», на всіляку підтримку розвитку сховища знань щодо єврейської цивілізації та динамічний баланс між фізичними і віртуальними просторами [47]. Вона орієнтується на розвиток якісних послуг, адаптованих для користувачів всередині та ззовні, реалізацію потенціалу для розвитку культурного творчості, розширення кола читачів шляхом полегшення доступу до віртуального простору.

У принципі, такі стратегічні завдання ставлять перед собою всі національні та наукові бібліотеки світу, міжнародні проекти цифрових

бібліотек. Але концептуальні підходи НБІ до цифрового ресурсу, як нам здається, дуже перегукуються з основними завданнями створення національного цифрового ресурсу України, оскільки ставлять завдання розвитку концепції цифрового фонду за напрямками: Юдаїка, Ізраїль, Іслам і Близький Схід. Ізраїль, який упродовж трьох тисячоліть не мав власної держави, виконує сьогодні завдання концентрації в цифровому вигляді всіх джерел історії та культури єврейського народу, що містяться в усіх державах світу.

Основне завдання стратегії оцифрування Ізраїлю полягає у збереженні багатства кумулятивної культурної пам'яті єврейського народу та інших культур, досвіду останніх трьох тисячоліть, який тісно переплітається з великими людськими культурами, але має власну специфіку стосовно кумуляції культурної пам'яті. У свій час завдання створення «Україніки» концептуально розроблялося в архівній та бібліотечній науці України в 20-х роках, а у 90-х – на новій інформаційній основі – вже розглядалося як створення комплексного архівно-бібліотечно-музейного інформаційного ресурсу щодо української історії та культури як в Україні, так і поза її межами.

Національна бібліотека Ізраїлю задекларувала, що в галузі юдаїки та Ізраїлю вона несе національну відповідальність і буде слугувати як в якості куратора для майбутніх поколінь, так і в якості головного постачальника контенту, що включатиме в себе аудіо- і відеоматеріали, на додаток до писаного слова. Набрані з наукової спільноти експерти змісту бібліотеки будуть добре розбиратися у всіх типах фізичного і цифрового контенту, поточних фондів бібліотеки, а також проводити інвентаризацію приватних і державних колекцій в своїх областях. Ці фахівці встановлять політику збирання для всіх форматів і, як очікується, будуть знаходитися в постійному пошуку можливостей для збільшення і розвитку колекцій за рахунок придбань, подарунків або міжбібліотечного співробітництва. Вони залишатимуться в постійному контакті з іншими вченими і культивуватимуть колекції відповідно до потреб користувачів. Для підтримки високої якості

колекції будуть оцінюватися через регулярні проміжки часу і в порівнянні з аналогічними колекціями в інших установах.

Національна бібліотека Ізраїлю як *Гібридна фізично-цифрова бібліотека 21-го століття*, що інтегрує фізичний простір і кібер простір, буде продовжувати збирати фізичні елементи, доповнюючи і оновлюючи свої колекції, зокрема на предмети, які є рідкісними або унікальними, але надаватиме більш пріоритетного значення придбанню матеріалів у цифрових форматах.

Бібліотека розробляє комплексну і велику технологічну інфраструктуру, розширює штат і технології інтеграції інформаційних технологій у всіх аспектах своєї діяльності. Вона буде постійно розширювати свою колекцію цифрових матеріалів через оцифрування своїх фондів і придбання цифрового матеріалу, а також за рахунок розширення доступу до колекцій інших установ. Бібліотека планує використати передові технології та інструменти, включаючи пошукову систему, яка буде сканувати всі колекції, незалежно від засобів і форматів; тематичні портали, які групуються за інформацію з певної теми для конкретної цільової аудиторії; а також інтерактивні інструменти контенту, що дозволяють користувачам завантажувати контент. Каталоги і своєчасні пункти будуть з'являтися через інтернет-комерційні пошукові системи. Відкритий інтерфейс дозволить зовнішнім постачальникам контенту (наприклад, Snunit і Центр освітніх технологій), а також розробникам інтегрувати бібліотечні фонди в свої послуги.

Зусилля з оцифрування бібліотеки будуть зосереджені на предметах юдаїки, Ізраїлю та єврейської писемної спадщини з метою стати головним постачальником цифрової інформації в цих областях. Крім того, бібліотека буде перетворювати матеріали з ісламу, зокрема рукописи, в цифровий формат для того, щоб розширити колекції за рахунок перехресного зв'язування цифрових колекцій організацій-партнерів.

Бібліотека буде розглядати питання про створення спільних робочих відносин з цифровими контент-провайдерами, такими, як Google і Internet

Archive, а також з провідними постачальниками технологій, і буде використовувати існуючі можливості в індустрії високих технологій Ізраїлю для прийняття і впровадження нових, перевірених технологій для широкого використання. Крім того, бібліотека буде досліджувати і тестувати нові напрями, такі, як комп'ютерно-автоматизований аналіз рукописів і стародавніх текстів; оцифровка послуги для інших установ в обмін на збереження копій документів для збереження і доступу до них; і співпраця з комп'ютерними вченими для розробки семантичних і асоціативних аналітичних інструментів для єврейських текстів.

НБІ оголосила себе центральним постачальником цифрової інформації в галузі юдаїки та Ізраїлю в світі і планує створити широку основу міжнародної цифрової бібліотеки, щоб надавати користувачам онлайн-контент і послуги.

НБІ спирається на різні і досить потужні джерела фінансування: фінансування уряду, підтримка фонду Яд Ханадів (філантропічний фонд, що діє в Ізраїлі від імені родини Ротшильдів), а також низка доброчинних організацій та університетів. Решта потреб бібліотеки, включаючи технічне обслуговування, утримання технологічної інфраструктури, операцій і розвитку, фінансуватиметься за рахунок експлуатації бібліотеки.

Україна

Очевидним стає те, що для українських бібліотек, архівів та музеїв це є важливим досвідом для створення національного ресурсу документальної культурної спадщини та його масового включення до Європеани, оскільки сьогодні лише декілька бібліотек включили свої ресурси до Світової цифрової бібліотеки та Європеани, зокрема НБУВ, яка активно оцифровує свої фонди, започаткувавши проект «Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини» [67].

Цифрова бібліотека НБУВ є полілінгвістичним та мультимедійним зібранням документів – книг, газет, карт, нот, рукописів, образотворчих

матеріалів, архівних документів. Із збільшенням обсягів цифрового фонду НБУВ постали питання організації пошукового апарату цифрової бібліотеки та налагодження навігаційних засобів цифрового ресурсу. У цифровій бібліотеці НБУВ розпочато формування електронних колекцій різного спрямування: персональних (В. І. Вернадський, Т. Г. Шевченко, М. С. Грушевський), за типом документів (книги, стародруки, карти, газети, ноти, образотворчі документи, рукописи), окремих цифрових проектів (історія науки, академічна наука України, історичний Київ, право України, україномовна книга, українська музична періодика), книжкових пам'яток (інкунабули, палеотипи, кириличні стародруки, рукописні книги), видавничих (друкарня Києво-Печерської лаври, друкарня Почаївського монастиря, друкарня Франциска Скорини), історичних фондів та колекцій (навчальні малюнки Лаврської іконописної школи, колекція С. Я. Анського, нотна колекція Розумовських) тощо.

Сьогодні найбільшим сегментом у планах оцифрування фондів НБУВ є формування ресурсів фундаментальної електронної бібліотеки «Україніка», де реалізовано сумісність опису бібліотечних та архівних документів на рівні основних точок доступу: автори (особи, персоналії), назва (заголовки), рік та місце створення (видання, написання), вид документа. [258].

Значний пласт цифрових ресурсів цього проекту сьогодні складають видання з колекції «Україномовна книга», а також публікація джерел з фондів бібліотеки [249].

НБУВ бере участь у міжнародних проектах оцифрування історико-культурної та наукової спадщини. Бібліотека відразу зорієнтувалася на сумісність ресурсів у глобальному просторі та міжнародні технології, що закладено стандартами Європеани і WDL, на відповідність основним елементам формату UNIMARC та Dublin Core (DC), що дало можливість експорту метаданих колекцій та окремих видань у формат DC – стандарт міжнародних цифрових бібліотек. Розроблено спеціальні робочі аркуші для опису документів трьома мовами (англійська, українська, російська), враховані дескриптивні стандарти метаданих WDL, а також рубрикатор, що

спирається на DC-формат (метадані Дублінського Ядра) та Десяткову Класифікацію Дьюї (ДКД), яка є стандартом тематичного пошуку в бібліотеках США [110]. Сьогодні фахівцями НБУВ для WDL підготовлено першу партію цифрового ресурсу, яка передана до оргкомітету СЦБ в Бібліотеці Конгресу США для представлення на сайті WDL.

Учасниками Європеани в Україні є декілька бібліотек та університетів. Усього від України представлено 1.764 одиниці із різних наукових та культурних установ. Бібліотеки надали 152 книжки. Найбільший масив серед бібліотек, що надали свій ресурс платно, як партнери, представлений НБУВ (100 одиниць, 68 %), яка репрезентована без посередників, яких включили в список офіційних поставників контенту: Sources - Europeana Collections

Крім того, виставлені ресурси Національного політехнічного університету України (Київський політехнічний інститут) (25) та Центральної наукової бібліотеки ім. В. Н. Каразіна (22). Через Польщу (Національну бібліотеку Польщі (Бібліотеку Народову) виставлені 5 одиниць; через AthenaPlus – Етнографічна колекція «Кровець» – 1,483; через Державний політехнічний музей – 1,24; через Астрономічний музей Астрономічної обсерваторії Київського національного університету імені Тараса Шевченка – 5 [111].

Ресурс «Електронна бібліотека «Культура України» Національної парламентської бібліотеки України», що містить електронні аналоги друкованих видань та творів образотворчого мистецтва, які відповідають темі «Культура України» і об'єднують 92 учасників, – це обласні бібліотеки, наукові установи, видавництва [elib.nplu.org].

За ініціативою Рівненської ОУНБ створено консорціум «Історична Волинь», до якого увійшли Хмельницька, Тернопільська, Житомирська, Волинська ОУНБ, обласні музеї та архіви [38].

Державний архів Одеської області, на офіційному сайті якого у лютому 2016 р. вперше в Україні розміщено електронну базу цифрових копій усіх наявних фондів радянського періоду та періоду незалежності (5289 наявних фондів, 6970 описів, 107 990 файлів) [17].

Національна історична бібліотека почала електронний ресурс «Історична спадщина України»(<http://www.nibu.kiev.ua/>).

Значну роль в створення цифрових проектів відіграють також окремі компанії, що реалізують технологічний аспект створення цифрових ресурсів культурної та документальної спадщини, зокрема з допомогою таких організацій як «Архівні інформаційні системи» та «Інтелекс», які розгорнули низку проектів у співпраці з бібліотеками та архівами; помітним явищем також став проект «Libragia: архів української періодики онлайн», де відбувається оцифрування періодичних видань України періоду 1776–1945 рр., а також каталогу українських періодичних видань, виданих на території України та поза її межами, де представлені політичні, громадські, культурні чи релігійні видання [42].

Ці приклади можна було б продовжити. Для уявлення про роботу урядових порталів, сайтів наукових та культурних інституцій, університетів, ініціативи громадських організацій щодо реконструкції історичної пам'яті написані спеціальні огляди, зокрема таких дослідників, як Л. Чупрій, К. Лобузін, Т. Ярошенко, С. Дяк, С. Ключок, А. Ткаченко, А. Зотова, О. Красовська, Л. Новакова, К. Суровцева, Л. Трачук, Н. Сидоренко, О. Коханівський, Ю. Горбань, Т. Белякова, І. Журавлева, А. Петренко та інші.

Однак усі ці ініціативи репрезентують окремі інституції, тобто немає координації, узгодженої програми, експертизи ресурсів на предмет дублювання та критеріїв тощо. Сьогодні в Україні поки ще бракує загальнонаціонального цифрового проекту культурної документальної спадщини попри рекомендації ЮНЕСКО, висловлені в Хартії про збереженість цифрової спадщини, де зазначалася доцільність визначення координаторів створення національних цифрових проектів та їхнього розвитку.

У 90-х роках ХХ – на початку ХХІ ст. Україна пройшла етап осмислення ролі уніфікації науково-інформаційного опису, експериментальний період створення баз даних документальної інформації в

архівах та бібліотеках, впровадження мережевих ресурсів історико-культурної спадщини, однак цей процес був розосереджений по різних установах, бібліотеках, архівах. Цей досвід та етапи інформатизації, успіхи окремих установ та відомств у створення електронних документальних ресурсів, зокрема в архівах та бібліотеках, широко представлені у працях Г. В. Боряка, О. М. Волохіна, Л. А. Дубровіної, А. А. Кисельової, Л. А. Кисельової, Г. І. Ковальчук, І. С. Корчемної, С. М. Кіржаєва, К. В. Лобузіної, І. В. Лобузіна, К. Є. Новохатського, О. С. Онищенка, Г. В. Папакіна, К. Т. Селіверстової, П. С. Соханя, А. М. Сукало, Н. М. Христової, Л. Й. Костенка, В. І. Ульяновського та багатьох інших.

В архівах отримали розвиток тематичні цифрові колекції та бази даних, однак ідея національного цифрового ресурсу культурної спадщини також не знайшла відповідного розвитку, хоча процес стандартизації й прийняття міжнародних стандартів розвивався постійно. Йдеться про роботи таких дослідників, як Л. Драгомірова [192], Л. Кисельова, [213], П. Марченко [265], І. Матяш і Н. Христової [267], Г. І. Калінічевої та Р. В. Романовського [205], Л. Ф. Приходько [282].

Упровадження електронних технологій в архівній та бібліотечній справі пов'язане з низкою законів та урядових постанов, а також з прийняттям Державним комітетом зв'язку та інформатизації України проекту Програми «Електронна Україна» і має на меті скоординувати інноваційну інформаційну діяльність, що проводилася окремими галузями, та впровадження комп'ютерних технологій в Україні. У Програмі було передбачено, перш за все, вирішення питання техніко-програмного забезпечення, яке пов'язане, насамперед, зі здійсненням комплексу організаційних та практичних заходів, спрямованих на вдосконалення вітчизняних засобів, розрахованих на якісний доступ до інформаційних ресурсів усіх регіонів України. Зверталась увага й на мережу передачі даних, важливим сегментом якої є Інтернет-ресурси архівних та бібліотечних установ, розвиток електронних послуг, відповідний рівень захищеності інтелектуальної власності щодо інформаційних продуктів тощо. Ці завдання

знайшли своє продовження в проекті «Державна науково-технічна програма розвитку мережі Інтернет в Україні» (2000 р.), в якому подальший технологічний розвій національного сегменту глобальної мережі здійснюється за рахунок розширення мережі Web-серверів, створення на Web-порталах інтегрованого загальнодоступного інформаційного ресурсу державних архівів, наприклад проект «Державна науково-технічна програма розвитку мережі Інтернет в Україні» (Електронний ресурс <http://www.stc.gov.ua>).

У 2013 р. Кабінетом Міністрів України затверджено «Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні» в перспективі до 2020 р., де одним із пріоритетних напрямів «Стратегії» визнається розвиток електронної культури (*е-культури*), головним пріоритетом якої є створення електронних версій культурного надбання бібліотек, музеїв, архівів, образотворчого мистецтва (живопис, графіка, скульптура), нерухомого культурного надбання (архітектура, ландшафт), кіно, телебачення тощо: переведення в електронну форму документів архівних, бібліотечних, музейних фондів, інших фондів закладів культури та створення електронних інформаційно-пошукових систем з історії, культури, народної творчості, сучасного мистецтва України, зокрема підвищення рівня забезпечення збереженості документів Національного архівного фонду, реалізацію пілотного проекту «Єдина інформаційна система надбань документальної спадщини».

Попри значні успіхи інформатизації в Україні, створення сайтів та порталів державних і недержавних установ, а також, до певної міри, включення в європейський цифровий простір різних систем, національні цифрові проекти історико-культурної спадщини не знайшли широкого втілення, як нам здається, з матеріально-технічних причин, хоча концептуально були затверджені проекти та програми, спрямовані на це.

Сучасні процеси в галузі культури і культурної спадщини в світі супроводжуються відмовою від традиційного вузького тлумачення культури і мистецтв лише як духовного фактора; все більше уваги надається визнанню цієї спадщини як економічного фактора розвитку суспільних відносин. У

галузі дозволя, в тому числі і в Україні, виникає *цифрова мережева культура*, що охоплює телебачення, відео- і цифрове мистецтво, дизайн і моду, віртуальні музеї та бібліотеки, презентує документальну спадщину. Мережеві технології зробили культурний продукт здобутком усього світу.

Однак історико-культурна документальна спадщина на державному рівні перебуває у фазі стагнації. Єдиними національними проектами, присвяченими національній культурній спадщині, є затверджений Кабміном «Державний реєстр національного культурного надбання України» та Державна програма «Збереження бібліотечних та архівних фондів», де було заявлено про необхідність оцифрування найціннішої частини документальної спадщини, однак вони лише розпочалися і не були завершені.

В Україні проведена і значна робота в архівах та бібліотеках зі стандартизації опису, опрацювання, зберігання та надання доступу до цифрових джерел історико-культурної спадщини з урахуванням міжнародних стандартів, хоча на сьогодні цей процес лише розпочатий.

Не розвивається належним чином і проект ДРНКН України, хоча його загальна ідея національного реєстру могла б стати дійсно загальнонаціональним проектом і в галузі створення історико-культурної цифрової спадщини, як це було з проектом Манускрипторіум, який на початковому етапі розглядався як реєстраційна база даних.

Однак завдання створення ДРНКН зіткнулося із значними матеріальними та методологічними труднощами, що були не лише у площині матеріального забезпечення, але й науково-організаційного. Методичний центр ДРНКН НПБ України на допомогу бібліотекам Міністерства культури розробив «Інструкцію про порядок відбирання рукописних книг, рідкісних і цінних видань з бібліотечних фондів до Державного реєстру національного культурного надбання», що була затверджена на рівні Міністерства культури і мистецтв та зареєстрована в Міністерстві юстиції України. НПБ також здійснила закупівлю програмного забезпечення «Ірбіс» і 12-ти комплектів технічного обладнання для бібліотек та архівів загальнодержавного значення задля початку ДРНКН. Однак технічний прогрес в галузі комп'ютерних

технологій, відсутність належного фінансування та великі обсяги робіт та відсутність необхідної кількості професійних фахівців, які б складали науковий опис та метадані на базі наукового опису рукописних книг і стародруків у бібліотеках Міністерства культури, що було необхідно для конкретної попримірникової реєстрації, не дозволили створити реальні засади для такого реєстру [220, 221, 224–229].

Відсутність реальної оцінки стану та обсягів наукового опису книжкової спадщини, залежність від фінансування, необхідності укріплення правового статусу ДРНКН, науково-організаційного та інформаційного забезпечення, обмаль кадрового потенціалу для цієї роботи, – усе це гальмувало реальний процес державної реєстрації. Перші методичні рекомендації, прийняті для заповнення Реєстру, швидко застаріли, передусім «Інструкція про порядок відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань з бібліотечних фондів до Державного реєстру національного культурного надбання» та «Створення баз даних документів, визначених для включення до Державного реєстру національного культурного надбання». Тому додатково були опрацьовані «Методика віднесення документів Національного архівного фонду до унікальних»(2008, 2011 р.), «Методичні рекомендації для Державної реєстрації книжкових пам'яток України. Кириличні рукописні книги та стародруки. Принципи реєстраційного опису» (2007), а також «Порядок занесення унікальних пам'яток Музейного фонду України до Державного реєстру національного культурного надбання» (2001 р.). Оскільки у ДРНКН об'єднувалася інформація про рукописні та стародруковані книги, рідкісні та цінні видання, архівні документи, де б вони не зберігалися, додаткового опрацювання потребує питання внутрішньої структури ДРНКН: у розділі реєстру «Книжкові пам'ятки України» описуються рукописні книги, стародруки та рідкісні видання; документи НАФ України, незалежно від місця зберігання, приміщуються в розділ «Документальні пам'ятки України»; музейні пам'ятки (предмети), незалежно від місця зберігання, – в розділ «Музейні пам'ятки», відібрані та структуровані за різними категоріями.

Міжнародна практика показала, що створення таких проектів можливе лише за умови великої корпоративної роботи та відповідальності основного організаційного центру, розробки стратегії та програми реалізації проекту на основі попередньої оцінки стану та можливостей опрацювання документів, критеріїв цінності та визначення етапів роботи. Цей проект вимагає підготовки відповідної облікової документації та напрацювання його структури та термінології щодо видів культурної спадщини та їхньої ідентифікації, зокрема в архівній та бібліотечній справі, а також відповідного правового статусу ДРНКН. Не було враховано й те, що основна частина національної книжкової та документальної спадщини зберігається в національних бібліотеках Національної академії наук України, де процес опису рукописної та книжкової спадщини набув масштабних обсягів і де зберігається основна частина цієї спадщини, а також наявний професійний кадровий склад та відповідна науково-довідкова література, необхідна для атрибуції та ідентифікації об'єктів культурної спадщини.

У 2002 р. НПБ України підготувала для учасників проекту рекомендації «Створення баз даних документів, визначених для включення до Державного реєстру національного культурного надбання», однак документ не був ґрунтовно обговорений серед фахівців. Сьогодні ця робота розгортається винятково з ініціативи наукових бібліотек, передусім НБУВ. Остання послідовно здійснює науковий опис рукописних книг та стародруків, представляє його на сайті НБУВ в цифровому вигляді, нею започаткована «Цифрова бібліотека», що свідчить про необхідність прийняття нових рішень, в тому числі відмови від централізації інформації в одній інституції та залишення за Агенцією ДРНКН лише науково-організаційної ролі (Європеана, наприклад, на відміну від СЦБ).

Недостатня підготовленість до виконання такого амбіційного проекту стала очевидною досить скоро. Тому стали виникати окремі напрями, зокрема розділи «книжкові пам'ятки», «унікальна документальна спадщина» тощо. Реєстр нерухомих пам'яток в 2001 р. виокремився як «Державний реєстр нерухомих пам'яток України» (ДРНПУ), створений за Постановою Кабінету

Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1760 «Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України». Також започатковано спеціальну облікову документацію та присвоєння охоронних номерів.

Критику отримала й концепція відмови від зарубіжних видань, що зберігаються в бібліотеках, та концентрація уваги винятково на пам'ятках українського етнічного походження або україномовних [229].

Українські цифрові проекти документальної спадщини у найбільш передових установах характеризує позитивний досвід освоєння технологій оцифрування документів культурної спадщини та формування *тематичних електронних колекцій*. Серед них, зокрема, можна відзначити декілька інтегрованих проектів (рукописних матеріалів, друкованих видань, архівних документів) НБУВ, ЛННБ України імені В. Стефаника, НБУ імені Ярослава Мудрого, Національної історичної бібліотеки України, провідних університетів, зокрема НаУКМА, Політехнічного університету.

Значні тематичні електронні цифрові ресурси створюються в центральних та обласних архівних установах. У 2007 р. створено Центральний державний електронний архів України (ЦДЕАУ), що комплектує та опрацьовує електронні документи, організує зберігання, керування даними та використання документів. Архіви використовують **функціональну модель сучасного електронного архіву за міжнародним стандартом ISO 14721-2003, так звану модель OAIS (Open Archival Information System)**, http://www.archives.gov.ua/Electronic/E_A.php

Цікавим є той факт, що останнім часом відроджується інтерес до ідеї створення інтегрованого ресурсу «електронної україніки» – зведеного електронного реєстру бібліографічної та цифрової інформації всієї документальної спадщини українського народу з організацією доступу до ресурсів документів з широкими можливостями репрезентації на сайтах бібліотек та архівів, наукових установ у глобальній світовій мережі, в тому числі і в Європеані. Це було б можливим у скоординованій співпраці з

архівами та музеями та за умови створення відповідного координаційного комітету.

Для України сьогодні важливим є орієнтування на участь у створенні Європейського культурного простору, що активізує процес розвитку багатонаціональної культури та пошуків механізмів її європейської єдності з допомогою створення інтегрованих цифрових ресурсів архівів, бібліотек та музеїв як ресурсів історичної та національної пам'яті Європи. Про це вже піднімалося питання в статтях Т. Ярошенко, Н. Пелагеші та інших щодо розвитку в Україні цифрового суспільства, розвитку цифрових бібліотек, оцифрування культурного та наукового контенту; ініціювання з боку Президента України національного проекту, який об'єднав би в єдину цифрову мережу всі бібліотеки, архіви, музеї держави, розроблення законодавчого забезпечення для його діяльності, напрацювання національного плану оцифрування національної культурної спадщини, довгострокового збереження цифрового контенту та забезпечення широкого доступу до нього відповідно до рекомендацій Європейського парламенту країнам-членам ЄС, викладених у «Доповіді з 2010: на шляху до європейської цифрової бібліотеки (2006/2040(INI))» від 23 липня 2007 р. (FINAL A6-0296/2007) тощо.

Прийнята Кабінетом Міністрів України на початку 2016 р. «Довгострокова стратегія розвитку культури України – стратегії реформ», надає певну надію на розвій національного цифрового ресурсу – головними напрямками розвитку визначені модернізація та вдосконалення інструментів державної підтримки розвитку культури, впровадження інновацій і креативних індустрій, забезпечення доступності до культурних надбань і культурних ресурсів, відкритість культурної системи до сучасних світових процесів, умов для ефективної взаємодії культур різних народів (Розпорядження КМУ від 1 лютого 2016 р. № 119-р).

Висновки до четвертого розділу

Національні проекти різних країн успішно поєднують свої національні програми дигіталізації історико-культурної спадщини та включення її в світові ресурси різних профілів. Основна тенденція світових підходів до формування та управління національними цифровими ресурсами полягає у повазі до культурної спадщини всіх народів та створення найповнішого цифрового контенту спадщини своєї держави шляхом оцифрування як власної документальної спадщини, так і повного ресурсу джерел, що існують поза межами держави. Різні країни відрізняються при цьому різними підходами, спрямованими на досягнення спільної мети.

Розвиваючи свої стратегії, Бібліотека Конгресу США відіграє передову роль у розвитку фундаментальної функції бібліотек і бібліотечних ресурсів у сучасному глобальному інформаційному суспільстві. Закладена в 1995 р. ідея створення ресурсу як національного, так і світового значення, що передбачала спільні підходи та бібліотечно-інформаційні технології, була успішно реалізована Бібліотекою Конгресу та відкрила нові можливості вільного та всебічного використання й обміну інформації першоджерел на цифровому рівні для всіх категорій користувачів – урядовців, учених, науковців, творчих особистостей, пересічних громадян як у США, так і в усьому світі. Вона отримала доступ до міжкультурних, мультимедійних, мультилінгвістичних та синтетичних документів бібліотеки, важливих для обговорення національної політики та загального творчого розвитку людства, стимулювання використання бібліотечних документів через програми, які стимулюють інтерес, розширення знань і заохочують більше громадян до використання бібліотечних фондів.

Питання мультикультуралізму та створення таких ресурсів сьогодні є одним з найбільш дискусійних у культурології та інших соціальних науках, які впродовж останніх 20-ти років обґрунтовували, вивчали і аналізували політику мультикультуралізму та його наслідки, позитивні і негативні. Ідея

створення цифрової пам'яті є безумовно позитивним результатом світових тенденцій вирішення цього питання.

Процеси глобалізації характеризуються тенденцією до розширення культурного простору, це відчутно проявилось в цифрових проектах та культурних ресурсах, доступних усім. У кожній країні є власні пріоритети, спричинені особливостями формування національного складу держави та специфікою проектів. Провідне значення в цьому процесі мають національні бібліотеки цих країн, які взяли на себе формування загальнонаціонального та світового ресурсу: у США це Бібліотека Конгресу США, яка сьогодні створює Національну електронну бібліотеку, в основу якої покладена всесвітньовідома програма *Пам'ять Америки*, де історія американської нації знайшла свій прояв у численних цифрових колекціях документальної спадщини. Ініціатива Бібліотеки Конгресу проявилася і в створення Світової цифрової бібліотеки.

Національною бібліотекою і архівом Канади розвивається проект *Надійного цифрового репозиторію*, який взяв на себе уряд і який передбачає інтеграцію всіх цифрових ресурсів, що мають відношення до збереження документальної спадщини Канади, її уряду та державних установ, надання широкого доступу до накопичених джерел знань, формування цифрових колекцій, передусім генеалогічної та культури аборигенів.

Цифрові рукописні ресурси історико-культурної інформації, які презентовані на сайті Національної бібліотеки Австралії, створені під патронатом Ради австралійських державних бібліотек і повинні об'єднати в єдиному просторі історичні матеріали, що сформували австралійську націю.

Специфіка цифрового ресурсу США, Канади та Австралії пов'язана з міцною складовою імміграційних джерел, наявністю різних національних складників – як корінного населення, так і переселенців, що визначили мультикультурність цих країн, формування окремих колекцій спадщини корінних народів. Отже, на ресурси історико-культурної спадщини в цьому напрямі витрачаються значні зусилля, які мають відповідний позитивний результат.

Формування національних цифрових ресурсів документальної спадщини в західноєвропейських та східних країнах характеризується національними культурними тенденціями кожної країни і, згідно з рекомендаціями ЮНЕСКО, як правило покладається на національні бібліотеки із залученням національних архівів та музеїв. Сьогодні цей процес відзначений значними здобутками і фінансуванням з боку держави та добродійних організацій. Першочерговість оцифрування спрямована на документальні унікальні бібліотечні, архівні та музейні колекції, що відображають історичний розвиток держави та світову культуру. Вражає загальний обсяг оцифрування історико-культурної спадщини, слідування принципам, оголошеним міжнародними організаціями, зокрема ЮНЕСКО, ІФЛА та МРА, та науковими інституціями щодо принципів культурної політики.

Особливістю формування інтегрованих цифрових ресурсів культури в різних країнах є сумісність або спільність платформ і міжнародних стандартів, що забезпечують сумісність інформацій, зберігання та вільного доступу до цифрового ресурсу як у загальнонаціональному, так і в світовому ресурсі. Ці проекти та ресурси створюються на корпоративних засадах бібліотек, архівів, музеїв, державних, громадських та приватних, розкривають склад і зміст різновидових документів, в тому числі аудіовізуальних, що дозволяє мати об'єктивний та вільний доступ до ідентичних копій джерел національної спадщини всіх культур, зберігати її в цифровій формі та збагачувати розвиток культури держави в цілому.

Звернення до досвіду формування національних та мультикультурних ресурсів, значення для розвитку культури і науки, акцентування на цифрові колекції та джерела – книги, архівні документи, рукописи, карти, аудіо- та відеоматеріали тощо – є корисним для України. Стратегія Національної бібліотеки Ізраїлю сьогодні є найбільш привабливою для України, яка також упродовж значного часу не мала своєї державності і пріоритетом визнала збирання всієї спадщини єврейського народу з усього світу. Україна також може стати центром національного цифрового ресурсу для всіх українців, що

мешкають як в Україні, так і поза її межами. В архівній системи Польщі також розгортається проект “Реконституція пам’яті Польщі” (<http://www.wbc.poznan.pl>), де на бібліографічному рівні збирається інформація про польську спадщину у світі), (https://books.google.com.ua/books/about/Reconstitution_of_the_Memory_of_Poland.html?id=JwnsAAAACAAJ&redir_esc=y). Цей проект, на відміну від ДРНКН в Україні та «Україніка у світі», фінансується та розвивається.

В Україні загальнонаціонального проекту оцифрування спадщини поки ще немає. Прийняття Довгострокової стратегії розвитку культури в 2016 р. відкриває можливості прискорити цей процес. Цілком прийнятною є ідея створення інтегрованого ресурсу «електронної україніки» – зведеного електронного реєстру бібліографічної та цифрової інформації всієї документальної спадщини українського народу з організацією доступу до ресурсів документів з широкими можливостями репрезентації на сайтах бібліотек та архівів, наукових установ у глобальній світовій мережі. Для цього можна використати напрацювання ДРНКН України та розвивати інтегрований національний цифровий ресурс.

Результати дослідження опубліковано в статтях:

Рибачок О. М. Стратегія Бібліотеки Конгресу США в галузі створення Національної цифрової бібліотеки // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2016. № 4. С. 44–50.

Рибачок О. М. Мультикультурні цифрові ресурси США, Канади та Австралії // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2017. Вип. 46. С. 196–208.

Рибачок О. М. Діяльність ЮНЕСКО в галузі розвитку міжнародних проектів цифрової документальної спадщини // “Тілея: науковий вісник”: Збірник наукових праць. К., 2017. Випуск 126. С. 136–141.

ВИСНОВКИ

У дисертації встановлено етапи створення та стратегії розвитку сучасних міжнародних цифрових електронних ресурсів документальної спадщини на засадах корпоративної інтеграції різновидових документів, що зберігаються в архівах, бібліотеках, музеях, зокрема Європейської цифрової бібліотеки (Європеана), Світової цифрової бібліотеки, «Пам'ять світу», Манускрипторіум, а також інших ресурсів національного та міжнародного рівня, що створюються в Європі, Америці та Австралії.

Вивчення досліджень попередників показало, що процес створення інтегрованих цифрових ресурсів культурної спадщини міжнародного характеру комплексно не вивчався в такій постановці питання, яка задекларована в нашій дисертації. Джерельна база роботи складається з широкого кола документів, що містяться на сайтах і порталах ЮНЕСКО, міжнародних професійних організацій, міжнародних та національних цифрових бібліотек і мають інтегрований характер.

ЮНЕСКО своєю багатогранною діяльністю сформувала міжнародну правову основу та впровадила міжнародні принципи культурної політики (культурної ідентичності та культурного розмаїття), відпрацювала їхню терміносистему, організувала велику роботу зі створення цифрових ресурсів, стандартизації технологій описування, зберігання, обміну та доступу до джерел культурної спадщини. Вона провела велику роботу щодо вироблення спільних концепцій розвитку понятійного апарату культури і культурної спадщини.

У 1980-х роках склалися передумови до інтеграції документальних ресурсів у базах даних національних АБМ, що почали розвиватися завдяки новим інформаційним технологіям та становленню глобальної мережі Інтернет. Тоді також виникають різні види програмного забезпечення та відбуваються перші спроби уніфікації описування та каталогізації джерел, створюються національні проекти баз даних тощо.

Але національна стандартизація мала великі недоліки в справі обміну та доступу до джерел між різними країнами. Розуміння потреби спільних дій в цьому напрямі починається з прийняття Декларації Всесвітньої конференції з політики в сфері культурив Мехіко (1982) і завершується глобальним проектом реєстрації культурної спадщини, наданої міжнародним проектом «Пам'ять світу» (1992 р.), яким передбачалося розвивати зусилля міжнародної спільноти щодо уніфікації електронних форм збереження, обміну та доступу до спадщини АБМ. У цей період ЮНЕСКО визначила національні бібліотеки основними інтеграторами різномірної за видами та спільної за змістом документальної спадщини АБМ, оскільки вони мали всі види документальних джерел та досягли значного прогресу в процесах інформатизації, що дозволило будувати модельні об'єкти.

Перший етап відкриває програма ЮНЕСКО «Пам'ять світу» (1992), спрямована на розвиток інтегрованих цифрових ресурсів документальної спадщини, результатом якої стало створення перших національних цифрових бібліотек. Лідерами цього процесу стали США, Канада та Австралія, які його розпочали, оголосивши політику мультикультуралізму. За ними йдуть Велика Британія, Японія, Чехія, Фінляндія тощо. Формально цей період продовжується до кінця 1990-х років – початку XXI ст., з процесом накопичення досвіду підготовки національних та відомчих цифрових ресурсів документальної спадщини.

Утворення Європейського Союзу та розробка його стратегій у галузі культури відіграли значну роль у формуванні інтегрованих ресурсів в Європі. Організаційні засади з питань координації діяльності розгорталися в декількох напрямках, потребували врахування національних стратегій, залучення великої кількості професійних фахівців різних країн, що об'єднувалися в комітети, робочі групи, спільно фінансувалися Європейським Комітетом за допомогою таких міжнародних організацій, як ЮНЕСКО, МРА та ІФЛА, а також через фінансування країн, що брали участь у цих процесах, коштів урядів та меценатів (за останні 10 років загальний обсяг фінансування досяг обсягу в близько 100 млрд. євро). У цей

період виникає усвідомлення необхідності визначення принципів європейської культурної ідентичності та значення соціальної компоненти для розвитку науки, суспільства та формування європейської колективної пам'яті. Процеси глобалізації та інтеграційні тенденції в галузі створення цифрового ресурсу культурної спадщини породили потребу вироблення спільної політики оцифрування щодо АБМ як установ пам'яті та концентрацію уваги на історико-культурній спадщині в цілому та документальній зокрема. Проект реалізовувався в рамках розробки ЄС стратегії науково-технічного розвитку Європи від 2000 до 2020 р. В ньому взяли участь як національні, так і міжнародні організації.

Тому **другий етап** пов'язаний з лідерством Європи, яка вийшла на новий концептуальний рівень у створенні інтегрованого міжнародного ресурсу, пов'язаного з прийняттям та розвитком стратегії науково-технічного розвитку Європи на перші десять років – від 2000 до 2010 р. та особливим місцем у ньому цифрових стратегій ЄС, що було розглянуто на засіданні ЄК в 2000 р. в Лісабоні. У 2003 р. приймається основоположний документ «Хартія про збереженість цифрової спадщини», прийнятий на XXXII Генеральній конференції ЮНЕСКО (2003), де був оголошений перехід від аналогових носіїв до цифрових, а також рекомендувалося опрацювати відповідну законодавчу базу для започаткування проекту Електронної Європи (eEurope). У Хартії виголошувалася світова стратегія створення цифрового ресурсу культурної спадщини в умовах виникнення нової реальності – цифрової спадщини, що не має аналогів у традиційних джерелах, та було розроблено рекомендації і шляхи об'єднання зусиль з метою визначення завдань та розробки політики і проектів, спрямованих на збереження цифрової спадщини.

Тоді ж оформлюються інтегровані міжнародні цифрові ресурси історико-культурної спадщини, зокрема Європейська бібліотека (TEL) (2004), Манускрипторіум (2002), за ініціативою Бібліотеки Конгресу США створюється Світова цифрова бібліотека – СЦБ (2006), формуються цифрові ресурси університетів, наукових установ, АБМ, започатковується Європеана

(2008). Особливо слід відзначити Манускрипторіум як спеціалізований інтегрований ресурс рукописів та стародруків, спрямований на обслуговування розвитку історичної науки, що співпрацює з науковими співтовариствами.

Стратегічний напрям створення цифрових ресурсів АБМ на цьому етапі передбачає розробку концептуальних моделей щодо відбирання та експертизи документальної спадщини, вироблення стандартів змісту, правил наукового описування та каталогізації, стандартів описових метаданих, комунікативних форматів, стандартів структурних та адміністративних метаданих, стандартів обміну даними тощо. Усе це було передбачено в інтегрованому проєкті Європейської цифрової бібліотеки – *Європеани* (2008).

Третій етап пов'язаний із набуттям *Європеаною* статусу головної європейської цифрової бібліотеки та загальноєвропейського інтегратора цифрових культурних матеріалів, а СЦБ – статусу інтегратора світових документальних пам'яток. Цей етап починається з Рекомендацій ЄК з питань мереж зв'язку, контенту і технологій з оцифрування (2011), онлайнового доступу до культурних цінностей і збереження цифрової спадщини в рамках європейської стратегії до 2020 р., а також з діяльності Групи експертів держав-членів ЄС з оцифрування і збереження цифрового контенту та створення Європеани. Вона стала органічною складовою частиною і ключовим елементом у концепції Єдиного інформаційного простору ЄС, агрегатором основного історико-культурного ресурсу Європи та багатьох культурних ресурсів європейських країн. До її складу фактично з 1 січня 2017 р. увійшла Європейська бібліотека (TEL) та приєднався Манускрипторіум. Тим самим завершився етап повної інтеграції цифрової документальної культурної спадщини європейських країн, а також відбулася розробка сумісних програм та дій із СЦБ.

Стратегія Європеани полягає в оцифруванні та збереженні культурної пам'яті Європи, яка включає в себе документальні джерела – твори друку (книги, журнали і газети), фотографії, архівні документи, музейні предмети, а також аудіовізуальні матеріали, пам'ятники і археологічні об'єкти тощо.

Створення Європеани пройшло декілька етапів, які супроводжувалися розвитком організаційного контенту, формуванням стратегії ЄС щодо його створення, відпрацюванням єдиних концептуальних та технологічних засад інтегрованого електронного європейського простору культурної спадщини, що зберігається як в АБМ, так і в інших установах культури європейських країн. Цей проект розвивається в межах загальної стратегії інноваційного економічного та соціального розвитку ЄС та фінансується, до значної міри, урядами європейських держав. ЄС рекомендує своїм державам-членам сприяти постачанню до Європеани всіх матеріалів, оцифрованих за державний кошт, що має забезпечити однакове представлення матеріалів культурних установ.

Основна стратегія Європеани та Світової цифрової бібліотеки на найближчу перспективу спрямована на підвищення якості ресурсу, вільного доступу та прискореного обміну ресурсами, співпраці з партнерами та популяризації своїх веб-порталів. Пріоритетними завданнями оцифрування для науково-дослідних інститутів, бібліотек та архівних установ Європи визначено необхідність переведення в цифровий формат документів, написаних або надрукованих в Європі або європейськими мовами до 1700 р. як унікальних і особливо цінних для збереження європейської історії та культури пам'яток. Для Світової цифрової бібліотеки – агрегація цифрових ресурсів документальних пам'яток людства світового рівня, що зберігаються в різних країнах.

Європеана та СЦБ доповнюють одна іншу, хоча й мають певні відмінності. Принципи організації ресурсу є сумісними, проте стратегії – різними – Європеана надає партнерам більше можливостей у відбиранні документів і орієнтується на європейську культуру з її різноманітним представленням, з акцентом на європейське походження. Ресурс Європеани є розподіленим. У СЦБ вимагають більш суворих критеріїв для визначення пам'ятки світового рівня, а також надають більших пільг стосовно авторських прав. Ресурс СЦБ є централізованим.

Стратегії створення національних цифрових ресурсів документальної спадщини як у США, Канаді, Австралії, так і в західноєвропейських та східних країнах характеризуються національними культурними тенденціями кожної країни і, як правило, покладаються на головні національні бібліотеки за участю національних архівів та музеїв. Сьогодні цей процес відзначений значними здобутками і фінансується як державою, так і добродійними організаціями. Першочерговість оцифрування враховує систему критеріїв цінності джерел, але також враховує історичний розвиток держави в світовій культурі. Враховано сумісність міжнародних технологій та стандартів, щодо опрацювання, зберігання, обміну та вільного доступу до цифрового ресурсу, він створюється на корпоративних засадах бібліотек, архівів, музеїв.

В Україні загальнонаціональний проект оцифрування спадщини лише розпочався, хоча Державний реєстр національного культурного надбання був прийнятий ще в 1992 р., але досі остаточно не оформлений. Прийняття Довгострокової стратегії розвитку української культури – стратегії реформ в 2016 р. відкриває можливості для прискорення цього процесу. Привабливою є ідея рукописної, архівної та друкованої Україніки, що сьогодні може реалізуватися як інтегрований цифровий ресурс документальної спадщини як в Україні, так і поза її межами. Розробка світовою спільнотою наукових, організаційних та програмно-технологічних стандартів, урегулювання всіх аспектів технологій дозволяють АБМ відразу влитися в світові проекти, про що свідчить перший досвід українських наукових установ та закладів. Цей процес потребує значних організаційних зусиль та відповідного фінансування з різних джерел, передусім з боку уряду, розгортання освітніх програм навчання фахівців, засвоєння напрацьованих стандартів, методик, встановлення зв'язків, аналізу наявного контенту пам'яток культури в АБМ тощо. Рух України до європейського культурного простору має стати одним з пріоритетних вітчизняних концептів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДЖЕРЕЛА

Закони України, постанови й розпорядження Кабінету Міністрів України

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3792-12> (дата звернення: 29.06.2017).
2. Про бібліотеки та бібліотечну справу : Закон України від 27.01.95 р. №__33/95-ВР. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.04.2017).
3. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України від 21.09.1999 р. № 1068-ХІV. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1068-14> (дата звернення: 28.11.2016).
4. Про культуру : Закон України від 14.12.2010 р. № 2778-VI. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2778-17> (дата звернення: 06.08.2017).
5. Про музеї та музейну справу України : Закон України від 29.06.1995 р. № 249/95-ВР. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 28.12.2016).
6. Про Національний архівний фонд і архівні установи : Закон України від 24.12.1993 р. № 3814-ХІІ. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3814-12> (дата звернення: 20.11.2017).
7. Про Загальнодержавну програму «Електронна Україна» на 2005– 2012 роки : проект закону України. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5414&skl=5 (дата звернення: 02.05.2017).

8. Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.1992 р. № 466. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/466-92-%D0%BF> (дата звернення: 15.09.2017).

9. Про затвердження Програми збереження бібліотечних і архівних фондів на 2000–2005 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.09.1999 р. № 1716. *Офіц. вісн. України*. 1999. № 38. С. 35.

10. Проект Державної науково-технічної програми розвитку мережі Інтернет в Україні. URL: <http://www.stc.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2015).

11. Про приєднання до Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини : Закон України від 6.03.2008 р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/132-17> (дата звернення: 15.09.2017).

12. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 8.06.2000 р. № 1805-III. *Відом. Верховної Ради України*. 2000. № 39. Ст. 332, 333.

13. Про проведення експертизи цінності документів : Постанова Кабінету Міністрів від 8.08.2007 р. № 1004. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1004-2007-%D0%BF> (дата звернення: 15.09.2017).

14. Про схвалення Довгострокової стратегії розвитку української культури – стратегії реформ : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1.02.2016 р. № 119-р. *Урядовий портал*. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248862610> (дата звернення: 15.05.2016).

15. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. № 386-р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80> (дата звернення: 15.05.2016).

16. Про затвердження Методики віднесення документів Національного архівного фонду до унікальних : Наказ Державного комітету архівів від 19.02.2008 р. № 34. URL: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0202-08 (дата звернення: 28.12.2016).

Основні джерела

17. Вперше в Україні! Цифрові копії всіх описів фондів Радянського періоду та періоду Незалежності онлайн. *Держ. архів Одес. обл.* : сайт. URL: http://archive.odessa.gov.ua/novosti/160210_baza-fondi (дата звернення: 22.06.2017).

18. Всемирный доклад ЮНЕСКО по коммуникации и информации, 1999–2000 гг. / пер. с англ.: Г. Н. Вачнадзе, Ю. Б. Кашлев. Париж : ЮНЕСКО, 2000. 172 с.

19. Всемирный доклад по культуре, 2000+: культурное многообразие, конфликт и плюрализм. Париж : ЮНЕСКО ; Москва : Магистр-пресс, 2000. 416 с.

20. Всемирный доклад по образованию, 2000. Право на образование: на пути к образованию для всех в течение всей жизни. Париж : ЮНЕСКО, 2000. 192 с.

21. Всемирный доклад ЮНЕСКО: К обществам знания. Париж : ЮНЕСКО. С. 1–187.

22. Всемирный Саммит по информационному обществу : сб. документов / сост.: Е. И. Кузьмин, В. Р. Фирсов ; Рос. ком. Программы ЮНЕСКО «Информация для всех», Рос. библиот. ассоц., Рос. нац. б-ка. Санкт-Петербург, 2004. 135 с.

23. Всесвітня конференція в Мехіко з політики у сфері культури (26 лип. – 6 серп. 1982 р.). *ЮНЕСКО. Культура*. № 3. 1984. С. 75–84.

24. Декларация и Программа действий в области культуры мира / Комис. Российской Федерации по делам ЮНЕСКО, Информ. центр ООН в Москве. Москва : Весь мир, 1999. 23 с.

25. Декларація принципів толерантності. Схвалена Генеральною конференцією ЮНЕСКО на 28 сесії в Парижі (16.11.95 р.). *Людина і влада*. 1999. № 2–3. С. 174–176.

26. Декларація про охорону та заохочення різноманіття форм культурного самовираження від 20.10.2005 р. {Конвенцію ратифіковано Законом № 1811-VI (1811-17) від 20.01.2010 р.}. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/952_008 (дата звернення: 20.11.2015).

27. Европейские проекты MINERVA и MINERVA PLUS / Л. А. Куйбышев, Н. В. Браккер. URL: http://infoculture.rsl.ru/RSKD/files_colleg/r_nov/dokl12.htm (дата обращения: 13.11.2017).

28. Електронна бібліотека Індії : сайт. URL: <https://ndl.iitkgp.ac.in> (дата звернення: 10.01.2018).

29. Загальний міжнародний стандарт архівного описування ISAD(G). Вид. 2-ге. Схвалено Комітетом з дескриптивних стандартів. Стокгольм, Швеція, 19–22 верес. 1999 р. Київ, 2001. 48 с.

30. Історична спадщина України. Електронна бібліотека : сайт. URL: <http://nibu.kiev.ua/greenstone/cgi-bin/library.cgi> (дата звернення: 14.01.2018).

31. К обществам знания : Всемирный доклад ЮНЕСКО.

32. Конвенции и рекомендации ЮНЕСКО по вопросам охраны культурного наследия : сборник. Москва, 1990. 128 с.

33. Конвенция о защите культурных ценностей в случае вооруженного конфликта от 14.05.1954 г. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_157 (дата звернення: 20.07.2017).

34. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини від 16.11.1972 р. {Конвенцію ратифіковано Указом Президії Верховної Ради № 6673-XI (6673-11) від 4.10.88 р.}. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_089 (дата звернення: 20.07.2017).

35. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини від 17.10.2003 р. *Відом. Верховної Ради України*. 2008. № 16. Ст. 153.

36. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини від 17.10.2003 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_d69/page (дата звернення: 20.07.2017).

37. Конвенция об охране и поощрении разнообразия форм культурного самовыражения (20 окт. 2005 г., Париж). URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001429/142919r.pdf> (дата обращения: 21.06.2017).

38. Консорціум «Історична Волинь». URL: <http://istvolyn.info> (дата звернення: 01.07.2017).

39. Культурна спадщина людства: збереження та використання : навч. посіб. / Акуленко В. І., Магазинщикова І. П., Моздир М. І. та ін. Львів : Істина, 2002. 160 с.

40. Культурна спадщина України. Правові засади збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища : зб. офіц. документів / упоряд. В. І. Фрич ; відп. ред. М. В. Гарник ; Генпрокуратура України. Київ : Істина, 2002. 336 с.

41. Культурное многообразие: конфликт и плюрализм : Всемирный доклад по культуре 2000+. Москва : ЮНЕСКО, 2002. 413 с.

42. Лібрарія. Архів української періодики онлайн. URL: <https://libraria.ua> (дата звернення: 18.01.2018).

43. Международная конвенция об охране нематериального культурного наследия (17 окт. 2003 г., Париж). *Всемирная организация интеллектуальной собственности* (Wipo). URL: http://www.wipo.int/wipolex/ru/other_treaties/text.jsp?file_id=217658 (дата обращения: 18.01.2017).

44. Конвенция об охране и поощрении разнообразия форм культурного самовыражения (20 окт. 2005 г., Париж).

45. Методичні рекомендації для Державної реєстрації книжкових пам'яток України. Кириличні рукописні книги та стародруки. Принципи реєстраційного опису / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2007. 134 с.

Ч. 1. Кириличні рукописні книги і стародруки: Методичні рекомендації для заповнення бази даних Державного реєстру національного культурного надбання / уклад.: Л. А. Дубровіна, Л. А. Гнатенко, О. А. Іванова, Н. М. Зубкова.

Ч. 2. Методичні засади опису кириличних видань для Державного реєстру книжкових пам'яток України / уклад.: Г. І. Ковальчук, Н. П. Бондар, Р. Є. Кисельов.

46. На шляху до комунікаційного та інформаційного суспільства 2000–2001 рр. (розділ Центральна та Східна Європа). Програма ЮНЕСКО. *ЮНЕСКО* : сайт. URL: <http://www.unesco.org> (дата звернення: 20.12.2016).

47. Національна бібліотека Ізраїлю : сайт. URL: <http://web.nli.org.il/sites/NLI/English/Pages/default.aspx> (дата звернення: 18.11.2017).

48. Національна комісія України з питань ЮНЕСКО : сайт. URL: <http://unesco.org.ua/ua/about/activity> (дата звернення: 18.11.2014).

49. Національна цифрова бібліотека Китаю : сайт. URL: <http://www.nlc.cn/newen> (дата звернення: 15.01.2018).

50. Національна цифрова бібліотека Японії : сайт. URL: <http://dl.ndl.go.jp> (дата звернення: 09.01.2018).

51. Об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні: пам'ятка / уклад. О. О. Скаченко, наук. ред. Ю. М. Ключко ; М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2014. С. 13–14.

52. «Память мира»: Общие руководящие принципы сохранения документального наследия (пересмотренное издание 2002 г.) / подгот. Р. Эдмондсоном ; Организация Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры, Отдел по вопросам информ. общества. Париж : ЮНЕСКО, 2002 г. 72 с. URL: <http://www.ifap.ru/ofdocs/unesco/mow01.pdf> (дата обращения: 19.01.2017).

53. Україна в міжнародно-правових відносинах. Кн. 2. Правова охорона культурних цінностей / відп. ред.: Ю. С. Шемшученко, В. І. Акуленко. Київ : Юрінком Інтер, 1997. 864 с.

54. Программа ЮНЕСКО «Информация для всех» / пер. Е. Альтовского. МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех», 2000. URL: <http://www.ifap.ru/ofdocs/unesco/programr.pdf> (дата обращения: 19.10.2017).

55. Программа ЮНЕСКО «Память мира»: деятельность библиотек, архивов, музеев по сохранению документального наследия (справоч. № СП-98/WS/4). Бостон : Джордж Бостон, 1998. Также доступен: CD «Сохранение нашего документального наследия». ЮНЕСКО, 2000.

56. Программа ЮНЕСКО «Память мира»: деятельность библиотек, архивов, музеев по сохранению документального наследия : материалы междунар. конф. (30 нояб. – 1 дек. 2006 г., Минск) / М-во культуры Республики Беларусь, департамент по архивам и делопроизводству М-ва юстиции Республики Беларусь, Нац. б-ка Беларуси, Бюро ЮНЕСКО в Москве, Нац. комис. Республики Беларусь по делам ЮНЕСКО. Минск, 2007.

57. Програма ЮНЕСКО «Проголошення шедеврів усної та нематеріальної спадщини людства». URL: <http://www.unesco.org/culture/heritage/intangible> (дата звернення: 19.10.2014).

58. Рамкова програма Європейського Союзу «Горизонт 2020». Рекомендації для нових учасників програми. URL: http://www.stu.cn.ua/media/files/pdf/Rekomend_Horizont_2020.pdf (дата звернення: 19.10.2017).

59. Рамкові програми ЄС / *Вікіпедія* : вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/-wiki/Горизонт_2020 (дата звернення: 17.10.2014).

60. Сохранение документального наследия (справоч. № СП-98/WS/4). Формирование и сохранение культурного наследия в информационном обществе / пер. с англ. Л. В. Петрова ; подгот.: Е. И. Кузьмин, В. Р. Фирсов ; Рос. ком. Программы ЮНЕСКО «Информация для всех», Рос. нац. б-ка. Санкт-Петербург, 2004. 112 с.

61. Седьмая рамочная программа Европейского Союза: возможности и правила участия / сост.: В. Н. Беляков, Е. А. Бубнова, А. В. Гушко. Днепропетровск : Приднепр. науч. центр Нац. акад. наук Украины, М-во образования и науки Украины, 2010. 73 с.

62. Україна в міжнародно-правових відносинах. Кн. 2. Правова охорона культурних цінностей.

63. Українські колекції Європейани. URL: <http://www.europeana.eu/portal/en/explore/sources.html> (дата звернення: 17.10.2015);
<http://www.europeana.eu/portal/en/search?f%5BPROVIDER%5D%5B%5D=Vernadsky+National+Library+of+Ukraine> (дата звернення: 17.10.2015).

64. Формирование и сохранение культурного наследия в информационном обществе.

65. Хартия о сохранении цифрового наследия: резолюция принята по докладу Комиссии V на 18-м пленарном заседании 15 окт. 2003 г. / Акты Генеральной конференции. 32-я сессия (29 сент. – 17 окт. 2003 г., Париж). Т. 1. Резолюции. Париж : ЮНЕСКО, 2004. [Резолюция] 42. С. 83– 86.

66. Центральний державний електронний архів України (ЦДЕА) : офіц. веб-портал. URL: http://www.archives.gov.ua/Electronic/E_A.php (дата звернення: 17.10.2016).

67. Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини НБУВ. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=NAV&P21DBN=ELIB (дата звернення: 17.10.2017).

68. Эдмондсон Р. «Память мира»: Общие руководящие принципы сохранения документального наследия (пересмотренное издание 2002 г.).

69. ЮНЕСКО : сайт. URL: <http://www.unesco.org> (дата обращения: 17.08.2017).

70. ЮНЕСКО. Среднесрочная стратегия на 2002–2007 гг. Вклад в дело мира и человеческого развития в эпоху глобализации посредством образования, науки, культуры и коммуникации (Утвержденный документ 31 С/4) / Организация Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры. Париж : ЮНЕСКО, 2002. 60 с. URL: http://www.ifapcom.ru/files/3-Srednesrochnaya_strategiya_UNESCO_2002-2007.pdf (дата обращения: 17.08.2017).

71. ЮНЕСКО. Деятельность. *ЮНЕСКО* : сайт. URL: <http://www.unesco.org/about/activity> (дата обращения: 17.08.2015).
72. ЮНЕСКО. История. *ЮНЕСКО* : сайт. URL: <http://unesco.iatp.org.ua/history> (дата обращения: 17.08.2015).
73. ЮНЕСКО. 37 С/44: Проект среднесрочной стратегии. 2014– 2020 гг. С. 36– 48. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002200/220031R.pdf> (дата обращения: 15.12.2015).
74. ЮНЕСКО. Социальная информация. *ЮНЕСКО* : сайт. URL: <http://www.unesco.org/socialcom> (дата обращения: 17.08.2015).
75. ЮНЕСКО. Статистический институт. *ЮНЕСКО* : сайт. URL: <http://www.unesco.org/statistics> (дата обращения: 17.08.2015).
76. ЮНЕСКО. Наследие. *ЮНЕСКО* : сайт. URL: www.unesco.org/culture/heritage (дата обращения: 17.08.2015).
77. ЮНЕСКО. Коммуникация и информация. *ЮНЕСКО* : сайт. URL: <http://www.unesco.org/ci> (дата обращения: 17.08.2015).
78. ЮНЕСКО. Міжнародна програма Громадських мультимедійних центрів та Програма ЮНЕСКО з аудіовізуальної спадщини (Community Multimedia Centres, CMCs). *ЮНЕСКО* : сайт. URL: <http://www.unesco.org/webworld/cmc> (дата звернення: 17.08.2015).
79. ЮНЕСКО. Акты Генеральной конференции. 38-я сессия (5– 18 нояб. 2015 г., Париж). Т. 1. Резолюции. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002433/243325r.pdf> (дата обращения: 17.02.2016).
80. American Memory from the Library of Congress. URL: <http://memory.loc.gov/ammem/index.html> (date access: 21.06.2015).
81. ATHENA – Европейский проект : сайт. URL: <http://www.athenaeurope.org/index.php?ru/1/home> (дата обращения: 23.05.2017).
82. Australian family history and genealogy selected websites. *National Library of Australia* : site. URL: <http://www.nla.gov.au/family-history/genealogy-selected-websites> (date access: 23.09.2017).

83. Australian indigenous knowledge and libraries / edited by M. Nakata and M. Langton. Sydney : UTSePress, 2007. 179 p.

84. Ayris P. The Status of Digitisation in Europe. *Liber Quarterly*. 2010. Vol. 19. № 3– 4. URL: <https://www.liberquarterly.eu/-articles/10.18352/lq.7961> (date access: 23.09.2015).

85. Billington J. H. The Mission and Strategic Priorities of the Library of Congress. *Library of Congress*. 1996. Vol. 2. URL: <http://www.gao.gov/assets/230/222591.pdf> (date access: 23.09.2017).

86. Building Resources for Integrated Cultural Knowledge Services. URL: <http://www.brickscommunity.org/prj> (date access: 23.09.2017).

87. Budapest Open Access Initiative. 2001. URL: <http://www.soros.org/openaccess/read.shtml>. (date access: 23.07.2017).

88. Burnard L., C. James, Driscoll et al. ENRICH: Revised TEI conformant Specification: 1– 3. URL: http://projects.oucs.ox.ac.uk/ENRICH/-Deliverables/ENRICH_D_3_1_TEI-spec.pdf (date access: 23.07.2017).

89. Canadian Digital Information Strategy. *Library and Archives Canada*. 2007. 62 p. URL: <http://www.lac-bac.gc.ca/obj/012033/f2/012033-1000-e.pdf> (date access: 23.05.2017).

90. Canadiana : site. URL: <http://www.canadiana.ca> (date access: 23.07.2017).

91. Canadian Digital Information Strategy.

92. Ciocoiu Adina Maria. International Collaboration in Digital Libraries: An Analysis of the Manuscriptorium Digital Library Case Study. Joint Master Degree in Digital Library Learning (DILL). *Master thesis International Master in Digital Library Learning*. 2012. 59 p.

93. Communications from the Commission Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Brussels, 3.3.2010. COM (2010) 2020. 32 p.

94. Commission's Recommendation on the digitisation and online accessibility cultural material digital preservation (2011/711/EU). *Official Journal of the European Union*. URL: <http://eur->

lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:283:0039:0045:EN:PDF (date access: 23.07.2015).

95. Creative Commons Ukraine : всесвітня некомерційна організація. URL: <http://www.creativecommons.org.ua> (дата звернення: 23.07.2017).

96. Cultural Heritage: Digitisation, Online Accessibility and Digital Preservation: Implementation of Commission Recommendation on the Digitisation and Online Accessibility of Cultural Material and Digital Preservation. Progress Report 2013–2015. Working document. 2016. URL: http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/-image/document/2016-27/2013-2015_progress_report_9-06-2016_16531.pdf (date access: 23.12.2016).

97. Digital Library Initiatives. *Library of Congress* : site. URL: <https://memory.loc.gov/ammem/dli2/index.html> (date access: 23.10.2017).

98. Digital Library of Written Cultural Heritage «Manuscriptorium». URL: <http://www.manuscriptorium.com> (date access: 23.11.2017).

99. Digital Single Market: The Cost of Digitising Europe's Cultural Heritage. 2010. URL: http://www.collectionstrust.org.uk/-images/documents/Digitisation_The_Cost_of_digitisation_EU.pdf (date access: 23.11.2015).

100. Descriptive Metadata Element Set. *World Digital Library* : site. URL: <http://project.wdl.org/project/english/standards/metadata.html> (date access: 23.11.2015).

101. EAD: кодированное архивное описание. Библиотека тегов. Версия 2002 / гл. ред. пер. Е. Д. Жабко. Санкт-Петербург : ФГБУ «Президент. б-ка им. Б. Н. Ельцина», 2011. 337 с.

102. EBLIDA (European Bureau of Library, Information and Documentation Associations). URL: <http://www.eblida.org> (date access: 20.11.2017).

103. European History Primery Sources. URL: <http://primary-sources.eui.eu/website/manuscriptorium> (date access: 23.11.2017).

104. ENRICH project. Cummings J. and Burnard L. et al. Hamburg, 2012. URL: <https://hal.inria.fr/hal-00770623/7> (date access: 13.01.2016).

105. ENRICH project by J. Cummings and L. Burnard, S. Rahtz. Oxford University. 2008.

106. ENRICH Project and TEI P5. *ENRICH Project. European Networking resources and information concerning cultural heritage*. URL: <http://enrich.manuscriptorium.com/?q=tei-p5> (date access: 13.01.2017).

107. Europeana Semantic Elements and Guidelines. 2013. 14.07. URL: http://pro.europeana.eu/files/Europeana_Professional/Share_your_data/Technical_requirements/ESE_Documentation/Europeana%20Semantic%20Elements%20Specification%20and%20Guidelines%2014%20July%202013.pdf (date access: 20.09.2014).

108. Europeana : site. URL: <http://www.europeana.eu> (date access: 17.01.2018).

109. European Commission : site. URL: <https://ec.europa.eu/commission/index> (date access: 12.01.2018).

110. Europeana Strategy 2015–2020. URL: <http://strategy2020.europeana.eu/update> (date access: 20.12.2017).

111. Europeana: Sources – Europeana Collections. URL: <http://www.europeana.eu/portal/en/explore/sources.html> (date access: 29.11.2017).

112. Europeana. Progress Report 2013–2015. URL: http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/image/document/2016-43/2013-2015_progress_report_18528.pdf (date access: 19.11.2015).

113. Federal Agencies Digital Guidelines Initiative : site. URL: <http://www.digitizationguidelines.gov> (date access: 11.06.2017).

114. García P. A. G., García A. F., Alonso S. S. Exploring the Relevance of Europeana Digital Resources: Preliminary Ideas on Europeana Metadata Quality. Exploración de la relevancia de los recursos digitales de Europeana: ideas preliminares sobre la calidad de los metadatos Europeana. *Revista Interamericana de Bibliotecología*. 2017. Vol. 40. № 1. C. 59.

115. Guidelines for Digitization Projects for Collections and Holdings in the Public Domain, Particularly Those Held by Libraries and Archives. *IFLA*. 2003. URL: <http://archive.ifla.org/VII/s19/pubs/digit-guide.pdf> (date access: 11.06.2014).

116. Hague Declaration on Knowledge Discovery in the Digital Age. URL: http://thehaguedeclaration.com/wp-content/uploads/sites/2/2015/04/Liber_DeclarationA4_2015.pdf (date access: 11.08.2014).

117. Historical Collections for the National Digital Library: Lessons and Challenges at the Library of Congress. *D-Lib Magazine*. 1996. Apr. URL: <http://www.dlib.org/dlib/april96/loc/04c-arms.html> (date access: 15.06.2017).

118. Information for All Programme. UNESCO, 2000. URL: <http://www.unesco.org/ifap> (date access: 12.06.2016).

119. IFLA. Стратегический план 2016–2021. Принято правлением ИФЛА. Дек. 2015. URL: <http://www.ifla.org/files/assets/hq/gb/strategic-plan/2016-2021-ru.pdf> (дата обращения: 12.05.2016).

120. In from the margins – A contribution to the debate on Culture and Development in Europe. 1998. URL: <https://book.coe.int/eur/en/cultural-development/327-in-from-the-margins-a-contribution-to-the-debate-on-culture-and-development-in-europe.html> (date access: 10.06.2014).

121. IMPACT: improving access to text. URL: <http://www.impact-project.eu> (date access: 18.01.2017).

122. Knoll A. Manuscriptorium: seamless access to old European written heritage. *Вісн. Дніпропетр. ун-ту. Серія «Мовознавство»*. 2014. № 1. URL: <http://movoznavstvo.com.ua> (дата звернення: 18.10.2014).

123. Knoll A. Manuscriptorium Principles. URL: http://www.manuscriptorium.com/sites/default/files/docs/manuscriptorium_visk6_definice.pdf (date access: 18.11.2014).

124. Knoll A. Manuscriptorium Project. URL: <http://projects.oucs.ox.ac.uk/ENRICH> (date access: 19.11.2014).

125. Lamolinara G. The national digital library and the library's electronic resources. *Encyclopedia of the Library of Congress: for congress, the nation and the world*. Washington : Library of Congress ; Lanham : Bernan Press, 2004. P. 53–56.

126. Minervaplus Landscape standards.
URL: http://www.minervaplus.ru/publish/standards_landscape.pdf (date access: 18.11.2015).
127. LIBER. Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche.
URL: <http://libereurope.eu> (date access: 18.11.2017).
128. LIBER. 2rd LIBER-EBLIDA Workshop on Digitization of Library Material in Europe (19– 21 Oct. 2009, The Hague, Netherlands).
URL: http://thehaguedeclaration.com/wpcontent/uploads/Digitisation%20Programme%20Online_v13.pdf (date access: 18.10.2015).
129. LIBER. 3rd LIBER-EBLIDA Workshop on Digitization of Library Material in Europe (5– 7 Oct. 2011).
URL: <http://indicotest.eblida.org/conferenceOtherViews.py?view=standard&confId=22> (date access: 18.11.2015).
130. Library and Archives Canada : site. URL: <http://www.collectionscanada.gc.ca> (date access: 12.10.2017).
131. Library of Congress Strategic plan for the fiscal years 2016 through 2020. URL: https://www.loc.gov/portals/static/about/documents/library_congress_stratplan_2016-2020 (date access: 12.08.2016).
132. List of Collection. *Digital library Initiative Library of Congress* : site. URL: <https://memory.loc.gov/ammem/dli2/html/list.html> (date access: 09.09.2017).
133. MANUSCRIPTORIUM Digital Library. URL: <http://www.manuscriptorium.com> (date access: 09.09.2017); <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13614570601136305?journalCode=riann20> (date access: 09.09.2017).
134. Market: Digital Economy & Society. *European Commission* : site. URL: <https://ec.europa.eu> (date access: 29.08.2017).
135. Member States expert group on digitisation & digital preservation. *European Commission* : site. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single->

market/en/member-states-expert-group-digitisation-digital-preservation (date access: 29.08.2017).

136. Memorandum of Understanding «Key Principles on the Digitisation and making Available of Out-of-Commerce Works». 20 Sept. 2011. *European Commission* : site 2011. URL: http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/-docs/copyright-infso/20110920-mou_en.pdf (date access: 29.08.2017).

137. Memory of the World programme. *UNESCO* : site. URL: <http://en.unesco.org/programme/mow> (date access: 19.10.2017).

138. Memory of the World in the Digital Age: Digitization and Preservation. 2012. URL: <http://www.ifap.ru/pr/2013/nl30117b.pdf> (date access: 17.10.2014).

139. METS. Metadata Encoding and Transmission Standard : site. URL: <http://www.loc.gov/standards/mets> (date access: 07.11.2016).

140. MICHAEL. Multilingual Inventory of Cultural Heritage in Europe : site. URL: <http://www.michael-culture.org> (date access: 10.12.2016).

141. MINERVA. Ministerial Network for Valorising Activities in digitisation. URL: www.minervaeurope.org/events/-documents/defrancesco041115.ppt (date access: 11.12.2015).

142. MINERVA EC: From the Handbook for quality in cultural websites to the Handbook on cultural user interaction. *Osservatorio tecnologico per I beni e le attività culturali* / M. T. Natale. URL: <http://www.unirsm.sm/www/detail-c=50&p=0&id=4526.asp> (date access: 11.01.2016).

143. MODS. Metadata Object Description Schema : site. URL: <http://www.loc.gov/standards/mods> (date access: 14.03.2017).

144. Multicultural Canada. URL: <http://multiculturalcanada.ca> (date access: 11.01.2015).

145. National Digital Library Program. *Library of Congress* : site. URL: <https://memory.loc.gov/ammem/dli2/html/lcndlp.html> (date access: 14.09.2017).

146. National Library of Australia : site. URL: www.nla.gov.au (date access: 22.11.2017).

147. iOrphan works. Directive 2012/28/EU. *European Commission* : site. URL:

http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/orphan_works/index_en.htm (date access: 14.09.2017).

148. Overview of content in Europeana (Jan. 2016) against Annex II targets. *European Commission* : site. URL: http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/image/document/2016-6/contribution_to_europeana_13733.pdf (date access: 09.04.2016).

149. PERSIST. UNESCO Programme. URL: <https://unescopersist.org/about> (date access: 17.04.2016).

150. Petras V. Europeana – a Search Engine for Digitised Cultural Heritage Material. *Datenbank-Spektrum*. 2017. C. 1–6.

151. Programme eContent. *European Commission* : site. URL: <http://cordis.europa.eu/econtent> (date access: 09.08.2017).

152. Rights Statements. URL: <http://rightsstatements.org> (date access: 09.07.2017).

153. Soul of Europe. URL: <http://soulofeurope.net/ua/%D0%B4%D1%83%D1%88%D0%B0-%D1%94%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B8-2005-2016> (date access: 09.08.2014).

154. Survey Report on Digitisation in European Cultural Heritage Institutions 2015 / Gerhard Jan Nauta and Wietske van den Heuvel ; DEN Foundation (NL) on behalf of Europeana. Public version. *ENUMERATE*. 2015. Jun. URL: http://www.den.nl/art/uploads/files/Publicaties/ENUMERATE_Report_Core_Survey_3_2015.pdf (date access: 21.08.2015).

155. Australian Institute of Aboriginal and Torres Strait Islander Studies (AIATSIS). URL: http://www.aiatsis.gov.au/library/family_history_tracing (date access: 29.08.2016).

156. The IFLA Position on Copyright in the Digital Environment. Approved by the IFLA Executive Board August 2000. *IFLA* : site. URL: <http://www.ifla.org/en/publications/the-ifla-position-on-copyright-in-the-digital-environment> (date access: 10.12.2014).

157. The Memory of the World in the Digital age: Digitization and Preservation, 26– 28 Sept. 2012. Vancouver, British Columbia, Canada. *UNESCO* : site. URL: <http://www.unesco.org/new/en/-communication-and-information/events/calendar-of-events/events-websites/the-memory-of-the-world-in-the-digital-age-digitization-and-preservation> (date access: 24.04.2015).

158. The United States Copyright Office : site. URL: <http://www.copyright.gov> (date access: 26.08.2016).

159. Technical Guidelines for Digitizing Cultural Heritage Materials: Creation of Raster Image Master Files. *Federal Agencies Digital Guidelines Initiative* : site. URL: <http://www.digitizationguidelines.gov/guidelines/digitize-technical.html> (date access: 22.08.2017).

160. Towards Knowledge Societies. UNESCO World Report. Paris : UNESCO, 2005. 187 p.

161. Trove. *National Library of Australia* : site. URL: <http://trove.nla.gov.au> (date access: 22.08.2017).

162. Trove in Draft 2016 National Research Infrastructure Roadmap. *Australian Library and Information Association* : site. URL: <https://www.alia.org.au/news/14943/trove-draft-2016-national-research-infrastructure-roadmap> (date access: 27.09.2017).

163. Tumuhairwe G. K. Analysis of Library and Information Science. *Studies (LIS) education today: the inclusion of indigenous knowledge and multicultural issues in LIS Curriculum*. World Library and Information Congress. (Singapore, 2013). C. 17–23.

164. UNESCO World Heritage List. *UNESCO* : site. URL: <http://whc.unesco.org/en/list> (date access: 29.10.2017).

165. USTC. Universal Short Title Catalogue : site. URL: <http://www.ustc.ac.uk> (date access: 29.01.2017).

166. Vancouver declaration. URL: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/mow/unesco_abc_vancouver_declaration_en.pdf (date access: 30.01.2017).

167. World Digital Library : site. URL:
<http://project.wdl.org/standards/metadata.html> (date access: 29.11.2017).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

168. Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів : матеріали міжнар. наук. конф. (8–10 жовт. 2013 р., Київ) / редкол.: В. І. Попик та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада директорів наук. б-к та інформ. центрів – членів МААН. Київ, 2013. 415 с.

169. Авторське право для бібліотекарів : підручник / пер. з англ. О. Васильєва. Київ : ТОВ «ІММ “ФРАКСІМ”», 2015. 196 с.

170. Акуленко В. І. Міжнародне право охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України : монографія. Київ, ТОВ «ВО “Юстініан”», 2013. С. 567–599.

171. Архівна та рукописна Україніка: Програма виявлення, обліку, опису архівних документів, рукописних книг та створення національного банку інформації по документальних джерелах з історії України / Л. А. Дубровіна, К. Є. Новохатський, В. І. Ульяновський. *Архівна та рукописна Україніка* : матеріали розширен. міжвід. наради «Архівна та рукописна Україніка» (17 жовт. 1991 р., Київ). Київ, 1992. С. 51–62.

172. Беляков В. Н. Седьмая рамочная программа Европейского Союза: возможности и правила участия.

173. Белякова Т. Книжкові пам'ятки у фондах бібліотек медичних ВНЗ України: історія та сучасний стан. *Вісн. Книжк. палати*. 2016. № 5. С. 21–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2016_5_7 (дата звернення: 28.10.2016).

174. Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору : матеріали міжнар. наук. конф. (4–6 жовт. 2016 р., Київ) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада директорів б-к та інформ. центрів – членів МААН. Київ, 2016. 640 с. URL: <http://nbuv.gov.ua> (дата звернення: 28.11.2016).

175. Боднар І. Сучасні реалії інформаційного суспільства: проблеми становлення та перспективи розвитку : монографія. Львів : ЛКА, 2013. 320 с.

176. Боряк Г. В. «Архіви, Пам'ять і Знання»: нове гасло «відкритого конгресу» Відкритого суспільства (XV Міжнар. конгрес архівів, 23–28 серп. 2004 р., м. Відень, Австрійська Республіка). URL: www.archives.gov.ua/Problems/XV_Congress.php (дата звернення: 20.10.2014).

177. Боряк Г. В. Веб-сайти установ Відділення історії, філософії та права НАН України: стратегії і практики формування сукупного цифрового образу соціогуманітарних наук у сучасному інформаційному просторі. *Ін-т історії України* : сайт. URL: <http://www.history.org.ua/?litera&id=8460&navStart=3> (дата звернення: 02.10.2016).

178. Боряк Г. В. Документальні архівні та інформаційні системи: до проблеми інтеграції. *Актуальні проблеми розвитку архівної справи в Україні* : доп. та повідомл. наук. конф. (15–16 берез. 1995 р., Київ) / упоряд. Т. П. Прись. Київ, 1996. С. 33–42.

179. Боряк Г. В. До питання про стан і перспективи розвитку мережевих інформаційних ресурсів соціогуманітарних наук. *Спец. іст. дисципліни: питання теорії та методики* : зб. наук. пр. Число 21 «Електронні інформаційні ресурси». Київ, 2013. С. 9–21.

180. Боряк Г. В., Дубровіна Л. А., Кіржаєв С. М. Національна архівна інформаційна система (НАІС): актуальні проблеми «Архівної та рукописної Україніки» і шляхи створення зведеної бази даних на бібліотечні, музейні та архівні колекції, фонди. *Бібл. вісн.* 1993. № 3/4. С. 58–64.

181. Боряк Г. Національна архівна спадщина України та державний реєстр «Археографічна Україніка»: Архівні документальні ресурси та науково-інформаційні системи / відп. ред. Л. Дубровіна ; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Ін-т рукописів ЦНБ ім. В. І. Вернадського, Голов. арх. упр. при Кабінеті Міністрів України. Київ, 1995. 348 с.

182. Боряк Т. Формування сучасного напрямку розвитку архівної україніки: розробка академічних та архівних проектів (1992–1998). *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2012. № 3–4.

183. Браккер Н. В., Куйбышев Л. А. Координация деятельности по оцифровке культурного и научного наследия в Европе. URL: www.minervaplus.ru/publish/rum2007-2.doc (дата обращения: 30.01.2016).

184. Бровкін А. Г. Концепція Національної програми збереження документальних фондів України. *Бібл. вісн.* 1995. № 3. С. 9–11.

185. Бруй О. М. Сучасні міжнародні бібліотечні стандарти каталогізації цифрових ресурсів. *Адаптація завдань і функцій наук. б-ки до вимог розвитку цифр. інформ. ресурсів* : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2013 р.) / редкол.: В. І. Попик та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада директорів наук. б-к та інформ. центрів – членів МААН. Київ, 2013. С. 362–366.

186. Бруй О. М. Опис ресурсу та доступ (RDA) – новий міжнародний стандарт каталогізації: питання впровадження в Україні. URL: www.slideshare.net/OksanaBruy1/rda-36078099 (дата звернення: 17.09.2017).

187. Вараксіна Н. В. Формування галузевого інформаційного ресурсу в контексті створення науково-педагогічної електронної бібліотеки ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. *Наук. пр. Держ. наук.-педагог. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського*. Вип. 4 «Інтегрований галузевий інформаційний ресурс: стан, проблеми, перспективи створення та забезпечення доступу : зб. наук. пр.». Вінниця, 2014. С. 84–97.

188. Горбань Ю. І. Оцифрування книжкових пам'яток наукової бібліотеки КНУКІМ як важливий аспект їх подальшого зберігання та презентації. *Бібліотеки ВНЗ України у процесі імплементації Закону «Про вищу освіту» та інформатизації суспільства* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 16–19 черв. 2015 р.). 2015. С. 55–58.

189. Грімстед П. К. Бібліотека – архів: шлях до інтегрування (Автоматизований доступ до архівної інформації для Росії, України та інших незалежних держав колишнього Союзу). *Бібл. вісн.* 1994. № 5–6. С. 26–29.

190. Добровольська В. В. Сучасні зміни культурної політики в Україні та розвиток інформаційно-комунікаційного простору культури та управління документацією. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2017. № 2. С. 74–80.

191. Добровольська В. В. Державна політика в галузі культури України, стан та розвиток системи управління документацією : монографія. Київ : ДАКККиМ, 2017. 297 с.

192. Драгомірова Л. Українські дескриптивні стандарти: стратегія і тактика впровадження. *Студії з архівної справи та документознавства*. 2005. Т. 13. С. 14–87.

193. Древаль Ю. Д. Діяльність ЮНЕСКО в галузі охорони культурної спадщини. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2014-1/doc/4/02.pdf> (дата звернення: 20.05.2015).

194. Дубровіна Л., Киридон А., Матяш І. Архіви, бібліотеки та музеї – джерельна основа національної пам'яті, культурної спадщини України. *Бібл. вісн.* 2017. № 1. С. 3–10.

195. Дубровіна Л. А. Бібліотеки в системі інституцій національної пам'яті України, національної культурної спадщини та її джерельного ресурсу. *Рукописна та книжк. спадщина*. Вип. 20. Київ, 2016. С. 233–251.

196. Дубровіна Л. А. Документальні ресурси архівної та книжкової спадщини як історичний та соціокультурний базис розвитку сучасних національних держав. *Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформ. середовища*. Київ, 2012. С. 136–170.

197. Дубровіна Л. А. Основні положення концепції комп'ютеризації архівної справи. *Студії з архівної справи та документознавства*. 1998. Т. 3. С. 9.

198. Дубровіна Л. А. Центри збереження і розвитку інформаційного документного ресурсу національної пам'яті. *Технології розвитку і захисту нац. інформ. простору*. Київ, 2015. С. 198–282.

199. Дубровіна Л., Степченко О. Концепція національного бібліотечного та архівного фонду «Україніка»: історія становлення і розвитку. *Студії з*

архівної справи та документознавства. 1997. Вип. 2. С. 13–25.

200. Дяк С., Склокіна І. Дослідження, документування та популяризація історії міст в Україні: досвід центру міської історії у Львові. *Місто: історія, культура, сусп-во*. 2016. № 1. С. 49–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/miks_2016_1_8 (дата звернення: 20.11.2016).

201. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2011. 248 с.

202. Журавлева І. К., Самохвалова О. Ю. Электронные ресурсы отдела книжных памятников и ценных изданий ЦНБ ХНУ имени В. Н. Каразина: открытый доступ для исследований. *Вісн. Одес. нац. ун-ту*. Серія «Бібліотекознавство. Бібліографознавство. Книгознавство». 2014. Т. 19. Вип. 1. С. 59–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_bbk_2014_19_1_7 (дата звернення: 29.01.2015).

203. Зотова В. А. Бібліотека Київського університету імені Бориса Грінченка в інформаційному просторі університету. *Наук. пр. Держ. наук.-педагог. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського*. Вип. 4 «Інтегрований галузевий інформаційний ресурс: стан, проблеми, перспективи створення та забезпечення доступу : зб. наук. пр.». Вінниця, 2014. С. 294–299.

204. Іваненко Б. В., Онищенко О. С., Сохань П. С. Державна програма «Книжкова спадщина України: створення бібліографічного реєстру та системи збереження і загальнодоступності» (ДКНТ, напрям 7.1.1) і її проект «Архівна та рукописна україніка». *Нац. архівна інформ. система «Архівна та рукописна україніка»*. Випуск 1 «Інформатизація архівної справи в Україні: сучасний стан та перспективи : зб. наук. пр.». Київ, 1996. С. 5–11.

205. Калінічева Г. І., Романовський Р. В. Міжнародні стандарти у сфері архівної справи та керування документаційними процесами: проблеми гармонізації в Україні. *Архіви України : наук.-практ. журн.* 2015. Вип. 4. С. 54–73.

206. Каткова Т. Г. Діяльність ЮНЕСКО у сфері збереження культурної спадщини: правові аспекти : монографія. Харків : Титул, 2007. 180 с.
207. Каткова Т. Г. Діяльність ОВС України по захисту культурної спадщини. *Наше право*. 2005. № 1. С. 91–96.
208. Каткова Т. Г. Культурна спадщина України у Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Там само. 2006. № 3 (ч. 1). С. 29–32.
209. Каткова Т. Г. Право на вільний доступ до культурної спадщини: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Наук. вісн. Юрид. акад. М-ва внутр. справ* : зб. наук. пр. 2005. № 4 (24). С. 166–169.
210. Каткова Т. Г. Поняття культурної спадщини за міжнародним та українським законодавством. *Право і безпека*. 2005. Т. 4. № 5. С. 148–152.
211. Каткова Т. Г. Правова охорона культурної спадщини в Україні : монографія. Харків, 2008. 228 с.
212. Кисельова А. А. Архівні ресурси України в глобальній інформаційній мережі: види, доступ, перспективи : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.10 / Держ. ком. архівів України, Укр. НДІ архівної справи та документознавства. Київ, 2005. 190 с.
213. Кисельова Л. Визначення європейських стандартів у сфері архівної справи і діловодства. *Держ. управління та місцеве самоврядування* : зб. наук. пр. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2012. Вип. 4 (15). С. 142–150.
214. Там само.
215. Клочок С. Г. Підсумки першого науково-практичного семінару «Оцифроване надбання: збереження, доступ, репрезентація». *Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського* : сайт. 2013. Груд. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/1047> (дата звернення: 20.02.2014).
216. Клочок С. Підсумки першого науково-практичного семінару «Оцифроване надбання: збереження, доступ, репрезентація». Там само.
217. Клочок С. Підсумки другого науково-практичного семінару «Оцифроване надбання: збереження, доступ, репрезентація». Там само. 2015. Лют. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/1969> (дата звернення: 10.04.2015).

218. Ключок С. Підсумки третього науково-практичного семінару «Оцифроване надбання: збереження, доступ, репрезентація». Там само. 2016. Трав. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/2932> (дата звернення: 10.06.2016).
219. Ключок С. Формування систем метаданих цифрових історико-культурних ресурсів бібліотек. *Бібл. вісн.* 2015. № 3. С. 29–36.
220. Ковальчук Г. І. Державний реєстр книжкових пам'яток України і Український бібліографічний репертуар: питання співвідношення. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського* : зб. наук. пр. Київ, 2006. Вип. 16. С. 306–314.
221. Ковальчук Г. І. Діяльність бібліотек зі збереження національної документальної спадщини. *Бібл. планета.* 2010. № 3. С. 8–10.
222. Ковальчук Г. І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах : монографія. Київ, 2004. С. 84–108.
223. Ковальчук Г. І. Програма «Пам'ять світу» та робота над укладанням Державного реєстру книжкових пам'яток. *Вісн. Книжк. палати.* 2001. № 7. С. 12–17.
224. Ковальчук Г. І. Проблеми створення Державного реєстру книжкових пам'яток України. *Бібл. вісн.* 2002. № 6. С. 39–43.
225. Ковальчук Г. І. Створення Державного реєстру книжкових пам'яток України як складової частини Державного реєстру національного культурного надбання. Там само. 2004. № 2. С. 2–10.
226. Ковальчук Г. І. Передмова. *Методичні рекомендації для державної реєстрації книжкових пам'яток України: кириличні рукописні книги та стародруки* / укл. Н. П. Бондар та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2007. С. 5–10.
227. Ковальчук Г. І. Державний реєстр книжкових пам'яток. *Укр. архівна енциклопедія.* Київ : УНДІАСД, 2008. С. 351–352.
228. Ковальчук Г. І. О Государственном реестре книжных памятников Украины. *Программа ЮНЕСКО «Память мира»: деятельность библиотек, архивов, музеев по сохранению документального наследия.* Минск, 2007. С. 44–50.

229. Ковальчук Г. І. Чи потрібен Україні Державний реєстр книжкових пам'яток? *Бібл. вісн.* 2012. № 6. С. 3–10.

230. Колодій А. Американська доктрина мультикультуралізму і етнонаціональний розвиток України. *Агора*. Вип. 6 «Україна і США: взаємодія у галузі політики, економіки, культури і науки». 2008. С. 2–14.

231. Коновал Л. В. Досвід національних цифрових бібліотечних проєктів країн Сходу у контексті формування електронної бібліотеки «Україніка» (Китай, Японія, Індія). *Бібліотека. Наука. Комунікація: формування нац. інформ. простору* : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 4–6 жовт. 2016 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада директорів б-к та інформ. центрів – членів МААН. Київ, 2016. С. 332–335.

232. Коновал Л. Функціонування національних цифрових бібліотечних проєктів у контексті формування електронної бібліотеки «Україніка». *Бібл. вісн.* 2016. № 2. С. 11–14.

233. Копієвська О. Р. Всесвітня культурна спадщина: регулювання міжнародним правом. *Держава і право* : зб. наук. пр. / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, НАН України. Київ, 2006. Вип. 33 «Юридичні і політичні науки». С. 25–30.

234. Корчемна І. Система комплектування й обліку архівних фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Створення електронного інтегрованого ресурсу / відп. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016. 265 с.

235. Кот С. І. Культурні цінності: поняття і термін у контексті повернення та реституції предметів культури. *Праці центру пам'яткознавства* : зб. наук. пр. 2011. Вип. 20. С. 10–27.

236. Котис О. Застосування понять «культурні цінності» та «культурна спадщина» у міжнародному праві та праві Європейського Союзу. *Вісн. Львів. ун-ту*. Серія «Міжнар. відносини». 2012. Вип. 31. С. 189–197.

237. Коханова І. Бібліотека як засіб спадкоємності культурного надбання. *Вісн. Книжк. палати*. 2010. № 11. С. 1–2.
238. Коханівський О. П. Мультимедійні технології відновлення друкованих видань в електронному виді : навч. посіб. Київ : НТУУ «КПІ», 2015. 154 с.
239. Кочеткова А. В. Цифрові бібліотеки як ознака ХХІ століття. URL: www.uipv.org/atachs/statti2009/2009/53.doc (дата звернення: 27.07.2017).
240. Кравцова О. А. Архівний портал ЮНЕСКО – структура, принципи формування та доступу. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2007. № 3. С. 12–16.
241. Красовська О. Віртуальна Шевченкіана. *Віче*. 2013. № 5. С. 66.
242. Кузьменков С. Ю. Культурное наследие человечества : учеб. пособие. Львов, 2002.
243. Кулешов С. Г. Архів, бібліотека, музей: спроба інтеграції на засадах комунікаційного підходу. *Студії з архівної справи та документознавства*. 2009. Т. 17. С. 29–31.
244. Левченко Л. Архівні стандарти США: історія, структури, процедури прийняття і впровадження. *Гілея* : наук. вісн. : зб. наук. пр. Київ : ВІР УАН, 2012. Вип. 63 (№ 8). С. 218–224.
245. Левченко Л. Архіви і архівна справа Сполучених Штатів Америки: історія та організація : монографія. Миколаїв : Іліон, 2013. 1204 с.
246. Литовченко В. В. Роль ЮНЕСКО в охороні та збереженні культурної спадщини в Україні : дис. ... канд. іст. наук. : спец. 07.00.02 (Всесвітня історія). Київ, 2014. 242 с.
247. Лобузін І. В. Міжнародні та національні цифрові бібліотечні проекти: технологічні вимоги і стандарти. *Бібліотека. Наука. Комунікація* : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 жовт. 2015 р.). URL: <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/651> (дата звернення: 10.10.2015).
248. Лобузін І. Цифрові бібліотечні проекти: технологічні рішення та управління життєвим циклом колекцій : монографія / відп. ред.

В. А. Широков ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016. 216 с.

249. Лобузін І. В. Цифровий комплекс сучасної наукової бібліотеки. *Реєстрація, зберігання і обробка даних*. 2014. Т. 16. С. 100–113.

250. Лобузін К. Шляхи інтеграції бібліотечної діяльності до онлайнового середовища. *Вісн. Книжк. палати*. 2012. № 7. С. 1–5.

251. Лобузін К. Інтегрований меморіальний ресурс «Електронна бібліотека та архів В. І. Вернадського». *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика*. 2013. Вип. 18. С. 24–30.

252. Лобузін К. В., Лобузін І. В. Інформаційні технології в організації роботи спеціалізованих підрозділів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського* : зб. наук. пр. Київ, 2011. Вип. 29. С. 173–184.

253. Лобузін К. Меморіальна електронна колекція «Т. Г. Шевченко» у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. *Бібл. вісн*. 2014. № 5. С. 46– 50.

254. Лобузін К. В. Онлайновий інформаційний ресурс «Історико-культурні фонди». *Рукопис та книжк. спадщина України*. 2012. Вип. 15. С. 125–136.

255. Лобузін К. В. Проблеми створення комплексних цифрових ресурсів історико-культурної та наукової спадщини. *Спец. іст. дисципліни: питання теорії та методики* : зб. наук. пр. 2012. Число 21 «Електронні ресурси історичної науки». С. 121–129.

256. Лобузін К. В. Технології організації знаннєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності / відп. ред.: О. С. Онищенко ; бібліограф. ред. Л. С. Новосьолова. Київ, 2012. 252 с.

257. Лобузін К. В. Формування електронних інформаційних ресурсів рукописної та архівної спадщини. *Рукописна та книжк. спадщина України*. 2012. Вип. 16. С. 234–245.

258. Лобузін К. В. Фундаментальна електронна бібліотека «Україніка»: технологічна організація та основні принципи управління інформаційними

ресурсами. *Бібліотека. Наука. Комунікація* : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 жовт. 2015 р.). URL: <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/656> (дата звернення: 19.10.2015).

259. Лобузіна К., Ковальчук Г., Заболотна Н. Створення електронних колекцій книжкових пам'яток у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (на прикладі почаївських стародруків). *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського* : зб. наук. пр. Київ, 2009. Вип. 24. С. 145–153.

260. Максимов В. Правова охорона культурних цінностей у Конвенціях ЮНЕСКО. Київ, 1997.

261. Мар'їна О. Ю. Використання краудсорсинг-технологій у діяльності зарубіжних бібліотек. *Вісн. Харк. держ. акад. культури*. 2013. Вип. 41. С. 212–221.

262. Мар'їна О. Ю. Бібліотека в цифровому просторі : монографія / Харк. держ. акад. культури. Харків : ХДАК, 2017. 280 с.

263. Мар'їна О. Ю. Бібліотека у процесах формування цифрового контенту. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2012. № 2. С. 41–46.

264. Мар'їна О. Ю. Краудсорсинг технології як інноваційна форма соціокомунікаційної взаємодії бібліотек. *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку* : матеріали міжнар. наук. конф. (17 – 19 листоп. 2010 р.) / Харк. держ. акад. культури. Харків, 2010. С. 166–168.

265. Марченко П. Стандарти кодованих архівних опису та контексту (проблема впровадження). *Архіви України наук.-практ. журн*. 2009. № 1/2. С. 79–85.

266. Матяш І. Концепція створення та функціонування національного реєстру «Архівна україніка». *Студії архівної справи та документознавства*. 2007. Т. 15. С. 12–18.

267. Матяш И. Б., Христова Н. Н. Стандартизация документационных технологий в Украине. *Документация в информационном обществе:*

законодательство и стандарты : докл. и сообщ. на XII междунар. науч.-практ. конф. (Москва, 22–23 нояб. 2006 г.) / Росархив, ВНИИДАД. Москва, 2006. С. 304–306.

268. Мельничук О. І. Міжнародно-правовий статус всесвітньої культурної і природної спадщини : монографія. Київ, 2008. 284 с.

269. Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 21–23 жовт. 2014 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада директорів б-к та інформ. центрів – членів МААН. Київ, 2014. 663 с.

270. Наленич Д. Міжнародні стандарти та рекомендації міжнародних інституцій щодо принципів доступу до архівних документів. *Архіви України*. 2000. № 1–3. С. 70–73.

271. Новакова Л. Інформаційні продукти і послуги універсальної наукової бібліотеки. *Бібл. планета*. 2012. № 3. С. 20–23.

272. Онищенко О. Документально-інформаційні ресурси архівів та бібліотек – спільна база для розвитку науки, освіти, культури. *Архівознавство. Археографія. Джерелознавство*. Вип. 4 «Студії на пошану Р. Я. Пирога». Київ, 2001. С. 163–173.

273. Оцифроване надбання: збереження, доступ, репрезентація: підсумки другого науково-практичного семінару / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; Держ. політехн. музей при НТТУ «КПІ». Київ, 2015. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/1969> (дата звернення: 20.02.2015).

274. Папакін Г. В. Передмова. Загальний міжнародний стандарт архівного описування ISAD(G). Вид 2-ге. Схвалено Комітетом з описуваних стандартів (Стокгольм, Швеція, 19–22 вересня 1999 р.). Київ, 2001. 48 с.

275. Папакін Г. Загальний міжнародний стандарт архівного описування ISAD(G) та перспективи його впровадження в Україні (на прикладі фамільного фонду Скоропадських ІДІАК). *Архіви України*. 2001. № 4–5. С. 3–24.

276. Пелагеша Н. Європейська цифрова бібліотека: проект створення. *Бібл. вісн.* 2008. № 5. С. 3–8.

277. Пелагеша Н. Проект створення Європейської цифрової бібліотеки: можливості для України. URL: <http://old.niss.gov.ua/monitor/February/1.htm> (дата звернення: 12.12.2016).

278. Петренко А. Довідково-інформаційний ресурс Відділу рідкісних книг та рукописів Наукової бібліотеки імені М. Максимовича: від картотеки до оцифрування. *Вісн. Книжк. палати.* 2016. № 6. С. 25–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2016_6_9 (дата звернення: 10.12.2016).

279. Петренко І. Особливості використання літературних творів, що перейшли до суспільного надбання: зарубіжний досвід та національна практика. *Теорія і практика інтелектуальної власності.* 2015. № 3. С. 13–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Triv_2015_3_4 (дата звернення: 15.12.2015).

280. Попик В. Створення фундаментальної електронної бібліотеки «Україніка» як складник формування національного гуманітарного інформаційного простору. *Бібл. вісн.* 2014. № 6. С. 3–7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2014_6_3 (дата звернення: 28.11.2014).

281. Попик В. Концептуальні засади розбудови фундаментальної національної електронної бібліотеки «Україніка». *Бібл. вісн.* 2015. № 2. С. 3–9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2015_2_3 (дата звернення: 20.09.2015).

282. Приходько Л. Ф. Теоретичні і прикладні аспекти дослідження аудіовізуальних документів. *Архіви України.* 2015. Вип. 4. С. 7–43.

283. Программа ЮНЕСКО «Память мира»: деятельность библиотек, архивов, музеев по сохранению документального наследия : материалы междунар. конф., Нац. б-ка Беларуси (30 нояб. – 1 дек. 2006 г.) / Л. Г. Кирюхина (гл. ред.) ; Нац. б-ка Беларуси, департамент по архивам и делопроизводству М-ва юстиции Республики Беларусь, Моск. бюро ЮНЕСКО, Нац. комис. Республики Беларусь по делам ЮНЕСКО. Минск : Красико-Принт, 2007. 175 с.

284. Пушкова С. В. Открытый доступ: Библиотеки за рубежом 2016 : сборник / ред.: Н. Ю. Золотова, С. В. Пушкова ; Всерос. гос. б-ка иностр. лит-

ры им. М. И. Рудомино, Группа международ. библиотековедения. Москва : Центр книги Рудомино, 2016. URL: http://libfl.ru/static/izdaniya/mkc_issues/2016.pdf (дата обращения: 12.03.2017).

285. Редькина Н. С. Цифровые библиотеки: опыт США. *Библиосфера*. 2008. № 1. С. 57–63.

286. Рыбаков А. В., Квон Д. А. Мультикультурализм как социальная теория и политическая практика. *Власть*. 2016. № 6. С. 64–70.

287. Рибачок О. М. Архів ЮНЕСКО: специфіка формування, склад та розвиток. *Сучасні інформ. технології в бібл. справі* : зб. матеріалів V Міжнар. наук. конф. молодих учених (Київ, 15 трав. 2014 р.) / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. С. 110–112.

288. Рибачок О. М. Діяльність ЮНЕСКО в галузі розвитку міжнародних проектів цифрової документальної спадщини. *Гілея* : наук. вісн : зб. наук. пр. Київ, 2017. Вип. 126. С. 136–141.

289. Рибачок О. М. Документальна спадщина як складова культурних цінностей і культурної спадщини. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратег. завдання розвитку наук. б-к* : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовт. 2017 р.) / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2017. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1202> (дата звернення: 12.12.2017).

290. Рибачок О. М. Євроінтеграційні тенденції електронних ресурсів бібліотек, архівів та музеїв в інформаційну епоху та перспективи України. *Наук. молодь в умовах розвитку соціокомунікац. сфери* : зб. матеріалів IV Міжнар. наук. конф. молодих учених (Київ, 16 трав. 2013 р.) / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 35–38.

291. Рибачок О. М. Європейський досвід формування електронних ресурсів історико-культурної спадщини. *Рукописна та книжк. спадщина України*. Київ, 2016. Вип. 20. С. 478–487.

292. Рибачок О. М. Стратегія Бібліотеки Конгресу США в галузі створення Національної цифрової бібліотеки. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2016. № 4. С. 44–50.

293. Рибачок О. М. Європейська цифрова бібліотека (Європеана): створення та пріоритети розвитку (2000–2020). *Бібл. вісн.* № 1. 2017. С. 8–16.

294. Рибачок О. М. Інтеграційні проекти бібліотечних та архівних ресурсів: європейські програми, українські здобутки. *Адаптація завдань і функцій наук. б-ки до вимог розвитку цифрових інформ. ресурсів* : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2013 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада директорів наук. б-к та інформ. центрів – членів МААН. Київ, 2013. С. 35–36.

295. Рибачок О. М. Мультикультурні цифрові ресурси США, Канади та Австралії. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського* : зб. наук. пр. Київ, 2017. С. 196–208.

296. Рибачок О. М. Документальна спадщина як складова культурних цінностей і культурної спадщини. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2017. № 2. С. 81–91.

297. Савельев Д. А. Проблема сохранения цифрового наследия и современные тенденции в области технологий хранения, интеграции и предоставления доступа к информационным ресурсам. *Соврем. технологии интеграции информ. ресурсов.* Санкт-Петербург : ФГБУ «Президент. б-ка им. Б. Н. Ельцина», 2011. С. 81–88.

298. Селіверстова К. Т. Бібліотеки та архіви як інформаційний ресурс суспільства. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського* : зб. наук. пр. Київ, 2000. Вип. 5. С. 19–32.

299. Сидоренко Н. Історія української журналістики: перезавантаження («палітурка», «цифра», «втрачено»). *Вісн. Львів. ун-ту. Серія «Журналістика».* 2015. Вип. 40. С. 28–37.

300. Слюсаренко І. Ю. Проблема захисту міжнародним співтовариством культурних цінностей під час збройного конфлікту в Косово та Метохії в 1999–2004 роках. *Гілея* : наук. вісн. : зб. наук. пр. 2013. № 78. С. 407–410.

301. Степанов В. Ю. Державна політика у сфері культури і культурної спадщини. *Держ. буд-во.* 2016. № 1. С. 1–8.

302. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ : НІСД, 2011. 334 с.

303. Стоян П. Ф. Архівні електронні ресурси Канади і Австралії: досвід створення та корпоративної інтеграції (70-ті рр. XX – 10-ті рр. XXI ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 27.00.02 / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. 17 с.

304. Стоян П. Ф. Дескриптивні стандарти в системі австралійських архівних ресурсів. *Студії з архівної справи та документознавства*. Вип. 24. Київ, 2012. С. 299–311.

305. Стоян П. Ф. Архівна система Канади і її електронні ресурси: науково-методичне забезпечення, інтеграція та удосконалення інформації. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського* : зб. наук. пр. Київ, 2013. Вип. 35. С. 221–227.

306. Стоян П. Ф. Канадський досвід міжнародної дескриптивної стандартизації архівного опису для корпоративної мережі: розвиток і специфіка використання. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2013. № 2. С. 16–22.

307. Стрішенець Н. В. Бібліотека Конгресу США: основні етапи розвитку. *Бібл. вісн.* 2000. № 5. С. 42–47.

308. Стрішенець Н. В. Сучасна американська бібліотечно-інформаційна терміносистема: бібліотекознавчий аспект : монографія / наук. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2011. 502 с.

309. Сукало А. М. Впровадження інноваційних технологій у формування інформаційного ресурсу в архівній справі України (1991–2003) : дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2005. 210 с.

310. Суровцева К. Рідкісні та цінні видання ЖОУНБ ім. О. Ольжича: сучасна система збереження документів, поєднання традиційних та новітніх технологій. *Бібліотека – територія інтелектуальної комунікації: від витоків до сьогодення* : матеріали наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю

Житомир. обласної універс. наук. б-ки ім. О. Ольжича (22 верес. 2016 р.). Житомир, 2016. С. 35–41.

311. Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України : монографія / О. С. Онищенко та ін. ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. 224 с.

312. Терес Н. Міжнародна охорона нематеріальної культурної спадщини: світовий та український досвід. *Етнічна історія народів Європи* : зб. наук. пр. 2011. Вип. 36. С. 58–63.

313. Технології розвитку і захисту національного інформаційного простору : монографія. О. Онищенко, В. Горовий, В. Попик та ін. Київ, 2015. 296 с.

314. Ткаченко А. В. Інтернет-проект «Макаренкіана». *Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXIII Каришинські читання)* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 19–20 трав. 2016 р.). Полтава, 2016. С. 418–420.

315. Трачук Л. Електронні бібліотеки та колекції документів на сайтах обласних універсальних наукових бібліотек України. *Вісн. Книжк. палати*. 2015. № 7. С. 33–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2015_7_11 (дата звернення: 12.11.2015).

316. Тюрменко І. Цифрова історико-культурна спадщина на веб-сайтах архівних установ України та Франції: порівняльний аналіз. URL: <http://ena.lp.edu.ua> (дата звернення: 13.09.2017).

317. Федулова Л., Андрощук Г. Особливості розвитку інноваційної політики Європейського Союзу: виклики для України. *Проблеми науки*. 2014. № 7–8. С. 40–43.

318. Формирование и сохранение культурного наследия в информационном обществе.

319. Хрящевська Л. М. Стратегія етнонаціонального розвитку незалежної України. *Культуролог. вісн.* 2014. Вип. 32. С. 48–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kultv_2014_32_12 (дата звернення: 13.12.2014).

320. Чупрій Л. В. Роль інтернету у формуванні історичної пам'яті українського народу. *Стратег. пріоритети* : наук.-аналіт. щокварт. зб. 2010. № 1. С. 98–102.

321. Шаповалова Г. М. Культурное наследие мира в цифровую эпоху: вехи реализации стратегии ЮНЕСКО в области международного права (к 70-летию нормотворческой деятельности ЮНЕСКО). *Международ. право и междунар. организации*. 2016. №. 1. С. 13–21.

322. Шемаєв С. О. Співробітництво бібліотек, архівів, музеїв у сучасних умовах. *Вісн. Харк. держ. акад. культури*. 2012. Вип. 36. С. 166–174. Його ж. Бібліотека, архів, музей: шляхи співробітництва. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського* : зб. наук. пр. Київ, 2013. Вип. 35. С. 548– 555. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2013_35_55 (дата звернення: 19.12.2014).

323. Яковлєва Ю. В. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського на шляху до Європейської бібліотеки. *Документознавство. Бібліотекознавство. Інформ. діяльність: Проблеми науки, освіти, практики* : зб. матеріалів VII міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25– 27 трав. 2010 р.). С. 166–168.

324. Ярошенко Т. О. Світова цифрова бібліотека: будуємо глобальне партнерство. *Бібл. планета*. 2010. № 3. С. 5–8.

325. Ящишина І. В. Інноваційна стратегія євроспільноти: соціальний вимір. *Ефективна економіка*. 2013. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1868> (дата звернення: 12.05.2014).

326. Edmondson R. Audiovisual Archiving: Philosophy and Principles: Third edition 2016. UNESCO, 2015. URL: https://www.researchgate.net/profile/Ray_Edmondson (date access: 12.01.2016).

327. Hedegaard R. Benefits of Archives, Libraries and Museums Working Together. URL: <http://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/03074800410551048> (date access: 14.07.2017).

328. Howard J. Research Librarians Consider the Risks and Rewards of Collaboration. *Collaborative Librarianship News*. URL: <http://collaborativelibrarianship.wordpress.com/category/article> (date access: 17.10.2017).

329. Lance B. Professionals and Cross-Pollination between Libraries, Archives and Museums. *Touchable Archives*. 2010. № 5 (May). URL: <http://librarchivist.wordpress.com> (date access: 13.04.2014).

330. Marty P. F. An introduction to digital convergence: libraries, archives, and museums in the information age. URL: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09647770903314688?src=recsys&journalCotd> (date access: 24.08.2017).

331. Robinson H. Remembering things differently: museums, libraries and archives as memory institutions and the implications for convergence. *Museum Management and Curatorship*. 2012. Vol. 27. Issue 4. URL: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09647775.2012.720188?src=recsys> (date access: 12.04.2015).

332. Soleau T. Collaboration between Libraries, Frchives and Museums Essential for maintaining relevance in the Digital Age. URL: <https://www.slideshare.net/tsoleau/collaboration-between-libraries-archives-and-museums-essential-for-maintaining-relevance-in-the-digital-age> (date access: 20.09.2017).

333. VanderBerg R. Converging libraries, archives and museums: overcoming distinctions, but for what gain? *Museum Management and Curatorship*. 2012. Vol. 40. Issue 3. URL: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01576895.2012.735826?src=recsys> (date access: 21.09.2015).

334. Waibel G. Think globally, act locally: library, archive, and museum collaboration. *Museum Management and Curatorship*. URL: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01576895.2012.735826?src=recsysL> (date access: 11.05.2015).

335. Wythe D. New Technologies and the Convergence of Libraries, Archives, and Museums, URL: rbm.acrl.org/index.php/rbm/article/download/276/276 (date access: 29.08.2016).

336. Yarrow A., Clubb B. and Draper J.-L. Public Libraries, Archives and Museums: Trends in Collaboration and Cooperation. The Hague, IFLA Headquarters, 2008. 50 p. URL: <https://archive.ifla.org/VII/s8/pub/Profrep108.pdf> (date access: 02.08.2016).

Додаток А. Список наукових публікацій здобувача за темою дисертації

Праці у фахових виданнях, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Рибачок О. М. Європейський досвід формування електронних ресурсів історико-культурної спадщини. *Рукописна та книжк. спадщина України*. Київ, 2016. Вип. 20. С. 478–487.
2. Рибачок О. М. Стратегія Бібліотеки Конгресу США в галузі створення Національної цифрової бібліотеки. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2016. № 4. С. 44–50.
3. Рибачок О. М. Європейська цифрова бібліотека (Європеана): створення та пріоритети розвитку (2000–2020). *Бібл. вісн.* № 1. 2017. С. 8–16.
4. Рибачок О. М. Мультикультурні цифрові ресурси США, Канади та Австралії. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського* : зб. наук. пр. Київ, 2017. Вип. 46. С. 196–208.
5. Рибачок О. М. Документальна спадщина як складова культурних цінностей і культурної спадщини. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2017. № 2. С. 81–91.
6. Рибачок О. М. Діяльність ЮНЕСКО в галузі розвитку міжнародних проектів цифрової документальної спадщини. *Гілея* : наук. вісн. : зб. наук. пр. Київ, 2017. Вип. 126. С. 136–141.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Рибачок О. М. Євроінтеграційні тенденції електронних ресурсів бібліотек, архівів та музеїв в інформаційну епоху та перспективи України. *Наук. молодь в умовах розвитку соціокомунікац. сфери* : зб. матеріалів IV Міжнар. наук. конф. молодих учених (Київ, 16 трав. 2013 р.) / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 35–38.
8. Рибачок О. М. Інтеграційні проекти бібліотечних та архівних ресурсів: європейські програми, українські здобутки. *Адаптація завдань і функцій наук. б-ки до вимог розвитку цифрових інформ. ресурсів* : матеріали

міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2013 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада директорів наук. б-к та інформ. центрів – членів МААН. Київ, 2013. С. 35–36.

9. Рибачок О. М. Архів ЮНЕСКО: специфіка формування, склад та розвиток. *Сучасні інформ. технології в бібл. справі* : зб. матеріалів V Міжнар. наук. конф. молодих учених (Київ, 15 трав. 2014 р.) / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. С. 110–112.

10. Рибачок О. М. Документальна спадщина як складова культурних цінностей і культурної спадщини. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратег. завдання розвитку наук. б-к* : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовт. 2017 р.) / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2017. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1202> (дата звернення: 12.12.2017).

Відомості про апробацію основних положень дисертаційної роботи:

- Міжнародна наукова конференція молодих учених «Наукова молодь в умовах розвитку соціокомунікаційної сфери» (Київ, 16 травня 2013 р., форма участі – публікація тез);
- Міжнародна наукова конференція «Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів» (Київ, 8-10 жовтня 2013 р., форма участі – публікація тез);
- Міжнародна наукова конференція молодих учених «Сучасні інформаційні технології в бібліотечній справі» (Київ, 15 травня 2014 р., форма участі – публікація тез);
- Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікація» (Київ, 3–5 жовтня 2017 р., форма участі – публікація тез).